

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

PƏRİ VAQİF qızı ƏLİYEVƏ

ÜMUMTƏHSİL ORTA MƏKTƏBLƏRİNDƏ
İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ OXU NÖVLƏRİ VASİTƏSİLƏ
TƏDRİSİN TƏŞKİLİ

İxtisaslaşma: HSM – 060103 – Xarici dilinin tədrisi
metodikası və metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

P.f.d., dos. Afət Şövkət qızı Namətova

BAKI – 2022

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I Fəsil. Oxu vasitəsilə xarici dil tədrisi	
1.1. Oxu prosesinin ümumi xüsusiyyətləri.....	7
1.2. Oxu növləri	20
1.3. Xarici dillərin öyrənilməsində oxunun rolu və yeri.....	35
II Fəsil. İngilis dilində oxumağın tədrisi üçün oyun üsulları.	
2.1. Xarici dil dərslərində tədrisin oyun üsullarıyla həyata keçirilməsinin əsası.....	44
2.2. Oxu tədrisində oyun üsullarından istifadə etmək üçün forma və üsullar.....	55
2.3. Oyun tədris üsullarıyla eksperimental dərslərin təşkili və nəticələrinin təhlili.....	67
Nəticə.....	75
İstifadə olunan ədəbiyyat siyahısı	77

GİRİŞ

İş orta məktəbdə xarici dilin öyrənilməsinin əsas aspektlərindən birinə – oxumaya həsr olunub. Şagirdlər məktəbdə bu mövzuya diqqət yetirmirlər. Soruşun niyə? Şagirdlərin sorğu-sual zamanı “dərslər maraqlı deyil”, “mən heç nə anlamıram”, “dərslər darıxdırıcı və monoton olur” bu kimi ifadələr eşidilib. Bizim vəzifəmiz şagirdlərə yalnız müəyyən bilik vermək deyil, həm də onlarda bu mövzuya marağ inkişaf etdirmək, öyrənməyi öyrətməkdir. Bizim tərəfimizdən tələbələri nə ilə maraqlandırmaq və dərs prosesinə cəlb etmək, tədris prosesini daha maraqlı təşkil etmək barədə maksimal dərəcədə düşünmək lazımdır. 20-ci əsrdə bu mövzunu öyrənən böyük alimlərin, psixoloqların, pedaqoqların (Mirollyubov, Raxmanov, Falomkin, Arkin və s.) bir çox işləri nəzərdən keçirilmişdir. Mütaliə-informasiya əldə etmək üçün ən vacib vasitələrdən biridir və müasir savadlı insanın həyatında əhəmiyyətli yer tutur. Oxu ünsiyyət fəaliyyətinin müstəqil növüdür, məndə mövcud informasiyaya olan tələbatın ödənilməsidir. Oxu geniş dərk etmə məqsədləri, estetik məqsədlər üçün istifadə olunur, məişət, tədris və istehsal sahələrində qiraətin daha geniş tətbiqi sahəsi, burada məndən informasiyanın oxunması vasitəsilə əldə edilməsi müxtəlif fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Hal-hazırda biz yeni tədris forma və üsullarının metodlarını axtarıq. Müasir məktəbin tədris metodlarına ehtiyacı var, bu da bizə şagirdlərin keyfiyyətli şəkildə tədris keçməsinə və onların hər birində şəxsiyyətin potensialını inkişaf etdirməyə kömək edə bilər. Müasir təlim şagirdləri hazırlamaq məqsədi ilə təkcə onları uyğunlaşdırmaq deyil, həm də sosial dəyişikliklərin fəal şəkildə mənimsəməyə yönəldilmişdir. Tədqiqatın aktuallığı hazırda xarici dil dərslərində təhsildə oyun formalarından istifadə etməkdən ibarətdir. Təcrübədə şagirdlərin ingilis dilinin tədrisinə marağının artırılması məqsədilə təlimdə oyun metodlarından istifadənin səmərəliliyi aydın görünür. Bu, tədris prosesinin effektivliyini yeni pilləyə yüksəldir və şagirdlərin beyin fəallığının yeni səviyyəsinə çıxarır. Xarici dil dərslərində hər bir şagirdin dərslə fəal iştirakını təmin edən, nitq ünsiyyətini stimullaşdıran, marağın formalaşmasına və xarici dil tədrisinə can atan məşğələlər formaları xüsusi yer tutur. Oyun tədris üsulları ilə

danışma fəaliyyətində bəzi problemləri həll edə bilərsiniz. Təlimin oyun formasında istənilən insanın, o cümlədən azyaşlı uşağın qabiliyyətləri tam şəkildə özünü göstərir. Təlimin oyun forması emosional və əqli qüvvələrin gərginliyini tələb edən mütəşəkkil məşğuliyyətdir. Hər hansı bir oyun forması “nə qərar verim?”, “nə deyim?”, “necə seçmək olar?” qarşıya qoyulan məsələləri həll etmək üçün oynayan şəxslərin düşüncə fəaliyyəti kəskinləşirdi. Oyun üsulları öyrənməyə, yaradıcılığa, insan münasibətləri modelinə çevrilməyə qadirdir. Bildiyimiz kimi, təhsil prosesinin təşkilinin əsas forması dərs və tədrisin keyfiyyəti ilk növbədə dərs keyfiyyətidir, buna görə də dərs daha parlaq və daha dinamik bir şəkildə təqdim edəcək müxtəlif tədris formalarından istifadə etməliyik. Aktiv təlim formaları bir sıra vasitəsilə emosional təsir, maddi daha yaxşı ezberleməyə kömək, mövzu maraq artırır bilik gücünü təmin edir və dil öyrənmək öyrənənlər həvəsləndirir.

5-6-cı siniflərdə şagirdlərin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə görə ən effektiv tədris formalarından biri oyundur. Şagirdlərin yaş kateqoriyası göstərir ki, bu yaşda uşaqlar hərəkətlidir, emosionaldır və buna görə də taktiki oyunlardan istifadə uşaqların idrak, zəka, yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı üçün çox təsirli üsul olaraq qalır. Oyunlar tədris prosesinə marağını artırır, mövzu və öyrənmə prosesi effektiv olur. Tədqiqat mövzusunun seçilməsi uşağın inkişafı və tərbiyəsinin böyük rolun oyuna aid olması ilə bağlıdır—fəaliyyətin ən vacib növüdür. Oyun bir məktəbli şəxsiyyətinin formalaşdırılması üçün effektiv vasitədir. Oyun-həyat fəaliyyətinin istisnasız bütün tərəflərin mövcudluğu xüsusi formasıdır.

S. Makarenko bildirib: oyun uşağın həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Oyunda uşaq necədir, gələcəkdə iş həyatında da elə olacaq. Buna görə də, tədqiqat işləri üçün biz İngilis dili dərslərində fəaliyyət oyun formalarından səmərəli tədrisə nail olmaq üçün istifadə etmək istəyirik.

Məqsədlər:

- Xarici dil öyrənərkən oyun metodlarının effektivliyini araşdırmaq. Nəzəri leksika tədrisini oyun üsullarıyla tətbiqinin əhəmiyyətini əsaslandırmaq və praktikada onların effektivliyini yoxlamaq.

- Nəzəri leksika tədrisini oyun üsulları istifadə imkanlarını əsaslandırmaq və praktikada onların effektivliyini yoxlamaq.

Tədqiqat işinin məqsədi xarici dillərin öyrənilməsində motivasiyanın artırılmasının nəzəri əsaslandırılması və praktiki təhlilidir. Xarici dil öyrənilməsində oyunların effektivliyini araşdırmaq və nəzəri olaraq təlim oyun üsullarının tətbiqinin əhəmiyyətini əsaslandırmaq və onların effektivliyini praktikada yoxlamaq. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr irəli sürülmüşdü:

1. Oyun təlim metodlarının psixoloji-pedaqoji əsaslarını öyrənmək.
2. “Xarici dilin effektiv tədrisi vasitəsi kimi təlimin oyun formaları” problemi üzrə psixoloji-pedaqoji və metodik ədəbiyyatı təhlil etmək.
3. Xarici dil leksikasının tədris prinsiplərini müəyyən etmək.
4. Leksika tədrisinin hər bir mərhələsi üçün oyun formaları və texnikaları hazırlamaq.
5. Leksika tədrisi üçün müxtəlif forma və üsulları göstərmək.
6. Təcrübəli yol ilə oyun formalarının və təlim üsullarının tətbiqinin məqsədəuyğunluğunu müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyektı. Xarici dil dərslərində danışma prosesi. Oyun tədris metodları.

Tədqiqatın predmeti. Xarici dilin leksikası üzrə orta təhsil pilləsində tədris olunan oyun metodları.

Tədqiqatın hipotezi. Oyun metodları orta təhsil pilləsində xarici dil leksikasının tədrisi üçün effektivdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Xarici dil dərslərində oyun metodlarının yeni əldə edilmiş üsullarından ibarətdir. Orta sinif şagirdlərinin marağının və motivasiyasının aşağı və ya yüksək səviyyəsini müəyyən etmək üsulunun təkmilləşdirilməsi. Tədqiqatın nəticəsində təhsil prosesində həvəs və dinamikanın səviyyəsini artırma biləcək metodika işlənib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti oyun tədris prosesində dilçilik bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və formalaşması sisteminin yaradılmasından ibarətdir. Rusiya dilçi alimlərinin təcrübəsində bu yanaşmanın fəal öyrənilməsi yeni başlamış və Q.K. Selevko, S.A. Şmakov, M.L. Vaysburq və s. alimlərin işlərin əsasında öyrənilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Xarici dil dərslərində oyun formalarının tədrisi metodikasını şagirdlərin motivasiyasını artırmaq üsulu kimi təqdim edilmiş, oyun tədris üsullarının nəticələri təhlil edilmişdir. Təklif olunan öyrənmə oyunları və oyun üsulları ingilis dilinin tədrisi təcrübəsində istifadə edilə bilər. Qarşıya qoyulmuş məsələlərin həlli məqsədilə aşağıdakı tədqiqat üsulları tətbiq edilmişdir

Tədqiqat üsulları:

1. Tədqiqat problemi üzrə elmi metodik ədəbiyyatın təhlili.
2. Aparıcı pedaqoqların, psixoloqların və metodistlərin təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi.
3. Müşahidə.
4. Sınaq təlimi.

Girişdə tədqiq olunan problemin, məqsəd və vəzifələrin, hipotezlərin, obyektin, və tədqiqat metodunun aktuallığı əsaslandırılmışdır.

Birinci fəsildə oyun tədris metodunun psixoloji— pedaqoji əsasları, eləcə də xarici dil leksikasının tədris prinsipləri verilmişdir. Bu fəsildə aparıcı pedaqoqların, psixoloqların və metodistlərin təcrübəsinin qısa xülasəsi əks edilmişdir.

İkinci fəsildə tədrisin orta pilləsində leksikanın tədrisi formaları və üsulları verilir. Oyun üsullarının xarici dil sözlərinin öyrənilməsinin müxtəlif mərhələlərində effektiv şəkildə necə tətbiq oluna biləcəyi göstərilir.

Leksikanın öyrənilməsinin oyun üsulları ilə dərslərin təşkili üzrə metodik inkişafın təhlili verilmişdir. Bu fəsildə xarici dil leksikasını yuxarı sinif şagirdlərinin sınaq tədrisi zamanı verilmiş oyun formaları və üsullarının pedaqoji refleksiyanı əks etdirir.

Nəticədə tədqiqat işinin sonunda əldə olunan nəticələr verilmişdir.

I FƏSİL

OXU VASİTƏSİLƏ XARİCİ DİL TƏDRİSİ

1.1 Oxu prosesinin ümumi xüsusiyyətləri

Oxu - məlumat əldə etmək üçün əsas vasitələrdən biridir. Oxu - yazılı mətndən kommunikativ-idrak fəaliyyətinə əsaslanan mürəkkəb prosesdir. Xarici dil öyrənərkən, oxu özünü danışma fəaliyyətinin müstəqil bir növü kimi qəbul edilir və əhəmiyyətinə və əlçatanlığına görə əsas yerlərdən birini tutur. Oxu, əslində, xarici dildə danışma ünsiyyətinin əsas sahələrindən biridir. Oxu bir sıra müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir: xarici dilin praktiki mənimsənilməsinə xidmət edir, dünya xalqlarının dili və mədəniyyətinin öyrənilməsi üsuludur, informasiya və təhsil fəaliyyəti metodu və özünü-təhsil üzrə əsas üsullardan biridir. Xarici dilin tətbiqi faktını nəzərə alaraq, tədqiqatçılar uşaqlara xarici dillərin öyrədilməsi ilə bağlı problemləri araşdırmağa başladılar. Tədris prosesini müşahidə etmək, müəllim kimi iş təcrübəsini təhlil etmək onu göstərir ki, praktikada xarici dilin (şifahi əsasda) qavranılması həmişə əsaslandırılmır, çünki əldə edilmiş bacarıqlar zəifdir. Öyrənmənin səmərəsiz olmasının əsas səbəbi müəllimə kifayət qədər diqqət yetirilməməsidir.

Oxuda iki plan vardır:

1. məzmun (fəaliyyət predmetinin komponentləri)
2. prosessual (fəaliyyət prosesinin elementləri).

Fəaliyyətin məzmununa, ilk növbədə, onun məqsədi daxildir - bu nəticəyə nail olmaq məqsədi daşıyır. Oxunuşda bu məqsəd məna əlaqələrini açıqlamaqdan ibarətdir - yazılı şəkildə təqdim edilmiş nitq əsərinin başa düşülməsi.

Kitab və ya mətni oxumaq müxtəlif məqsədlər daşıyır: kitabın və ya mətnin nə barədə olduğunu müəyyən etmək.

Mətnin semantik xarakterini və müxtəlif oxu vəziyyətlərində müəllimin düşüncəsini anlamaq lazımdır.

Mətnin başa düşülməsinin təbiəti oxu məqsədindən asılıdır. Oxucu nəticəni daha qənaətlə əldə etməyə çalışır və oxucu nə qədər təcrübəli olsa, o, bu vəzifənin öhdəsindən daha uğurla gəlir.

Oxu, qavrayış və dərk etmə bacarıqları eyni zamanda baş verir və bir-biri ilə əlaqəlidir. Mətni iki qrupa bölmək qəbul edilir:

A) "Texniki" oxu tərəfi ilə əlaqəli, mətnin emalı (qrafik işarələrin qavranılması).

B) Qəbul edilənlərin semantik emalını təmin edən.

Ümumiyyətlə, mətni oxuyanın texniki bacarıqları avtomatlaşdırılmış, onun diqqəti isə mətnin semantik emalına yönəlmişdir.

Mətnin anlayışının tamlığı və başa düşülən informasiyanın sayı ilə ölçülən kəmiyyət xarakteristikası, tədris prosesində isə faiz nisbətində başa düşülən faktlarla ölçülür.

Düzgünlük və dərinlik mətnin başa düşülməsinin keyfiyyət xüsusiyyətlərinə aiddir, kəmiyyətin ölçülməsi tədris prosesində hələ mümkün deyil və müqayisəli planda qiymətləndirilir.

Vizual qavrayış buna görə də həmişə, sürətli oxu vasitəsilə həyata keçirilir və danışma ilə müşayiət olunur.

Qəbul edilmiş material dərhal məna emalına məruz qalır, məna emalı tək-cə artıq qəbul edilmiş materiala əsaslanmır, sonrakı mərhələlər barədə fərziyyələr qurur. Ehtimal olunan proqnoz müxtəlif səviyyələrdə— verbal, yəni dil və məna səviyyəsində özünü göstərir. Verbal hipotezlər həm fərdi sözlərə, həm də söz birləşmələrinə, yəni sintaqmalara və cümlənin ümumi strukturuna yayılır. Semantik hipotezlər faktlar, mətndə sonrakı hadisələr ilə bağlı qurulur.

Oxu, yazılı nitqin qavranılmasından və dərk edilməsindən ibarət olan reseptiv nitq fəaliyyəti kimi nəzərdən keçirilir. İnformasiyanın oxunmasında şifahi nitqin qavranılması eşitmə vasitəsilə deyil, vizual kanal vasitəsilə həyata keçirilir. Oxuyan özünü eşidir, ona görə eşitmə hisləri oxumanın məcburi elementidir. Sözlərin düzgün oxunmaması, mənanın təhrif olunmasına gətirib çıxarır.

Oxuyarkən məsələlərin dairəsi xüsusilə xarici dil tədrisinin orta və yuxarı pillələrində daha genişdir. M. L. Vaysburd "VII sinifdə ingilis dilində müstəqil oxumaq üçün mətnlərə olan tələblər" dissertasiyasından M. 1955 (48)

Bədii ədəbiyyatdan götürülmüş mətnlər mürəkkəb quruluşa və təqdimat formasına malikdir, bu isə öz növbəsində mətnin məzmununu dərk etmək üçün əlavə çətinliklər yaradır. Buna görə də, bu cür mətnləri oxuyarkən, kitabın, mətnin müəllifinin nəzərdə tutduğu kimi təsəvvürlərin, şəkillərin, bənzərlərin rolu xüsusilə artır.

Xarici dildə oxumaq, heç bir təsəvvürün olmadığı sırf şifahi anlaşmadır.

Psixologiya və metodika üzrə bir sıra işlərdə intuitiv və bilavasitə qarşı qoyulan diskursiv məsələyə böyük diqqət yetirilir. Diskursiv anlayış məntiqi təfəkkürün mürəkkəb çoxpilləli prosesi kimi qəbul edilir ana dilinə tərcümə xarici mətnin diskursiv başa düşülməsinin əsas əlaməti hesab edilir. (İ.V. Karpov, Xarici mətnlərin öyrəncilər tərəfindən anlaşma və tərcümə prosesinin psixoloji xarakteristikası, "Tədris tərcüməsinin nəzəriyyəsi və metodikası" K. A. Qanşina və İ. V. Karpov, m, 1950-ci il (32)

İ. V. Karpov, şagirdlərin xarici mətnlərin anlaşılması və tərcüməsi prosesinin təhlili, "Məktəbdə xarici dillər", 1949, (33)

Xarici mətnlərin öyrənilməsinin diskursiv başa düşülməsinin 4 pilləsini ayırırlar:

1. Xarici tədris mətnlərinin əsas anlayışından.
2. Mətnin bir dəfə ötəri oxunması nəticəsində yaranan ilkin anlayışdan mətnin elementar vahidlərə oxunması ilə müşayiət olunan analitik anlaşmaya və cümlənin hər bir elementinin qrammatik və leksik analizin köməyi ilə dəqiq mənasının müəyyən edilməsinə
3. Üçüncü mərhələdə indi tam və adekvat olur və ədəbi tərcümə öz ifadəsini tapır ki, sintetik anlaşma təşkil edir
4. Dördüncü mərhələ mətnin asanlıqla başa düşülməsidir.

(см. Б.Р. Корндорф, методика преподавания английского языка, м, 1958, стр. 249, Д.В. Иванов, об островах аналитического чтения, «Учёные записки МОПЧ», том XIX, вып, 4, 1959) (34)

А. С. Щеляпина «Методика преподавания аналитического чтения на немецком языке в VII классе средней школы. Кандидатская диссертация, М, 1954 г. (35)

Çox vaxt aparan və heç bir müsbət nəticə verməyən mətn üzərində mürəkkəb dördpilləli işin məktəb praktikasına daxil edilməsi praktikada mətnin mənasını açmağa yönəlmiş iş faktiki olaraq diqqəti və səylərini təhlil etməyə və tərcüməyə yönəltməklə ondan uzaqlaşdırırdı. Oxumağı öyrənərkən təlimin praktiki istiqamətləndirilməsi mətnin öyrənilməsi və faydalı məlumatların öyrənilməsi məsələsinə diqqət yetirməyi tələb edir.

Şagirdlər sonrakı təhsil proqramının müstəqil seçilməsinin zəruriliyini başa düşməyə başlayırlar ki, bu da onlarda sabit maraqların və seçimlərin formalaşmasına, həmçinin əməyin müxtəlif sahələrində qərarlaşmağa gətirib çıxarır. (Zimyaya, 1997 il: 106)

(43)

Orta yaşlı şagird hər gün məktəbə gedərək, nizam-intizam və qaydalar əsasında hərəkət etməyi bacarır. Təsəvvür gələcək fəaliyyət perspektivləri planlaşdırılması üçün bir köməkçi və qaydalar ilə hərəkət etmək qabiliyyəti bu perspektivin ədalətliyini müəyyən edir. Şagirdin bu növ psixiki xüsusiyyətləri şagirdə mətnlə işləməyi öyrədir və bununla yanaşı, o, tədris tapşırıqlarını başa düşür və təklif olunan nümunə üzrə özü tərəfindən görülmüş işləri yoxlayır, həmçinin düzgün qiymətləndirməyi öyrənir. Şagird tədris əməyi kimi əmək anlayışına yiyələnir. refleksiya nə deməkdir? şagird özü özünə məqsəd formalaşdırır, yol və nailiyyətləri seçir və insan psixikasının yeni bir xüsusiyyəti meydana gəldiyi üçün (refleksiya) öz işini özü qiymətləndirir. Xarici dildə ünsiyyət prosesini stimullaşdıran mühüm amil xarici dilin mənimsənilməsi motivasiyasıdır. Orta məktəb şagirdlərində formalaşmaqda olan dünyagörüşü və gələcək həyat planları ilə bağlı motivlər əsas plana keçir. Motivlər şüurlu təlim oxu məqsədi əsasında ortaya çıxır. Uşaqlar üçün ingilis dilində təhsil bəzi xüsusiyyətlərə malikdir, məsələn, böyüklər çap materiallarını daha yaxşı qəbul edirlər lakin uşaqlarda şifahi qavrayış daha inkişaf edir.

Müəllimi üçün şagirdlərin dil biliklərinin təkmilləşdirilməsi çətin hesab edilir, çünki uşaqların təbii ünsiyyətə ehtiyacı yoxdur. Müəllimin qarşısında duran vəzifə təbii şəraitə maksimum yaxın olan xarici dil - nitq mühiti, xarici dil öyrənmə prosesində formalaşmasıdır. Məktəb dərslərində şagirdlər müəllim tərəfindən dəstəklənməyə

ehtiyac duyurlar. Uzun müddətli təlim fəaliyyəti yeniyetməni özü diqqət göstərməyə sövq edir. Qeyri-iradi diqqətin qorunması və əsassız diqqətin təşkili üsulları artıq pedaqoji prosesdə işlənmişdir. Tədris prosesləri şagirdin müəllimlə əməkdaşlıqda tədris fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsidir. Tədris obyektini öyrənilən dildə nitq fəaliyyəti göstərir: dinləmə, danışma, yazı, tərcümə, oxu. (Zimyaya, 1991-ci il) (43)

İstənilən fənnin tədrisi ikitərəfli prosesdir. Müəllim qiymətləndirmə funksiyasını yerinə yetirir. Şagirdlər tədris materialları ilə tanış olur, müəyyən bacarıqlar, Nitq bacarıqları hazırlayır və öyrənilən dili kommunikativ məsələlərin həllində tətbiq edirlər. (Roqova, 2014) (45)

Hal-hazırda məktəb Şəxsi yönümlü təhsilə keçir. İngilis dili müəllimləri üçün effektiv tədris metodları həmişə müvafiq olmuşdur və bu üsullardan biri oyun üsuludur. Oxu dilin sosiomədəni informasiyanın ilkin mənbəyidir. Oxu dərslərinin dəyəri çox vacibdir, çünki tələbələr canlı dillə təmasda olurlar. Bundan əlavə, şagirdlər öz fikirlərini ifadə edə və qəhrəmanları və hadisələri xarici dildə qiymətləndirə bilirlər, yəni əldə edilmiş bilikləri praktikada tətbiq edə bilirlər.

Oxumağı öyrənməyin əsasını müəyyən prinsiplər təşkil edir:

- Oxu tədrisi - kommunikasiya tədrisi deməkdir
- Oxu tədrisi idrak prosesi kimi qurulmalıdır
- Oxu tədrisi tələbələrin reproduktiv fəaliyyətini əhatə etməlidir

(Folomkina 1982 il, 73) (24)

İngilis dilinin öyrənilməsi zamanı mətni kontekstin bir hissəsi kimi görmək bacarığı, siqnallara həssaslıq, vacib və qeyri vacib məlumatı fərqləndirmək bacarığı, mətnin məntiqi ardıcılığı, prosesə və nəticələrə fəal münasibət kimi qəbul etmək bacarıqları çox vacibdir.

Anlaşılma uğurlu təhsil üçün şərait yaradır. Xarici dildə oxu prosesi müstəqil xarakter daşmalıdır. Müəllimin vəzifəsi şagirdlərə onun məzmununda anlaşılması və dərk edilməsi ilə mətni düzgün oxumağı öyrətməkdir.

Ceremi Harmer, müəllimin şagirdlərə mümkün qədər tez-tez oxumağa təşviq etməsi lazım olduğunu söyləmişdir, şagirdlərin mətn mövzusunda və probleminə iştirak

etmələri üçün mümkün olan hər şeyi etməlidir ki, mətnə münasibətdə müəyyən hisslər yaransın (Harmer, 2010) (83)

Oxu tədris məzmununa daxil edilir:

1. Linqvistik komponentlər - səslər, hərflər, əlifbalar
2. Psixoloji komponent - bacarıqlar
3. Metodoloji komponent - oxu tədris metodları

Geniş oxu.

Geniş oxu böyük mətnin, məsələn, məqalə kitablarının və s.ümumi başa düşülməsinə nail olmaq məqsədi ilə həyata keçirilir. Bu oxu növü əyləncəli xarakter daşıyır. Texniki, elmi və peşəkar mətnin oxunması yalnız müəyyən xüsusi şəraitdə, yəni hər hansı bir kitabdan epizodun qlobal, ümumi mənasını anlamaq üçün lazım olan halda, ekstensiv oxu növünə aid edilə bilər.

Geniş oxu həmçinin detallara güclü diqqət yetirmək vərdişindən qurtulmağa və hər tanış olmayan sözü tərcümə etməyə çalışmamağa kömək edir (Braun, 2001-ci il) (117)

Orta məktəb şagirdlərinə oxumağı öyrədərkən, tədris metodlarını bilmək və ən effektiv metodikanı seçmək vacibdir, həmçinin oxumağın nə olduğunu, hansı növlərin mövcud olduğunu, məzmununa daxil olanları və oxumaq prosesində şagirdə hansı bacarığın lazım olduğunu başa düşmək lazımdır.

Hal-hazırda öyrənənləri orijinal mətnləri oxumağı öyrətmək məqsədi daşıyır. Buna görə də, hər şeydən əvvəl, şagirdlərin mətn oxu strategiyasını, yəni məktəblilərə kömək edəcək bilik və bacarıqların bir kompleksini öyrətmək vacibdir. Bu kompleks aşağıda göstərilən bilik və bacarıqlardan ibarətdir:

1. Mətnlərin növü, xüsusiyyətləri və hədəf təyinatını anlamalı
2. Onun xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq və ünsiyyət vəzifəsinə uyğun olaraq bu mətndə naviqasiya etməli (mətni tamamilə və ya seçici şəkildə anlamalı)
3. Müxtəlif səviyyədə məlumat əldə etməli
4. Kompensasiya bacarıqlarından istifadə etməli.

Kompensasiya bacarıqlarına "tapmaca" anlayışı daxildir, yəni mətni anlamaq üçün vacib olmayan sözlərin mənasını nəzərə almamaq və nəticədə şagirdlər mətnin məzmununu başa düşə biləcəklər, bu zaman lüğətdən istifadə etməyə də bilərlər. Ancaq mətnlə işləmək üçün bəzi qaydaları bilməlidirlər:

- Xarici dildə mətn oxuyarkən hər sözü tərcümə etmək lazım deyil
- Hər hansı bir mətnin anlaşılmasına kömək edən tələbələrin həyat təcrübəsi mühüm rol oynayır
- Mətni anlamaq üçün mətnin başlığına, şəkillərə, sxemlərə, mətnlə müşayiət olunan cədvəllərə diqqət yetirmək lazımdır
- Mətnin məzmununu görməməyə çalışmaq, ifadələrdə əvvəllər öyrənilmiş sözlərə əsaslanaraq sözlərin mənasını təxmin etmək vacibdir
- Yeni sözlər mənasını anlamaq üçün heç bir yol yoxdursa, yalnız o zaman lüğətə müraciət etmək olar

Oxumağı öyrənmək üsulları şagirdlərdə mətnləri anlamaq üçün lazımı bacarıqları formalaşdırmalıdır. Orta məktəbdə xarici dillər üzrə nümunəvi proqramlara əsasən, şagirdlər oxu növündən asılı olaraq müxtəlif dərinliyə daxil olan mətni oxumağı və başa düşməyi öyrənirlər, təhsil və tərbiyəvi dəyəərə malik

olmalıdırlar. Oxu texnologiyasına yiyələnmək üçün mətn və ardıcıl tapşırıqların yerinə yetirilməsini həyata keçirmək lazımdır.

Mətnəvvəli vəzifələri semantik və dil çətinliklərinin aradan qaldırılmasına, konkret mətnin qəbul edilməsi üçün zəruri olan əlaqəli biliklərin formalaşdırılmasına, eləcə də anlaşıma strategiyalarının formalaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Təlim kimi şagirdlərə əsərin qəhrəmanını xarakterizə etməyi, mövcud mətndəki problemlə bağlı öz fikrini bildirməyi, planın təqdim edilməsini və yenidən yazılmasını bu mərhələ üçün məşqlərə də aid etmək olar. *Yaradıcı tapşırıqlar təklif edilə bilər:*

- Əsərin hər hansı bir qəhrəmanı tərəfindən hekayənin hər hansı bir mühüm məqamını danışmaq
- Sevimli qəhrəmanlarla söhbət etmək imkanı olsa, onlara suallar ünvanlamaq
- Sevimli qəhrəman barədə inşa yazmaq

Təlimin nəticəsi olaraq şagirdlər xarici dildə oxu vərdişlərinə malik olmalı idilər:

- Mətndə bilinməyən və ikinci dərəcəli sözləri nəzərə almamaq, kommunikativ vəzifələrin yerinə yetirilməsinin əsasını təkmilləşdirmək:
- Semantik məlumatları vurğulamaq
- Açar sözlər oxumaq
- Mətn şərh və redaktə etmək

(Solovova, 2006) (84)

Oxu bacarıqlarının yoxlanılması zamanı, mətn tapşırıqlarından başqa, oxuduğunun başa düşülməsini ehtiva edən qiymətləndirmə sistemi hazırlanmışdır ki, bu komponentin əhəmiyyəti, bu barədə öyrənənləri öyrətmək lazımdır.

Hazırlıq mərhələsində mehribanlıq atmosferi və mətnlə işləmək üçün müsbət motivasiya yaratmaq vacibdir. Mətnin başa düşülməsi əsasən oxucunun oxuduğu mətnin məna məzmununu və ayrı-ayrı qrammatik strukturları necə proqnozlaşdırma bilməsindən asılıdır. Hazırlıq mərhələsində mətnlə işin qurulması vəzifələrindən biri şagirdin proqnozlaşdırma qabiliyyətini inkişaf etdirməkdir (Roqoznikova 2016) (51)

Mətnəvvəli mərhələsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Lazımi motivasiya səviyyəsinin yaradılması

- İlk oxunuşda nitq tapşırığının təyini
- Dil və nitq çətinliklər səviyyəsinin qorunması (Solontsova, 2009) (50)

Təlimlər kimi mətnin başlığıyla iş, yeni mətn mövzusunun müəyyən edilməsi və yaranan problemlərin siyahısı çıxış edə bilər: illüstrasiyalara əsaslanan mətn fərziyyələrinin və mövzusunun formalaşdırılması, yeni leksika ilə iş və s., bu kimi suallara cavab verməlidir. Mətn tapşırıqlarında şagirdlərə oxu növü, sürəti, oxu prosesində müəyyən kommunikativ məsələlərin həlli zərurətini əks etdirən kommunikativ qurğular təklif edilməlidir.

Gözlənilən suallar da bir sıra tələblərə cavab verməlidir:

- Onlar bu formada mətndə istifadə olunmayan fəal öyrənilmiş leksik və qrammatik strukturlar əsasında qurulur
- Qərəzli suala cavab mətnin müvafiq hissəsinin əsas məzmununu əks etdirməli və mətndən hər hansı bir təklifə cavab verilməməlidir
- Birlikdə götürülmüş suallar mətnin uyğunlaşdırılmış təfsirini təşkil etməlidir

Mətn mərhələsinin məqsədləri aşağıdakılardır:

- şagirdlərdə dil vərdişlərini və bacarıqlarını fərqləndirmək üçün formalaşmanın dərəcəsini nəzarət etmək
- müvafiq bacarıqların formalaşmasının davam etdirilməsi
- vəzifə mərhələsinin fərziyyələrinin mətndə informasiya ilə uyğunluğunun yoxlanılması

Təlimlər formasında aşağıdakılar ola bilər:

- təklif olunan suallara cavablar
- ifadələrin düzgün və ya yanlışlığının təsdiq edilməsi
- mətndə baş verən hadisələrin xarici görünüşünün təsviri
- oxunan materialın başa düşülməsini yoxlamaq və gələcəkdə əldə olunan məlumatların oxu qabiliyyətlərinin formalaşmasının və mümkün istifadəsinin dərəcəsinə nəzarət etmək üçün nəzərdə tutulan mətnsonrakı vəzifələri (Solontsova 2009) (50)

Xarici dil öyrənilərkən oxuya nitq fəaliyyətinin müstəqil, əsaslandırılmış, reseptiv növü kimi baxılır. Onun əhəmiyyəti və mövcudluğu baxımından aparıcı yer tutur.

Oxu praktiki dəyərə malikdir, çünki öyrənənləri dil daşıyıcılarının mədəniyyətinə cəlb edir. Nitq təcrübəsini artırır, xarici dil anlayışı və sözü arasında birbaşa əlaqə yaradır. Xarici dil öyrənmək məqsədindən asılı olmayaraq, həmişə oxumaqla başlamalısınız. Məktəb dərsləkləri proqramın tələblərinin mövcudluğu və metodiki məqsədəuyğunluğuna görə heç də həmişə peşəkar məqsədlər üçün xarici dilin müxtəlif aspektlərini tam və məqsədyönlü şəkildə öyrətməyə imkan verən materialın miqdarını ehtiva etmir. Elektiv kurslarının hazırlanması şagirdlərin artan dil tələbatlarını qarşılamağa imkan verən bir vasitədir.

Elektiv kurs əsas dərsləyə əlavə bir dərslək yaxud material təşkil edir. Elektiv kurs müəyyən bir mövzuya, sənətə, ədəbiyyata hansısa regionun, hansısa görkəmli adamların xüsusiyyətlərinə həsr oluna bilər (Azimov, Şukin 2009-cu il) (22)

Elektiv kurslar qarşılıqlarına aşağıdakı vəzifələri qoyur:

- öyrənmə prosesində şagird üçün müsbət motivasiya yaratmalı
- şagirdlərin əsas fəaliyyət növləri ilə tanışlığı
- şagirdlərin öz müqəddəratını təyin etmələrinə və gələcək peşə və fəaliyyət seçiminə kömək etməli
- şagirdlərin kommunikasiya və informasiya bacarıqlarının artırılması

Xarici dil üzrə elektiv kursunun məzmununun üç komponenti var: linqvistik, texnoloji və psixoloji.

Dilçilik şirkətləri xarici dil biliklərini, tələbələrin kommunikasiya prosesini həyata keçirmək üçün müstəqil şəkildə tədris materiallarını seçmək bacarığını əhatə edir.

Texnoloji komponent tələbələrin öz təlim fəaliyyətini müstəqil şəkildə planlaşdırmağı, qarşıya qoyulan tapşırıqları strateji şəkildə yerinə yetirməyi və özünə nəzarət aparmağı bacarmağı özündə ehtiva edir.

Psixoloji komponent şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətləri ilə bağlıdır və onların gələcək peşə fəaliyyəti ilə bağlı vəziyyətlərdə öz bacarıqlarını tətbiq etmək qabiliyyətini proqnozlaşdırır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, mühazirə kurslarının işlənilib hazırlanmasının aparıcı komponenti təhsilçilərin yaradıcılıq təcrübəsidir.

Yeni təlimdə aparıcı fəaliyyət tədris fəaliyyətidir, lakin o, həmyaşdları ilə ünsiyyətdən tədrisən geridə qalır.

Oxu inkişaf edə biləcək bir bacarıqdır. Oxu mətnlərin mürəkkəbliyini artırmaqla daim inkişaf edə biləcək bir bacarıqdır. Oxu texnikasını və oxu sürətini mətnin mənasını anlamadan yaxşılaşdırmaq üçün yalnız o halda etmək olar ki, tanımadığınız sözlərlə hər saniyə rastlaşmasaz. Oxuyarkən biz özümüzə mətnləri oxuyuruq və sözlərin çoxusunun necə oxunacağını bilmiriksə, həmən sözlərin yanlış tələffüzü beyinə hək olunması riski var.

Bəzən bir sıra mətn yaxud cümlə bir neçə dəfə oxuyuruq və oxunanların mənasını anlamırıq. Bu vəziyyətdə biz bütün sözləri ardıcıl olaraq tərcümə etməyə başlayırıq, lakin tərcümənin ümumi mənası bizə heç bir nəticə vermir. Mətnin ümumi mənası tərcümə edilən bütün sözlərin mənasının cəminə bərabər deyil. Amma biz yaxşı bilirik ki, oxumaq, tərcümə etmək demək deyil. Belə bir nəticəyə gəlirik ki, mətni sözlərlə deyil, ifadələrlə oxumaq lazımdır və hər bir sözün mənasını başa düşməyə çalışmayın. Davamlı söz birləşmələrini öyrənmək, semantik təxmin üsulunu təkmilləşdirmək lazımdır. Semantik təxmin, bir sözün tərcüməsini bilmədən ümumi söz birləşməsinin və ya cümlənin mənasını başa düşdüyünüz üsuldur. Və yenə də şagirdlərə oyun tədris formasını təklif edirik, bunun yaxşı bir nəticə verdiyini başa düşürük. Oxu prosesində biz ardıcıl olaraq bütün tanımadığımız sözləri tərcümə etmirik, lakin kontekstə baxırıq və açar sözlərə baxıb onları tərcümə edirik, açar sözləri olmadan mətni anlama prosesinin irəliləməyəcəyini başa düşürük, özünüzü təxmin etmək qabiliyyətinə alışdırmaq lazımdır.

Oxu sürətini artırmaq və bu istiqamətdə işləmək lazımdır. Oxu sürətini artırmaq üçün eyni mətni oxuya bilərsiniz, ancaq hər dəfə oxu sürətini artırmaq, hədəf qoymaq və hər dəfə daha sürətli icra edə bilərsiniz. Biz nəgərdə tez oxusaq belə, oxumaqla yanaşı mətnin məzmunu və sözlərin mənasını dəqiq başa düşməliyik. Şagirdlərin psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onlar oxu qaydalarını bilirlər, lakin onları praktikada tətbiq edə bilmirlər, bu yaşın psixoloji xüsusiyyətlərini daha ətraflı nəzərdən keçirmək zərurəti yaranır. Bu yaşda qısa müddətli və operativ yaddaş zəif inkişaf etmişdir, buna görə məktəbli dərstdə zəruri materialı yadda saxlaya bilmir,

amma çoxcəhətli təkrarlanmada qeyri-iradi yadda saxlama sayəsində informasiya uzun müddətli yaddaşda saxlanılır.

Şagirdlər aşağıdakı bacarıqları olmalıdır:

- Heca tipini və müvafiq oxu növünü müəyyən etmək.
- Hərflə birləşmələrini görmək və düzgün cümlə oxumaq.
- Cümlədə intonasiyayla açar sözləri ayırmaq.
- Cümlənin əsas və ikinci üzvlərini görmək.
- Mətn hissələrinin məntiqi əlaqəsini görmək.

Oxu vərdişlərinə yiyələnmədən xarici dilin öyrənilməsi daha da çətin olur və məhdudlaşır. Oxu texnikası üzərində işləyərkən möhkəm bacarıqların formalaşdırılması üçün təlimlər sistemi əsasdır.

Şagirdlərin oxu texnikasını öyrətmək üçün dərstdə tətbiq olunan hər şey təşviq olunur və bizə istənilən nəticəni verir. Düşüncə təsəvvürlə demək olar ki, fərqsizdir, buna görə oxu qaydalarının izahı uşaqlara aydın olacaq obrazlarda qurmaq daha yaxşıdır, təsəvvürə baxacaq ki, bu da oxumaq qaydalarının daha yaxşı mənimsənilməsinə, qaydaları asan yadda saxlamağa və tez bir zamanda öyrənməyə kömək edəcək.

Mətnin tam başa düşülməsi ilə ingilis dilində oxu vərdişlərinin öyrədilməsi bacarıqları formalaşdırılır və inkişaf etdirilir:

- mətnin məzmununu dil fərziyyəsinin, sözyaratma təhlilinin, ikidilli lüğətin istifadəsi əsasında tam və dəqiq başa düşmək
- öz fikrini oxuduğu mətnin əsasında bildirmək
- oxumaq üçün mətnlərin həcmi 250-270 sözlər arası təşkil etməlidir.
- tələb olunan və ya maraqlı məlumatı seçməklə oxumaq bir və ya bir neçə qısa mətni nəzərdən keçirmək və tələb olunan və ya öyrənənlər üçün maraq kəsb edən məlumatları seçmək bacarığını nəzərdə tutur.

Oxumaqda əsas səhvlər, tədrisin birinci ilinin dil materialının coğrafi çətinlikləri səbəbindən yaranır:

1. Kifayət qədər məşq etməmək
2. səs-hərflər və hərflər-səs təhlili

3. Xüsusi texnika vasitəsilə oxu nəzarətin düzgün qiymətləndirilməsi.

Oxuyarkən, aparıcı vizual analizatordur, çünki məlumatlar vizual kanalı vasitəsilə ötürülür.

Oxu prosesində oxuyan vizual hisslər hərfləri və hərf birləşmələrini səssiz oxuması, yəni gizli artikulyasiya çərçivəsində ifadə edir, buna görə də oxuyarkən özünü eşidir və oxuduğuna nəzarət edir. Formalaşmış oxu mexanizmi ilə daxili danışma vaxtı azalır, eşitmə nəzarəti daha sürətli həyata keçirilir. Oxuyan bir neçə hərf əhatə edir və ağılında növbəti sıra hərf proqnozlaşdırılmasıyla tamamlayır. Bu da semantik təxmin mexanizmi adlandırılır

1.2. Oxu növləri

Xarici dildə oxumaq müstəqil xarakter daşmalı və şagirdlərin məcburiyyəti ilə deyil, şagirdlərin marağı və təşəbbüsü ilə müşayiət olunmalıdır. Amma təəssüf ki, təcrübə tez-tez əksini göstərir. Nitq fəaliyyətinin bu növü təhsilalanlara məlumat almaq üçün vasitə kimi yox, əksinə onlara sırf məcburi tədris vəzifəsi kimi baxılır. Xarici dildə oxumaq təhsilalanlarda dərkətmə marağının inkişafına kömək etməlidir və şagirdlərin idrakedici tələbatları və istəkləri nəzərə alınmalıdır, təhsilalanların aktiv təlim metodlarının tətbiqi, aktiv fəaliyyətlərinə qoşulmasını və təşəbbüs göstərməsini təmin etməlidir. İngilis dilində oxumağı öyrənmək öyrənənlər üçün çətinlik yaradır. Adətən materialın qavranılmasında öyrənənlər materialın parlaq təchizatı və emosional rənglərinə diqqət yetirirlər. Uşaqları oxumağa cəlb etmək üçün, məsələn, rəngli şəkillər istifadə edə bilərsiniz, şagirdlərin oxu qaydalarını öyrənmələri və oxumağa maraq göstərmələri üçün bütün üsullardan istifadə etməlisiniz. Bir çox təlimlər və oyunlar İngilis dili dərslərində tələbələrin marağına səbəb olmaq üçün istifadə edilə bilər. Oyunlar öyrənilən oxu qaydalarını tez yadda saxlamağa və düzəltməyə kömək edir. Oyunlar həmçinin müəllimə müxtəlif iş formalarından istifadə etməyə imkan verir: fərdi, qrup şəklində, qoşa şəklində və s. Çevik oyunlar yorğunluğu almağa imkan verir, bu zaman oxu texnikası üzərində diqqətlə işləmək lazımdır.

İngilis dilində oxu bacarıqlarını necə inkişaf etdirmək olar?

- Oxu məqsədli şəkildə məşq edilə bilər və bacarıqınızı daim inkişaf etdirə bilərsiniz, yalnız mətnləri hər zaman çətinləşdirmək lazımdır.
- Məşqlər üçün yalnız dil bilik səviyyəyənizə uyğun material seçmək lazımdır, burada leksikanın təxminən 70% - i oxuyan üçün tanış gəlir, yerdə qalan məlumat isə lüğət artımı kimi olacaq.
- Oxu bacarığını inkişaf etdirmək üçün mətni ayrı-ayrı sözlərlə deyil, tam ifadələrlə oxumağı öyrənmək lazımdır. Semantik təxmini təkmilləşdirmək, mətnin kontekstinə əsaslanmağı öyrənmək lazımdır. Mətnin mənasını anlamaq - mətni tərcümə etmək deyil.

- Daha sürətli oxumaq üçün hər dəfə cəhd edin.
- Oxu sürətini hər dəfə ölçün.
- Özünüz üçün oxuyun, məsələn, hər dəfə bir günə bir səhifə oxuyun.

Oxumağın tədrisi məsələlərinin mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi iş təcrübəsində "oxu növləri" metodikasında əldə edilmiş müxtəlif qrup və üsul sistemlərini fərqləndirməyə məcbur edir.

Mətnin ətraflı öyrənilməsi, onun deşifr edilməsi, bu iş prosesində dil materialının mənimsənilməsi ilə bağlı oxumaya diqqət yetirən sistemlər, onların məqsədi oxunanların əsas mənasını başa düşməkdən ibarət olan başqa oxu növünə qarşı qoyulur, buna görə də biz statik və kursor terminlərini qarşılayırıq.

(О. Стиро Роль чтения в обучении иностранному языку «Иностранный язык в школе». 1940, №5) (85)

(A. Coleman «The Teaching of Modern foreign Languages in the United States» N.Y. 1929) (118)

Son vaxtlar analitik termin ortaya çıxır, yəni izahlı və sintetik oxu.

Sözü gedən terminlər mətnlərin materialına iki yanaşma arasında ən prinsipial fərqləri vurğulayır— dil materialının parçalanmasının əsas kimi dil formasının və məzmunun sintetik vahid kimi qavranılması mühüm rol oynayır.

(И. В. Рахманов. Проблема рецептивного и репродуктивного овладения иностранным языком в средней школе. М. 1954. стр. 21) (37)

Müasir məktəbdə sintetik oxu ön plana lüğət olmadan sadə mətnləri oxumaq bacarığının inkişafına yönəlmiş üsul sistemi kimi çəkilir. Əvvəllər daha çox diqqət analitik oxumağa ayrılırdı. O, formanın deşifr edilməsini öyrədir, sintetik qiraət bu materialın üzərində bu bacarığı möhkəmləndirməyə və inkişaf etdirməyə imkan verir. Xarici dil dərslərində danışmağın tədris zamanı müəllimin məqsədi tələbələrə xarici dildə ünsiyyət qurmağı öyrətməkdir. Danışma və ya ekspressiv nitq—şifahi ünsiyyəti həyata keçirməyə imkan verən mürəkkəb psixiki prosesdir. Psixologiyada nitq kimi anlayışa müxtəlif qiymət verilir:

Nitq-fikrin dil vasitəsilə formalaşması və tərtib edilməsi üsuludur.

Nitq-dil vasitələri vasitəsilə fikirlərin formalaşdırılmasının xüsusi insan faktorlu üsuludur.

Psixoloji baxımdan ekspressiv nitq aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

1. Nitq həmişə situativ şərtləndirilir, çünki o, müəyyən vəziyyətdə icra edilir.
2. Nitq həmişə motivasiyalıdır. Bu o deməkdir ki, biz hər zaman hər hansı bir səbəbdən xarici və ya daxili stimullarla müəyyən edilən məqsədlərlə danışıq.
3. Nitq həmişə dinləyiciyə ünvanlanıb, auditoriyaya ünvanlanıb. Bu o deməkdir ki, biz həmişə kiməsə öz fikrimizi bildirmək, fikirlərimizi bölüşmək və sairə üçün danışıq.
4. Nitq həmişə emosional əks olunur, çünki danışan düşüncələrini, hisslərini, danışdığına münasibətini göstərir

Nitq fəaliyyəti digər insanlarla qarşılıqlı əlaqə zamanı dildən istifadə edən insanın məqsədyönlü və əsaslandırılmış fəaliyyəti ilə ünsiyyətin yaranması və qavranılması üçün həyata keçirilir.

İnsanlar bir-birinə hər hansı bir məlumatı söyləməyə ehtiyac duyduqda danışma prosesi yaranır. Hər hansı bir motiv nitq hərəkətinə səbəb ola bilər: bir tələbi yerinə yetirmək, hərəkət etmək, bu halların hər birində məqsəd gözlənilən nəticədir. Hər hansı bir fikri necə ifadə etmək, necə söyləmək, bu danışma prosesinin ikinci, analitik-sintetik hissəsində həyata keçirilir. Məhz bu hissədə fikirlərin dil vasitəsilə formalaşması prosesində ifadə ideyasının reallaşması baş verir. Sözlərin yaddaşda qalması üçün sözlərlə assosiativ əlaqələr qurmaq vacibdir, çünki bunlar şagirdlərin emosiyalarına və hisslərinə birbaşa təsir göstərir. Paradiqma-dəyişən sözün forma sistemidir, paradiqmatik əlaqə isə müxtəlif əlamətlərə görə sözlərin müqayisə edilməsi nəticəsində assosiasiyaları nəzərdə tutur:

- Yazıdakı tələffüz və fərqlilik üzrə eynilik. Məsələn: two-too, see-sea, one-won
- Sözlərin mənaca yaxınlığı. Məsələn: small-little
- Sözlərin əks mənası. Məsələn: answer-ask

Danışmaq üçün sintaqmatik əlaqələr xüsusi rol oynayır, yəni bir sözün başqa sözlərlə birləşməsi. Məsələn, order sözü aşağıdakı birləşmələrdə istifadə edilə bilər:

- Order something (order dinner, breakfast, a new coat, etc.)

- Order to do something (order to stand up)
- Give an order to do something (give an order to stand up)

Danışma strukturunun ikinci hissəsi icra hissəsidir, yəni ifadənin tərtibatıdır. Hər üç hissə danışma fəaliyyətinin bir növü kimi danışma strukturunu təşkil edir. Danışma məqsədinin mövcudluğundan başqa mütləq element ifadənin motivinin mövcudluğu, situativlik və şəxsi oriyentasiyadır. Bu amillər kommunikativ xarakter daşıyır. Təlimat şərtlərində, motiv öz tərəfindən yaranmır, müəllim tərəfindən verilir, lakin tapşırıq həmişə təbii bir danışma formalaşmasına kömək etmir. Nitq tərtib edilmiş xarakter daşıyır və tədrisin ehtiyaclarına cavab vermir. Xarici dildə ünsiyyət üçün daxili istək və ehtiyac əsas şərtədir. Xarici dil öyrənilməsinin oyun formaları nitq fəaliyyətinin bütün növlərinin inkişafı üçün istifadə olunur: danışma, tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması, söz birləşmələrinin və ifadələrin, cümlələrin, hekayələrin tərtib edilməsi. Oyunun ümumi və ya ətraflı başa düşülməsi məqsədi ilə yazılı (məktub yazmaq, sözlər, yazılı danışmanın inkişafı), eləcə də oxulu (məktub oxumaq qaydaları, məktublaşma, intonasiya ilə uyğunluq) formada əldə etmək üçün istifadə olunur.

Məktəbdə istifadə olunan tədris materialları dil baxımından asanlaşdıqda və bir sıra çətinliklər ilkin şifahi hazırlıq ilə aradan qaldırıldıqda, artıq dil formalarının məzmununun anlaşılması üçün zəruri şərt kimi təhlili tələb olunmur. Analitik və sintetik oxu formasının təhlili formal xarakter daşıyır, məzmunun açılması vasitəsi kimi istifadə edilir. Mətnin başa düşülməsinə yönəlmiş qəbul kimi istifadə edilən analitik oxu yalnız oxunan məzmunun ümumi mənasını başa düşdükdə uğurla həyata keçirilə bilər. İlkin mərhələdə sintetik oxu analitik qiraətin aparılması üçün əsas olur. Hər iki oxu bu cür bir-birinə dəstək olur və ikisindən biri olmadan əyətə uğurla keçirilə bilməz. Mətnin anlaşılmasının iki əsas səviyyəsi var - dəyər səviyyəsi və məna səviyyəsi.

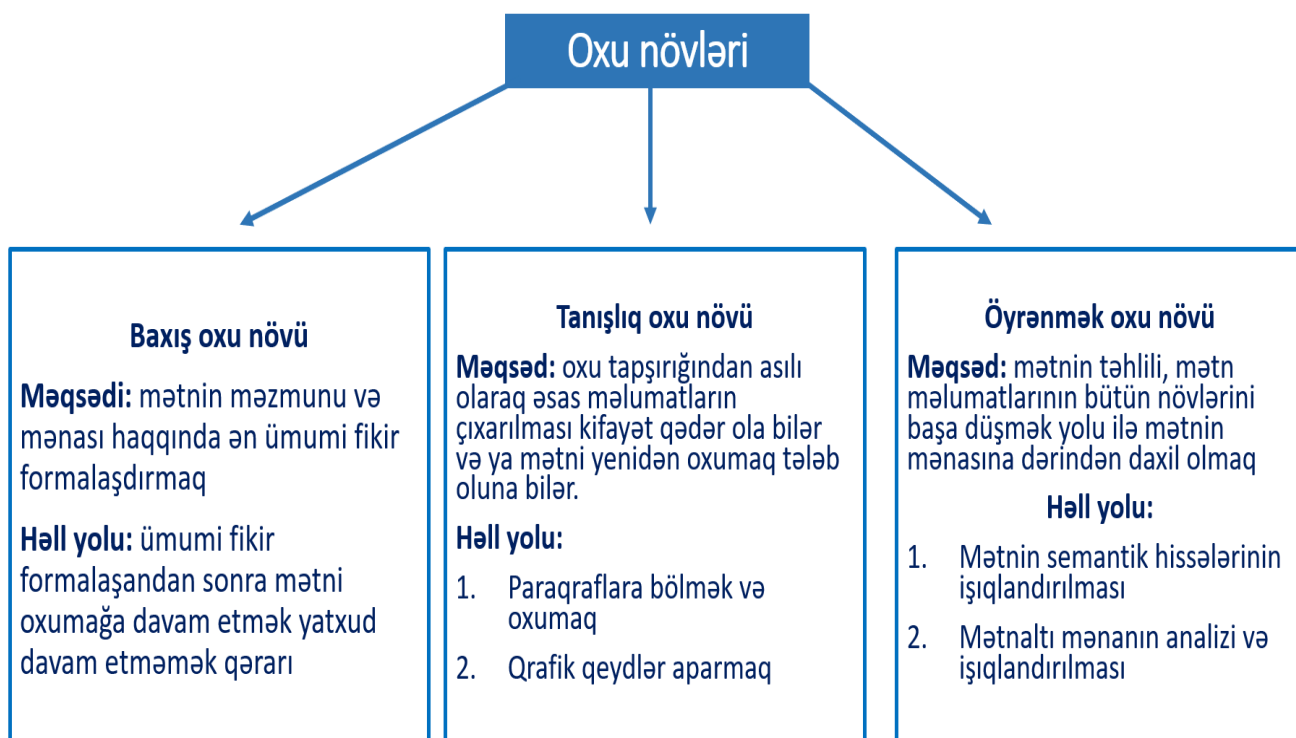
Bu bölmə qəbul edilmiş semantik emalının həyata keçirildiyi iki istiqaməti də əks etdirir. Biri qəbul edilən dil vahidlərinin və onların bilavasitə qarşılıqlı əlaqəsinin əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi ilə bağlıdır, ikincisi mətnin mənasını bütöv bir nitq əsəri kimi başa düşülməsinə yönəldilmişdir. Birincisi məlumat əldə etmək kimi

müəyyən edilə bilər, onda ikincisi isə əldə edilmiş məlumatların emalını nəzərdə tutur, yəni oxu prosesində olan faktlar oxucunun zehni fəaliyyətinə daxil olur. Oxunun xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun həyata keçirilməsinin müvəffəqiyyətinin qiymətləndirilməsi subyektiv xarakter daşıyır və alınmış nəticənin—tamlığın, dəqiqliyin və anlaşılmanın əldə edilmiş dərəcəsinin oxuduğunun məmnunluğunda ifadə tapır. Ümumiyyətlə, əlli növ və yarım-növ oxu fəaliyyət nəticəsində fərqlənir, başqa sözlə, onun gediş prosesi haqqında anlaşma xarakteri var. Son illərdə aparılan araşdırmalar təsdiq edir ki, uşaqlara xarici dili məktəb yaşlarından öyrətmək lazımdır. Ancaq nəzəriyyədə və praktikada xarici dillərin erkən öyrənilməsi barəsində məlumat hazırda mövcud deyil. Eləcə də müxtəlif ünsiyyət fəaliyyət növlərinin öyrədilməsinə də rəasional yanaşma mövcud deyil. Müəllimin ilkin tədris metodikası uzun tarixə malikdir. Hal-hazırda metodoloji ədəbiyyatda biz üsulların seçimi ilə rastlaşırıq, xarici metodlarda belə üsullar yaxşı tanınır: Doman metodu, müəyyən miqdarda sözləri oxumağı öyrənən uşaqlar oxu qaydalarını özləri müəyyənləşdirirlər: Murun interaktiv metodu, hansı ki bir yazı maşını səslər ucaldır: Montessori öz-özünə öyrənmə metodu, bu metoda əsasən uşaqların özləri öyrənirlər və böyüklər bunun üçün optimal şərait yaratmalıdırlar. Oxumağın anbar prinsipinə əsaslanan Zaitsev metodu da var, koqnitiv-kommunikativ metod, burada dilin öyrənilməsi frazeologizmlərdən formalaşır.

Ədəbiyyat elmində oxu texnikasının öyrədilməsi üçün müxtəlif kvalifikasiya yontəmlərinə rast gəlmək olar. Nitq, dinləmə və yazma bacarıqlarının inkişafı ilə birlikdə güclü texniki və kommunikativ oxu bacarıqlarının formalaşmasını təmin edən xarici dildə oxumağın tədrisi metodikasının işlənilib hazırlanması məsələsi həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən tam həllini tapmamışdır. Və xarici dillərin tədrisinin müasir metodlarının aktual vəzifəsi hesab olunur. Mövzunun aktuallığı ümumtəhsil məktəblərində ingilis dili müəllimləri arasında ingilis dilində oxumağın tədrisi metodikasının hazırlanması ilə bağlıdır. İngilis dili dərində şagirdlərin mərhələ-mərhələ öyrədilməsi və daha effektiv oxu metodikasının işlənilib hazırlanması bizə müsbət nəticəni açıq şəkildə göstərir.

Mükəmməl tələffüz bacarığı tədricən avtomatlaşdırılır, davamlı bir bacarıqa çevrilir, lüğət ehtiyatının tədricən doldurulması, transkripsiyadan istifadə, tələb olunan hərf və səsi təkrarlamaq bacarığı, habelə onları yazılı şəkildə təsvir etmək, sözləri, söz birləşmələrini oxumaq və sözlərin transkripsiyası. İntensiv oxu, oxuma qaydalarını qavramaq və mətnlə müxtəlif iş növləri. Metodolojiyanın struktur komponentlərini müəyyən etmək, tələbələrə ingilis dilində oxumağı öyrətmək üçün metodikanı hazırlamaq, sınaqdan keçirmək lazımdır.

Oxu növlərinin əsas xüsusiyyətləri.

İngilis dilində oxu tədrisi.

İngilis dilində oxumaq xarici dil mühitinə uyğunlaşmaq üçün ilkin mərhələdir. Bir şəxs məktubdakı sözləri tərtib etməyi öyrənməzdən əvvəl, yazılı olanları uyğunlaşdıracaq və mənasını səs təcəssümü ilə birləşdirir. Bu konsepsiya əsasında ingilis dilində oxumağın semantik qavrayış və texniki həyata keçirilməsi kimi mərhələlərini qeyd etmək olar. Dil biliyi yalnız informasiyanın emalı üçün intellektual mexanizmə daxil olma sürətini deyil, həm də informasiyanın daxil

olmasının effektivliyini nəzərdə tutur. İndi biz bu məsələnin hər iki tərəfini nəzərdən keçirəcəyik:

Semantik qavrayış-İngilis dili dərslərində məna oxunması təfəkkürün yeni linqvistik sahəyə uyğunlaşdırılması üçün müəyyənəddici əhəmiyyətə malikdir, çünki xarici sözlərin ana dilinə tərcüməsi ilə yanaşı, səthi və ya seçki tanışlığından fərqli olaraq materialın qavranılmasının akademik və linqvistik mexanizminə xidmət edir. Semantik oxu strategiyasına daxildir:

- mətn və sözlərin hər bir vahidini, onların birləşməsini, yəni cümlələr və söz birləşmələrini anlamalı.
- mətnin başlanğıcı və sonu arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin ardıcıl məntiqi şərhinin müəyyən edilməsi.
- mətn problematikasının anlanması, onun əsas ideyalarını anlaması, əsas tezislərin formalaşdırılması və ikinci dərəcəli informasiyanın ayrılması
- personajların mənəvi və emosional çalarlarını hiss etməli
- obyektiv amillər və əhəmiyyətli mülahizələr arasında fərqlərin aparılması

Dərisi sarı rəngdə olan uzun meyvə haqqında danışan zaman biz təsəvvürümüzdə dərhal banan gətiririk, və eyni assosiasiya ingilis sözü "banana" ilə yaranmalıdır. Sözləri əzbərləmək əvəzinə, özünüzdə qısa hekayə şəklində kiçik səhnə təsəvvür edib orada sözlərin mənası ilə qarşıdurmanı təsəvvürünüzdə təsvir edə bilərsiniz.

"*Javid went to work*" cümləsi boş şablon olaraq qalır, o ana qədər ki, siz o cümləni emosional canlandıracaqsınız.

Məsələn: Cavidin işə getməzdən əvvəl necə əhval-ruhiyyəsi var idi?

Lüğətə baxmadan mətni oxuyuruq.

Məsələnin nə olduğunu təxmin etməyə, sözlərin mənasını seçməyə, mücərrəd görünüşləri görməyə çalışırıq.

Məsələn: bayram şənliyində Cavid ona "*dedication*" ilə bir kitab bağışladı - tanımadığınız sözlərin birbaşa kitaba aid olduğunu düşünsək, dərhal "əlyazma ithafları" ağıla gələcək.

Tanımadığı sözləri lüğət yazın

- bu sözü kontekstdə istifadə edin və sonra mətni yenidən oxuyuruq.
- oxuduqlarımızı götür-qoy edirik.
- hadisələri ardıcılıqla öyrənin.
- lazım gələrsə, müəllifi müzakirəyə dəvət edin.

Məlumat qiymətləndirilməsi verin

Hekayənin təəssüratlarını, cəlbədicə anlarını, məzmununu və faydalı fikirlərini, o cümlədən yalnız dilin strukturuna aid olan fikirləri təsvir edirik.

Texniki aspektləri

Oxu prosesinin maksimum fayda gətirməsini təmin etmək üçün bilikləri daha az səylərlə və daha sürətli mənimsəməyə imkan verən bacarıqları işləmək lazımdır. Hər bir sözün tələffüzünü öyrənməkdən daha çox fonetik prinsipləri öyrənin. Əksər hallarda, İngilis dilindəki bütün 44 səs saylarını bilərək, demək olar ki, hər hansı bir naməlum söz oxumaq mümkündür.

"Səssiz oxu" aspektindən qurtulun, bu aspekt şifahi şəkildə mükəmməlliyi tələb edir, lakin düzgün olmayan tələffüz ünsiyyətində çətinliklərlə nəticələnə bilər.

Qrammatika öyrənin. Nitq konstruksiyalarının dəqiq başa düşülməsi və zamanların istifadəsi olmadan oxu prinsipi təhrif olunur. İntuitiv yanaşmayla birgə həmişə qaydaları əzbər bilmək lazımdır.

Lüğəti genişləndirin

Dilin daşıyıcısı ana dilində istənilən qeyri-dəqiqliyi hiss edir, əcnəbi isə xarici dilin əla bilikləri ilə yanaşı tanımadığı sözlərlə üzləşə bilər, elə sözlər ki, dil daşıyıcısı olan balaca uşaqlar ö sözləri bilib və istifadə edə bilər. Ən yaxşı üsul yeni sözləri oxuyarkən və kontekstdə istifadə edildikdə xatırlanır.

Prosesi avtomatlaşdırın

Prosesi avtomatlaşdırmaq üçün, qavrayış sürətini və sürətini artırmaq üçün gündə 1-2 saat oxumaq lazımdır. Hər bir mətnin mahiyyəti nəzərə alınmaqla təkrar oxuması işlənir.

İngilis dilində oxu öyrənmək üçün kitablar və digər materiallar.

Tələbələr ingilis dilində kitab oxumağı öyrənməmişdən öncə, audio müşayiəti ilə sadə sözlərdən ucadan qısa mətnləri oxumaqda məşq etməlidirlər.

İngilis dilində oxumağı xoş istirahətə çevirən çoxlu sayda tədris nəşrləri mövcuddur. İlk növbədə, tələbələrə Oxford University Press, Black Cat Publishing və s nəşrləri tövsiyə edilə bilər. Bu nəşrlər tamamilə ingilis dilli mətni nəzərdə tutur ki, bu da təbii və ya süni şəkildə birinin praktikasını altında qurulur, Audio ifadə də əlavə olunur, buna görə də eyni zamanda bir çox kitabları sadələşdirilmiş orijinalda oxuya

Oxunun məqsədindən asılı olaraq baxış, tanışlıq, öyrənmək və axtarış oxusu fərqlənir. Oxumaq bacarığı həm oxunmanın bütün növlərinə yiyələnməyi, həm də mətndən informasiyanın əldə edilməsinin məqsədinin dəyişməsindən asılı olaraq onun bir növündən digərinə keçidinin yüngüllüyünü nəzərdə tutur.

Öyrənmək oxu növü mətndə olan bütün informasiyanın maksimal dərəcədə tam və dəqiq başa düşülməsini və onun dərk edilməsini nəzərdə tutur. Bu, mətnin dil və məntiqi əlaqələrinə dəstəklə oxunan məzmunun məqsədyönlü analizini nəzərdə tutan düşüncəli və ləng oxunuşdur. Onun vəzifəsi, həmçinin xarici mətnin başa düşülməsi ilə bağlı çətinlikləri müstəqil şəkildə aradan qaldırmaq üçün təlim qabiliyyətini formalaşdırmaqdır. Öyrənmək oxusu adətən yavaş sürətlə həyata keçirilir. Onun aşağı həddi S.K. Folomkinaya görə dəqiqədə 50-60 söz təşkil edir.

Tanışlıq oxu növündə oxunun diqqət mərkəzində bütün nitq əsəri olur (kitab, məqalə, hekayə), müəyyən bir məlumat əldə etmək hədəfi olmur. Bu, əldə edilən məlumatların sonradan istifadəsi və ya təkrarlanması üçün əvvəlcədən xüsusi quraşdırma olmadan "özünüz üçün" oxunur.

Tanışlıq oxusu zamanı oxucuların qarşısında duran əsas kommunikativ vəzifə bütün mətni sürətlə oxumaqla orada olan əsas məlumatları əldə etməkdən, yəni hansı məsələlərin və mətndə hansı şəkildə həll edildiyini və bu məsələlər üzrə orada məhz nələrin danışıldığını və s. öyrənməkdən ibarətdir.

Tanışlıq oxu növü özündə mətnə əsas və ikinci dərəcəli məlumatı fərqləndirməyi tələb edir.

Biz adətən bədii əsərlər, qəzet məqalələri, elmi-populyar ədəbiyyatı oxuyuruq, sadaladığımız əsərlər xüsusi tədqiqat predmetini təmsil etmir. SK Falomkinanın fikrinə görə, mətnin məzmununun 75 faizini anlamaq kifayət edir və qalan 25 faizi mətnin əsas müddəalarına daxil deyildir. Həmən 25 faizə daxil olan məlumatı anlamaq əhəmiyyətli deyil.

Baxış oxusu, oxunan material haqqında ümumi bir fikir əldə etməyi nəzərdə tutur. Onun məqsədi mövzu haqqında ən ümumi fikir əldə etmək, və mətndəki əsas sual dairələrini anlamaqdır. Bu, onun "fokuslandırıcı" detalları və hissələri ilə daha ətraflı tanış olmaq üçün mətni hissə-hissə oxumaq, sürətli və seçici oxumaqdır.

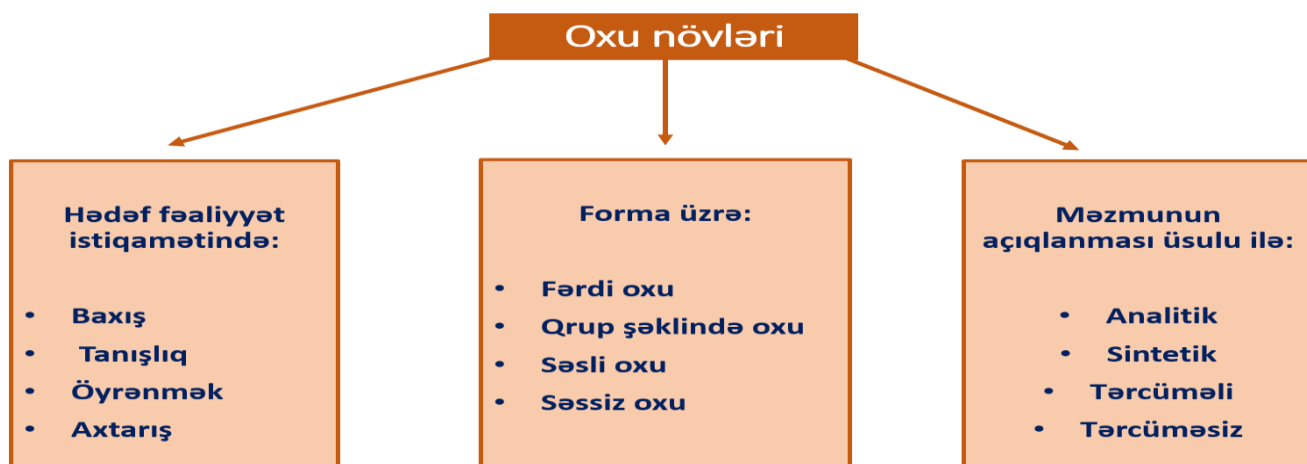
Baxış oxuması adətən oxucunu maraqlandıran məlumatın olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə yeni mətnin məzmunu ilə tanış olarkən baş verir.

Bu oxu növü oxucudan kifayət qədər yüksək oxumaq qabiliyyəti və dil materialına əhəmiyyətli həcmdə sahib olmasını tələb edir.

Oxu baxışının sürəti dəqiqədə 500-dən az söz olmamalıdır, tədris tapşırıqları isə mətnin məntiqi-semantik strukturuna, mənbənin materialını konkret kommunikativ tapşırığa uyğun olaraq öyrənmək və istifadə etmək bacarığının formalaşdırılmasına yönəldilməlidir. (Maslıko EA 1997: 94 – 95) (42)

Axtarış oxu növü qəzet, məqalə, və ixtisasa uyğun ədəbiyyat oxumağa yönəlmişdir. Onun məqsədi mətndən və ya böyük miqdarda mətnlərdən müəyyən məlumatların (rəqəm göstəriciləri, əsas faktları) tez bir zamanda tapılmasıdır.

Axtarış oxuması mətndə konkret informasiyanın tapılmasına yönəlib. Axtarış oxu növü, baxış oxu növü kimi mətnin məntiqi-semantik strukturuna istiqamətlənmək, ondan müəyyən bir problem üzrə lazımi məlumatları seçmək bacarığını nəzərdə tutur. Oxu texnologiyasının mənimsənilməsi mətnəvvəli, mətn və mətnsonrası tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi nəticəsində həyata keçirilir. Mətn tapşırıqları müəyyən bir mətn üçün lazım olan və kifayət qədər olan fon biliklərinin modelləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Burada oxunmalı mətnin leksik-qrammatik, struktur-semantik və linqvistik xüsusiyyətləri kimi anlayışlar nəzərə alınır. Mətn tapşırıqlarında oxu növü (öyrənmək, tanışlıq, baxış, axtarış), oxu prosesində müəyyən idrak kommunikativ məsələlərin həllinin sürəti və zəruriliyi barədə məlumat verən kommunikativ qurğu tədris olunur. Öyrəncilər xüsusi oxu növünə uyğun olan mətnlə bir sıra təlimlər həyata keçirirlər. Mətn sonrakı məsələlər oxu anlamasını yoxlamaq üçün nəzərdə tutulmuşdur, oxunan mətnin anlama dərəcəsinə nəzarət edilir.

Bildiyimiz kimi, müasir mərhələdə məktəbin vəzifəsi böyük miqdarda bilik təmin etməmək, ilk növbədə öyrənməyi öyrətməkdir. Bilik hazır şəkildə təqdim edilmir, şagirdlər məlumatları qəbul etməyi öyrənməlidirlər və müəllim şagirdlərə iş prosesini elə təşkil etməlidir ki, şagirdlər özləri verilən suallara cavab tapsınlar və nitqlərdə qrammatik və leksik strukturlardan istifadə etsinlər.

Xarici dil üzrə dövlət standartını nəzərə alaraq, danışıq fəaliyyətinin dörd əsas növlərindən biri kimi kommunikativ oxu bacarığı nitq kompetensiyasının tərkibinə daxildir ki, bu da xarici dil kommunikasiya kompetensiyasının komponentidir.

Oxunun hər növ təliminin öz xüsusiyyətləri vardır. Q V Roqovanin fikri baxımından "xarici dil mühitindən kənarında dil öyrənmək yalnız müntəzəm, gündəlik və bol oxu ilə təmin edilə bilər.»

Oxu nitq fəaliyyətinin əsas növlərindən biridir. Həm məqsəd, həm də öyrənmə vasitəsi kimi çıxış edir. İnsan oxumaqla bəşəriyyətin elmi və mədəni nailiyyətləri ilə yaxından tanış olur, başqa xalqların və ölkələrin mədəniyyəti, incəsənəti və həyatı ilə tanış olur. Oxu şəxsiyyətin formalaşmasına böyük təsir göstərir.

Oxu söz bazasını formalaşdır, qrammatika bacarıqlarını artırılır. Autentik mətnlərlə işləmək şagirdlərdə düşüncə tərzini və mətnin öyrənilməsinə marağın təzahürünü inkişaf etdirir. Qəzet materialları tələbələrə müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə, davranış stereotipləriylə, müasir dövrdə cəmiyyətdə baş verən proseslərlə tanış olmağa kömək edir. Orta məktəbdə xarici dil tədrisinin məqsədi şagirdlərdə qarşılıqlı anlaşma və digər mədəniyyət nümayəndələrinə tolerant münasibət qabiliyyəti formalaşdırmaqdır. Müxtəlif xalqların mədəniyyətinin bələdçisi məhz xarici dildir. Şagirdlərə başqa xalqların zəngin mədəniyyətinə birbaşa çıxış imkanı yaradılır, bu bir növ müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə qarşılıqlı anlaşma və ünsiyyət üçün "dünyaya pəncərə" kimi təqdim olunur.

Kommunikativ kompetensiya səviyyəsinin formalaşmasında şagirdlərin nitq fəaliyyətinin bütün növlərində bacarıqlarını təkmilləşdirmək lazımdır. Şagirdlərdə informasiya axtarışı, praktiki və ya tədris məsələlərinin həlli üçün zəruri olan informasiyanın ayrılması, təhlil sistemi, onların şərhə və çevrilmə ideyalarının mətnində müqayisə və ümumiləşdirmə kimi oxucu hərəkətləri də formalaşdırılmalıdır, bu məqsədlə oxu strategiyasının müxtəlif növləri istifadə olunmalıdır. Oxu strategiyası tələbələrin informasiya və oxucu mədəniyyətini artırır, oxu prosesi fərdi olur və şagird özü artıq öz tempini, onun ehtiyaclarını və maraqlarını nəzərə alaraq mətnləri oxumaq imkanına malikdir.

Orta məktəbdə xarici dil tədrisinin ilkin mərhələsində hazırlıq mərhələsi təməl rolu icra edilir. İlkin mərhələdə, axtarış oxu bacarıqlarını öyrənməyi öyrətmək lazımdır. Oxumağın əsas vəzifəsi şagirdlərin mətndən faydalı məlumatlar əldə etmək bacarığını möhkəmləndirmək, xarici dildə müstəqil ədəbiyyat oxumaq vərdişini yaratmaqdır.

Hər hansı bir mətn oxumadan əvvəl şagirdlərə bəzi tövsiyələr:

- başlığı diqqətlə oxumaq və açar sözü vurğulamaq lazımdır.
- mətni nəzərdən keçirərkən, seçdiyimiz açar sözün tez-tez rast gəlinməsinə diqqət yetirmək lazımdır.
- açar sözü, mətnin başlığı və açar sözü üçün söz əvəzediciləri tapmaq.
- açar sözlərini sinonimlərdən istifadə edərək əvəz etmək.

Oxunun uğurlu mənimsənilməsi üçün lazımdır :

1. Tələbələrin yaş kateqoriyasını, tələbələrin həyat təcrübəsini və maraqlarını nəzərə alaraq mətnlər seçilməlidir.
2. Seçilən mətnlər süjetin əyləncəliyi və cəlbediciliyi ilə fərqlənməlidir.
3. Dil çətinliklərini nəzərə alınmalıdır.
4. İndiki zamanədə ən vacibi ümumbəşəri dəyərlərin mövqeyi ilə aktuallığı ilə fərqlənməlidir.

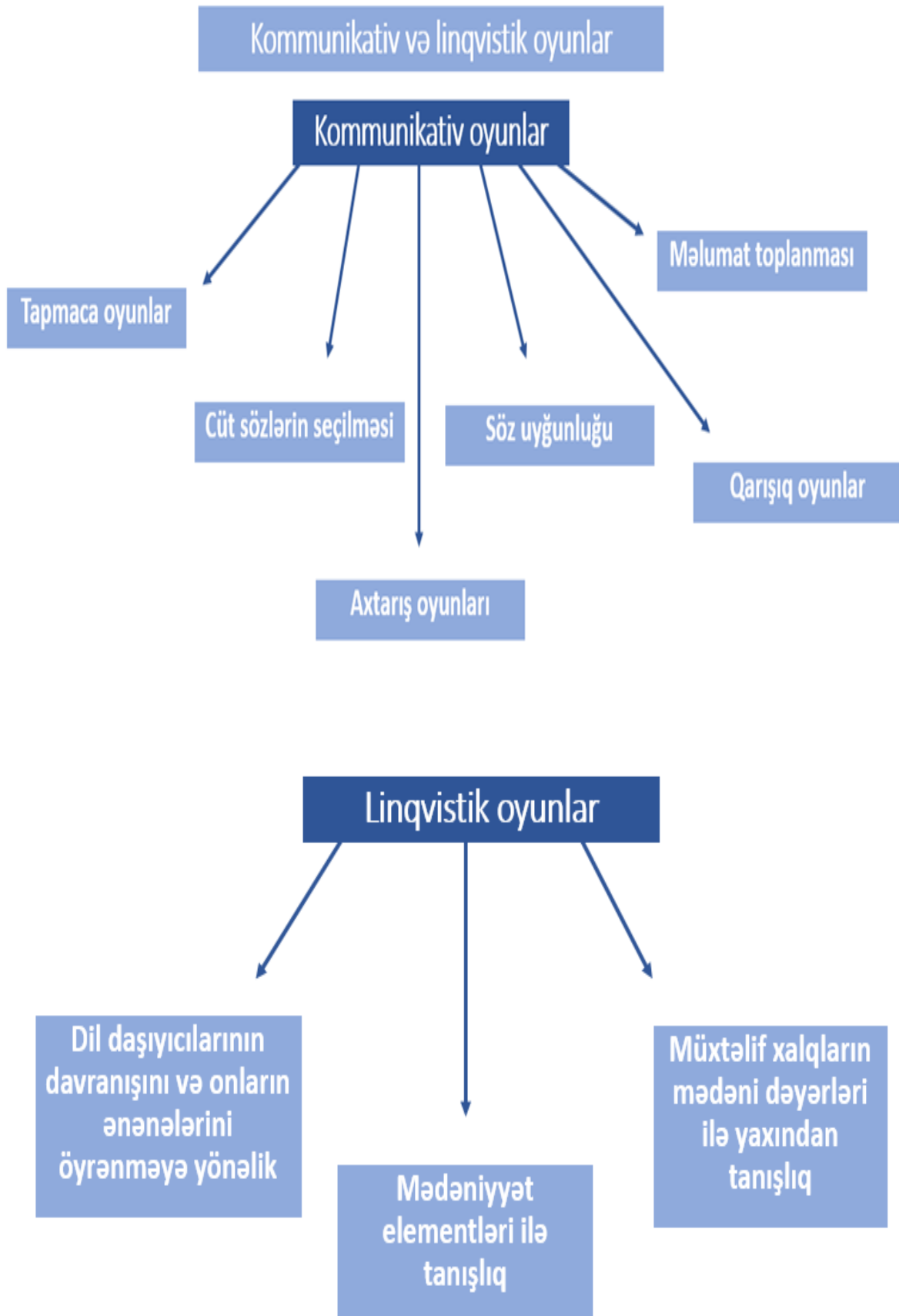
Xarici dildəki mətnlər və onların üzərində işləmək üsulları bizə müxtəlif oxu bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir. Məsələn, "boşluqların doldurulması" və ya "sözlərin bərpası" üsulunun istifadə edilməsi məlumatların tam anlaşılması ilə oxumaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün istifadə olunur. Şagird hər N sayda buraxıldığı sözlərin mətni üzərində işləyir. Şagirdlər boşluqları mətnin mənasına uyğun sözlərlə doldurulmalıdırlar.

"Mozaika" üsulunun məqsədi mətnin ümumi məzmunu bərpa etməkdir. Məlumatın müəyyən bir hissəsi ilə tanış olduqdan sonra şagirdlər bu məlumatı mübadilə edirlər və beləliklə mətnin ümumi məzmununu bərpa edirlər, belə ki, tez bir zamanda "qısa qeydlər" tərtib edə bilirlər. Oxuduğunuz mətnin məzmununu lazımi məlumatları qeyd etmək məqsədi ilə qısa qeydlər şəkildə yazmaq bacarığını inkişaf etdirirlər.

"Bir neçə seçim" metodu. Şagirdlərə dörd cavab variantı ilə beş sual verilir. Mətnin üç hissəsi və bu mətn hissələrinə dörd başlıq adı verilir və bir başlıq adı artıq (yəni heç bir mətn hissəsinə uyğun olmayan) verilir.

"Ardıcılığın bərpası" - materialı məntiqi ardıcılıqla və ya plana uyğun olaraq uyğunlaşdırılması lazımdır. Qəbul üsullarında xarici dildə olan mətndən istifadə mətni oxumaq və mətn üzərində işləmək üçün seçilmiş dərslərin məqsədi rəhbər tutulmalıdır.

Oyun üsulları uşağın inkişafında bir çox funksiyaları yerinə yetirir, tədris prosesini asanlaşdırır və ildən-ilə artan materialı mənimsəməyə kömək edir və zəruri səlahiyyətləri inkişaf etdirir. Məsələn, sosial kompetensiyayı misal götürək. Oyunların əksəriyyəti 2 qrupa bölünür - competitive, cooperative. Yarış oyunlarında şagirdlər birinci olmaq, hamıdan əvvəl hədəfə çatmaq istəyirlər. Birgə oyunlarda bütün oyunçular nəticə əldə etmək üçün birlikdə çalışırlar. Uşaqlar kollektivdə hərəkət etməyi öyrənir və bir-birinə individual yanaşma tapırlar. Özləri arasında rəqabət zamanı uşaqlar qaçılmaz münaqişələrlə üzləşirlər, bu münaqişələri aradan qaldırmaq üçün yaxşı bir təcrübədir. Hər bir inciklik onlara yaxşı nəticə vermir və onlara oyunu müsbət nəticəyə gətirmək və qələbə sevincini yaşamaq üçün imkan vermir. Xarici dil dərsləri sosial fenomendir ,sınıf sosial mühitdir ,müəllim və şagirdlərin tədris prosesində iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsi olduğu bir-biri ilə sosial münasibətlərə daxil olurlar. Tədrisin müvəffəqiyyəti təlim üçün bütün imkanlardan kollektiv şəkildə istifadə edilməsinin nəticəsidir. Təlimin oyun üsullarında tədrisin effektivliyi motivasiyanın yüksəlişi, mövzuya marağın artması deməkdir.

1.3 Xarici dillərin öyrənilməsində oxunun rolu və yeri.

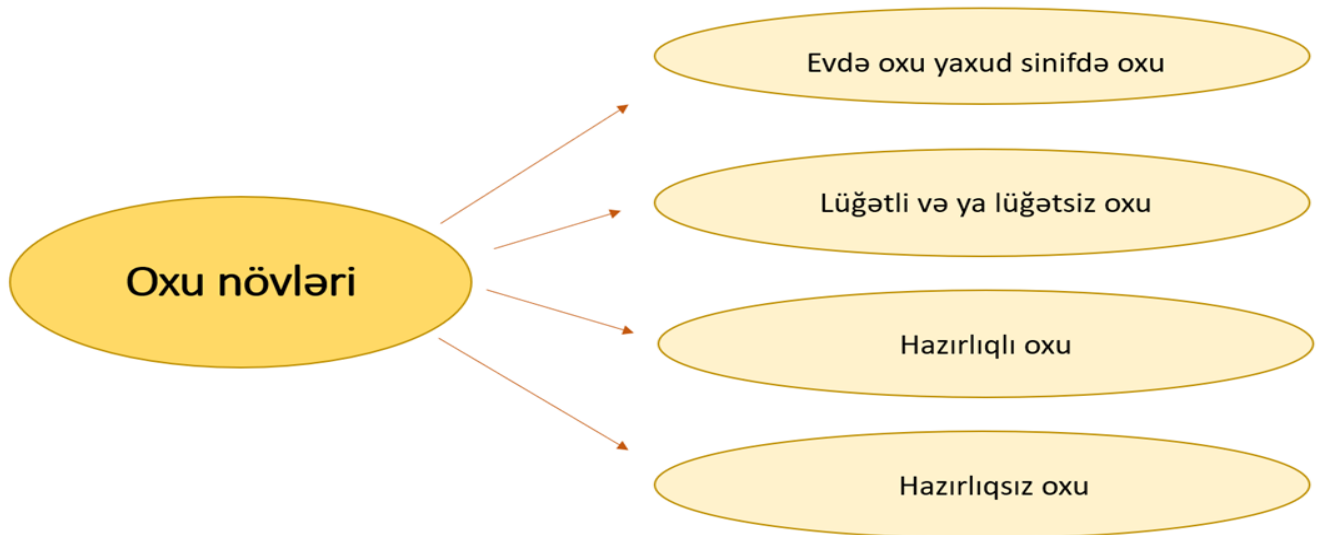
Bildiyimiz kimi, metodologiya hər hansı konkret fəaliyyətdə hərəkətlərin normativ qaydada nizamlanması və təsviri, təsvir formasında əks olunmasıdır və burada müxtəlif üsullar toplusu mövcuddur. Ümumi metodologiya müəllim və tələbələrin qarşılıqlı əlaqəsi kimi pedaqoji prosesin ümumi təşkili proqramıdır. Konkret metodologiya konkret vəziyyətlərdə və pedaqoji prosesin təşkilinin müxtəlif formalarında fəaliyyət göstərir.

Metodologiyanın struktur komponentləri bunlardır: hədəf, məzmun, instrumental, əməliyyat, fəaliyyət və effektivlik komponentləri. Xarici dildə oxumaq əksər insanlar üçün zəruri olan nitq fəaliyyətinin bir növüdür. Oxu prosesi texniki tərəfə əsaslanır və linqvistik proseslərin mənası ilə avtomatlaşdırılmış vizual-nitq və eşitmə əlaqəsidir, bunun əsasında yazılı əlamətlərin və ümumiyyətlə yazılı mətnin tanınması və anlanması, habelə kommunikativ oxu bacarıqlarının həyata keçirilməsidir. (S. K. Folomkina) (24)

Oxumağın forma kimi xarici dildə öyrədilməsi məqsədinin praktiki komponenti tələbələrin informasiya qavrama səviyyəsinin müxtəlif anlama səviyyəsində olan mətnləri oxumaq bacarığının inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur.

Planlaşdırılan nəticələrin strukturu tələbələrin əksəriyyətinin gözlənilən faktiki inkişaf səviyyəsini və onların inkişafı üçün ən yaxın perspektivləri vurğulayan pilləli yanaşma əsasında qurulur. Bu, şagirdlərin inkişafının dinamik təsvirini müəyyən etməyə, tələbələri həvəsləndirməyə, tələbələrin fərdi öyrənmə və inkişafını qurmağa imkan verir. Tədrisi 2-ci sinifdən başlayan ingilis dili: fərdi, tənzimləyici, idrak və kommunikativ öyrənmə hərəkətlərini formalaşdırmağa imkan verir.

“Oxu” və “oxu texnikası” anlayışları xarici dilin tədrisi metodologiyasında əsas anlayışlardan biridir. Məhz buna görə də oxunun öyrədilməsinin təsviri xarici dillərin öyrədilməsinin bütün məlum metodlarında təqdim olunur (Bim İ.L., Qalski N.D., Gez N.İ., Lohovitsky M.V., Mirolubov A.A., Folomkina S.K., Şatilov S.F., Rogova G.B., Rabinoviç F.M., Saxarov T.E., Şukin A.N.).

Oxu, xarici dil biliklərinin hər səviyyədə öyrədilməsi məqsədi ilə təqdim olunur. Qeyd edək ki, müəllim təlim metodlarında iki mənada başa düşülür: tədrisin məqsədi və ibtidai sinifdə xarici dilin öyrədilməsi vasitəsi kimi. Tədris prosesində bu iki funksiyayı aydın şəkildə ayırmaq lazımdır, çünki o, bütün işlərin metodik təşkilini müəyyən edir. Məqsəd kimi oxumaq biliklərinizi artırmaq üçün mətndən məlumat çıxarmaqdan ibarətdir. Bu halda İ.L.Bim müəllimi "Şagirdlərin yazılı sabit mətndən məlumat çıxarmağa yönəlmiş kommunikativ-idraki fəaliyyətinin ən mühüm növlərindən biri" kimi başa düşür (İ.L.Bim, 1988, s. 203) (45)

S. F. Şatılov üçün "Nitq fəaliyyətinin reseptiv növlərinə aiddir və yazılı mətndən məlumat çıxarmaq prosesidir" oxuyur. (S. F. Şatılov, 1986, s. 85) (83)

Q.V.Roqova, F.M.Rabinoviç və Q.E.Saxarova oxunu "obyektiv mövcud olan mətnin oxucu tərəfindən qavranılması və işlənməsindən ibarət olan reseptiv fəaliyyət növü – müəyyən müəllimin reproduktiv fəaliyyətinin məhsulu" kimi başa düşürlər (G.V. Rogova, F.M. Rabinoviç və G.E.Saxarova, 1991, s.139) (45, 86)

A. N. Şukin oxumağı "məqsədi çap mətnində olan məlumatı çıxarmaq və qavramaq olan nitq fəaliyyətinin reseptiv növü" kimi müəyyən edir. (A. N. Şukin, 2011, s. 256) (87)

İ.L.Bim qeyd edir ki, oxuma prosesində müəllimin kodlaşdırdığı mətn tanınır. Bu tanınma şagirdlərin nitq yaddaşında (eşitmə, nitq-hərəkət və vizual) yaradılmış,

müəyyən mənalı boyama daşıyan eşitmə və qrafik təsvirlər (sözlər, ifadələr, cümlələr) əsasında baş verir(46).

Oxu bir-biri ilə əlaqəli şəkildə öyrənilən oxu texnikası və oxuyub qavramadan ibarət olan ayrılmaz bir prosesdir. İcra olunan nitq əməliyyatlarının xarakterindən asılı olaraq oxu bacarıqları fonetik, leksik və qrammatika bölünür. S.F. Şatilovun fikrincə, şagirdlərin oxu texnikası dil hadisələrinin qrafik və yazılı, nitq-hərəkət və səs təsvirlərinin onların mənası ilə əlaqəsinə əsaslanır. (83)

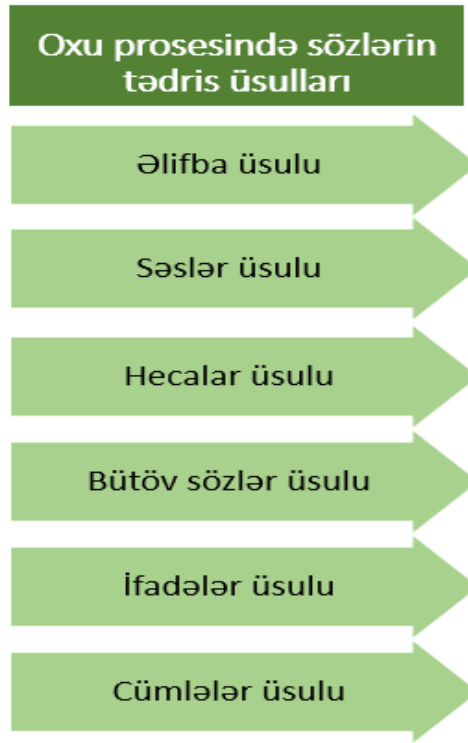
Oxu həm xarici dil öyrənilməsinin məqsədi, həm də vasitəsidir. Tədris prosesində onun bu iki funksiyasını dəqiq fərqləndirmək lazımdır, çünki onlar bütün oxu işinin metodik təşkilini təlimin məqsədi kimi müəyyən edirlər. Şagirdlərin xarici dildə oxumaq bacarığına yiyələnmələri orta məktəbdə bu fənnin öyrənilməsinin Praktiki məqsədlərindən biridir.

Məktəb qarşısında onun minimal səviyyəsini, yəni kommunikativ səriştənin minimum səviyyəsini təmin etmək vəzifəsi durur. Yetkinliyin minimum səviyyəsi həm oxumaq bacarığına, həm də bunun üçün sahib olmaq üçün lazım olan dil materialının həcminə olan tələblərdə özünü göstərir. Həllədiçi kafilik meyarı: qiraətin inkişaf səviyyəsi nitq fəaliyyəti kimi oxunmanın fəaliyyəti üçün kifayət etməlidir.

Yetkinliyin minimum səviyyəsi ilk növbədə tələbələrin oxuduğu növlərin sayının məhdudlaşdırılması ilə bağlıdır. Onların müəyyən edilməsi praktiki tələbatdan, xarici dildə kitaba müraciət edərkən daha çox meydana çıxan vəzifələrdən (Oxu vəziyyətləri) irəli gəlir.

Bütün oxu vəziyyətləri iki qrupa bölünür: yalnız mətndə olan məlumatları oxumaq və qəbul etmək, və eyni vaxtda oxuyub digər şəxslərə məlumatı çatdırmaq üçün tələb olunan oxumaq. Birinci halda, özünüzdə oxumaq, ikincisi isə yüksək səsle oxumaq istifadə olunur. Məktəbin vəzifəsi şagirdlərə özündə oxumağı öyrətməkdir, çünki real həyatda xarici dildə çox kiçik qrup şəxslərə yüksək səsle oxumaq (müəllimlər, diktorlar, aktyorlar və s.) tələb olunur.

Bu məlumatı əldə etmək üçün başlıqlara və alt başlıqlara baxmaq, ayrı-ayrı mətn parçalarını və misraları oxumaq, yəni məqalələri və kitabları nəzərdən keçirmək kifayətdir. Kitab və ya məqalənin konkret məzmunu ilə tanış olmaq mətni oxuyan

materiallarla tanış olduqda, diqqət əsasən əsas informasiyaya yönəldilir, buna görə də bu növ bəzən "məzmunun ümumi əhatə dairəsini oxumaq" adlandırılır. Sürətli tempdə oxunan yaxud sürətli oxu, mətndə olan məlumatları maksimum dərəcədə tam və dəqiq başa düşməyə və kritik şəkildə anlamaq və dərk etməyə çalışır.

Oxu adətən kifayət qədər yavaş olur, o pauzalarla və konkret yerlərin yenidən oxunması ilə müşayiət olunur.

Bu cür oxumaq üçün minimum yetkinlik səviyyəsini bu şəkildə ifadə edilə bilər: anlaşılma dərəcəsi - təxminən 70%, yəni yalnız əsas faktları başa düşmək kifayətdir.

Əsas məlumat dəqiq, ikinci dərəcəli məlumat isə ən azı təhrif olunmamış olmalıdır. İngilis dili üçün sürət dəqiqədə 180-190 sözdür. Bu sürət adi sürətli oxu sürətindən yüksəkdir, daxili oxunuş ikinci dərəcəli olur, və bu daxili oxunun yetkinlik əlamətlərindən biridir.

Şagirdlərin texniki bacarıqlarının avtomatlaşdırılma dərəcəsi öyrənilmə oxusu adlanan oxu növü ilə müəyyən edilir: anlaşılma dərəcəsi 100%— dır. Bütün məlumatların adekvat başa düşülməsi gözlənilir. Sürət dəqiqədə ən azı 50-60 söz seçmə göstəricisi kimi qəbul edilir.

Baxış oxusu: bu növ oxudan kifayət qədər əhəmiyyətli həcmdə dil materialının olmasını tələb edir, məktəbdə yalnız onun ayrı-ayrı üsullarını öyrədirlər. Baxışa ayrılmış vaxt dəqiqədə bir - bir yarım səhifə kimi müəyyən edilir.

Sadalanın tələblərə nail olmaq əldə edilmiş oxumaq bacarığını praktik olaraq tətbiq etmək imkanını təmin edir (9). Praktiki dərslərlə yanaşı, oxumağı tədris və tərbiyə məqsədləri də güdürlər. Oxu xüsusiyyətləri, çıxış fəaliyyəti necə öyrənmək üçün çox effektiv vasitədir. Dil materiallarının mənimsənilməsində onun müsbət rolu xüsusilə nəzərə çarpır: oxu prosesini müşayiət edən leksik fəaliyyət dil vahidlərinin yadda saxlanmasını təmin edir. Oxuyarkən yadda saxlamaq istər qeyri-ixtiyari, istərsə də ixtiyari ola bilər.

Birincisi, əsasən, tez-tez oxumaq, yəni oxuduğunun diqqətini tamamilə mətnin məzmununa yönəltdiyi zaman bir tanışlıq oxuması ilə baş verir. Bu növün yaddaşı xüsusilə müntəzəm oxuyarkən hiss olunur, bir çox yüngül mətnləri oxumaq məsləhətdir. Təsadüfi yaddaş tələbünün diqqətinin şüurlu şəkildə təkəcə onun məzmununa deyil, həm də onun ifadə etdiyi dil vasitələrinə yönəlməsi ilə əldə edilir. Praktikada hər iki növ yadda saxlama texnikası lazımdır, ekstensiv və intensiv oxumaq üçün. Birinci halda oxumaya əsaslanan iş obyektini mətnin məzmunu, ikinci halda öyrənilən oxunuşda inşa edilən və onun dil materialıdır. Oxu zamanı dil materialının yaddaşı baş verir, müsbət dil təcrübəsinin yığılması təmin edilir, hansının ki olması şifahi nitqin düzgünlüyünün zəruri bir şərtidir, yəni danışma prosesində. Mətnlərdə öyrənilən dil vahidləri tez-tez müxtəlif kontekstlərdə təkrarlanır. Şifahi nitqin inkişafına mütaliənin müsbət təsiri həm səsli, həm də sakit oxu prosesində danışma prosesində iştirak edən bütün analizatorların cəlb edilməsi sayəsində mümkün olur.

Şifahi nitqin inkişafına bilavasitə şifahi nitqin inkişafına xidmət edən çoxsaylı mətnlər, eləcə də sual— cavab tapşırıqları, mətni təkrar danışma, oxuduğu material üzrə fikir mübadiləsi və diskussiyalar kimi bir çox təlimlər yönəldilmişdir.

Xüsusi yerlərdən biri səsli oxumaq tələb edir. Bu səsli tələffüz öyrənmək üçün istifadə edilən və yeni materialı izah etmək üçün məcburi komponentidir.

Tədris oxu funksiyaları şagirdlərin dil materiallarına yiyələnmələri və şifahi nitqlərinin inkişafı ilə bağlıdır.

Tədris prosesində oxunuşda qurulmuş iş formalarından istifadə olunur. Bu cür işlərin məqsədi nitq fəaliyyəti kimi oxunmanın aparılması üçün lazım olan hər hansı bir əməliyyat kompleksinin məşqidir.

Oxunan semantik emal ilə bağlı fikir əməliyyatları kompleksi bir proqram obyektidir. Sintetik və analitik oxu, tərcüməsiz və tərcüməli oxu fərqləndirirlər. Şagirdlərin xarakterinə və yardıma ehtiyac dərəcəsinə görə, onlar lüğət olmadan və lüğətlə oxumağı, hazırlanmış və hazırlanmamış oxumağı fərqləndirirlər.

Təşkilatın formasına görə sinif və ev oxusu, tədris və müstəqil, formal və fərdi oxunuşları fərqləndirilir. Ucadan oxumaq qrup şəklində və fərdi ola bilər.

İşin sadalanan formaları həm tanışlıq oxu, həm də detallı oxu köməyi ilə istifadə olunur. Birincini formalaşdırmaq üçün həm sintetik, həm də analitik oxumaq lazımdır, o yalnız materialın sintetik şəkildə qavranılmasını tələb etmir, həm də akademik əməliyyatları da tələb edir, hətta başa düşülməkdə çətinlik çəkirə belə. Bu iş formaları həm ev, həm də sinif, frontal və fərdi ola bilər.

Ucadan oxumaq səssiz yetkin oxu formalaşmasında vacib bir əlaqədir, lakin onun rolu səssiz oxumada yalnız ümumi komponentlərin sahəsi ilə məhdudlaşır. Ucadan oxumaq üçün istifadə olunur: Cümlənin elementlərini sətirli olaraq qəbul edilən sintaqmada birləşdirmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün sintaqmanın komponentlərini birlikdə tələffüz etmək və intonasiyanı düzgün şəkildə tərtib etmək.

1. Oxu sürətini sürətləndirmək üçün.
2. Proqnozlaşdırma qabiliyyətini inkişaf etdirmək.
3. Çap materialının qəbulunun dəqiqliyinə nəzarət etmək üçün

Yuxarıda qeyd olunanlardan, ucadan oxumaq əsasən şagirdin görmə siqnallarını, eşitmə siqnallarını, sintaqmaları, cümlələri, mətnləri kodlaşdırmaq bacarığını inkişaf etdirmək və nəzarət etmək üçün bir vasitə kimi istifadə olunur.

Səssiz oxuduğunuzda, bütün proseslər fərqli baş verir və bu oxu növünün bacarıqlarını gücləndirmək üçün yuxarıda göstərilən təlimlər lazımdır. Orta məktəbdə

xarici dilin tədrisini müəyyən edən ümumi prinsipləri nəzərə alaraq, bu nitq fəaliyyəti üçün xüsusi olan bir sıra daha özəl müddəalar nəzərə alınmalıdır.

Oxumağı öyrətmək nitq fəaliyyətinin öyrədilməsini təşkil etməlidir. Bu müddəaya riayət olunması vacibdir, çünki o, şagirdlərin düzgün istiqamətləndirilməsini yaradır və xarici dildə lazımi bacarıqların daha tez formalaşmasına kömək edir. Tədris vasitəsi kimi oxumaq imkanları tez-tez ona gətirib çıxarır ki, praktikada bu funksiya əsasən istifadə olunur: mətnlər yeni dil materialı ilə tanış olmaq üçün nəzərdə tutulur. Beləliklə, şagirdlərdə mətnin oxunmasına dil materialı ilə hərəkət kimi münasibət yaranır. Nəticədə, bir çox məktəb məzunlarının nitq qabiliyyəti kimi oxumaları onlardan praktikada istifadə etməyə imkan verən səviyyəyə çatmır. Bunun baş verməməsi üçün mətnlər ilk növbədə fəaliyyətdə təcrübə üçün material kimi nəzərdən keçirilməlidir. Mətnin oxunması həmişə kommunikasiyanın konkret aktı kimi çıxış etməlidir, onun başa düşülməsinə yönəldilməlidir.

Tədris prosesində anlama xarakterinin idarə edilməsi şagirdlərin mətni oxumaq və oxuduqlarının məzmununu anlamaq üçün tapşırıq vasitəsilə həyata keçirilir, buna görə də anlayışın yoxlanılması vəzifəsi və üsulu inkişaf etmiş oxu növü kimi uyğun olmalıdır. Şagirdlər başa düşməlidirlər ki, onların tapşırığını yerinə yetirməsinin müvəffəqiyyəti başa düşülür, çünki anlaşma necə dəqiq və tamdır. Oxu kurs boyu nitq fəaliyyəti kimi şərh etmək onun effektivliyini həm də təlim vasitəsi kimi artırır, çünki "saxlanma onun şəxsiyyətin fəaliyyətində iştirakının funksiyasıdır" və əksinə. (Ümumi psixologiya, A. V. Petrovski. M. 1971 redaksiyası altında) (38)

Tələbənin oxuduğu zaman dil materialını yadda saxlamaq üçün özünü proqnozlaşdırması, anlaşılma prosesinə zərərli təsir göstərə bilər, hətta bunun üçün başqa neqativ şərait olmadığı hallarda belə. (Smirnov A.A. yaddaş psixologiya problemləri, M. 1966), həm də oxu mnemik təsirini azalda bilər (39)

Mətnin digər məqsədlər üçün tətbiqi yalnız mətnin əsas funksiyasında— oxumağı öyrənmək üçün istifadə edildikdən sonra həyata keçirilməlidir.

Oxumağı öyrənmək idrak prosesi kimi qurulmalıdır. Nitq fəaliyyəti kimi oxumağın xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, o, məsələlərin həllində və idrak planında istifadə olunur

Oxu mətnlərinin məzmunu mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da şagirdlərin xarici dildə oxumalarını informasiya əldə etmə üsulu kimi müəyyən edəcəklər ya yox. Bütün mətnlər onlar üçün müəyyən maraq doğurmalıdır. Təlim elə qurulmalıdır ki, oxu şagirdlərin əqli fəallığına səbəb olsun, mətndə olan faktları dərk etməyi, müqayisə etməyi, qruplaşdırmağı və s. tələb edən müəyyən düşüncə məsələlərinin həlli ilə müşayiət olunsun. Yalnız yüngül mətnlər deyil, həm də elə mətnlər oxumaq lazımdır ki, onlar həm məzmunca, həm də dillə bağlı çətinliklər yaratsın, çünki çətinliklərin olması təfəkkürün işini aktivləşdirir.

Xarici dildə oxumağı öyrənən şagirdlərin ana dilində oxu təcrübəsinə əsaslanmalıdır. Müxtəlif dillərdə oxu prosesinin identikliyi şagirdlərdə artıq mövcud olan yetkin oxunuş üsullarının doğma dilində xarici dildə oxumağa ötürülməsi üçün əsas yaradır.

Bizə tanış olan ana dilində oxu artıq özü haqqında baş verir, buna görə də xarici dil öyrənərkən, bəlkə də, alfasayısal— səs simvolikası mənimsədikdən sonra 3— 4 sinifində tətbiq edilməlidir. Təbii ki, oxu hədəfindən asılı olaraq ana dilində şagirdlər müxtəlif cür oxuyurlar və buna görə də şagirdləri xarici dildə mətnlərin oxunmasının müxtəlif növlərinə istiqamətləndirmək lazımdır. Ən az əziyyətli və əlverişli oxu növü tanıtım oxu növüdür. Tanıtım oxu şagirdlərin xarici dillərə yiyələnəcəkləri ilk oxu növü olmalıdır. Tədris oxu növü informasiya əldə etmək baxımından daha çətinidir, buna görə də tələbələr artıq ilk dəfə oxu şəklində bəzi təcrübə əldə etdikdən sonra onu daxil etmək məsləhətdir. Şagirdlər oxuduqlarını başa düşəndə, dil strukturuna yiyələnməsinə əsaslanmalıdırlar. Dil strukturunun funksiyası müstəqil obyektlər və düşüncələr arasında semantik əlaqələrin formalaşdırılması və ötürülməsi deməkdir. Bu struktura yiyələnmək oxu prosesini asanlaşdırır və sürətləndirir, bu, sintaqmdakı mətn cümlələrini tez və düzgün şəkildə oxumaq və müxtəlif səviyyələrdə mətn elementləri arasında semantik əlaqələr qurmaq və mətnin dəqiq başa düşülməsini təmin etmək üçün imkan verir. Bərk struktur təməl xüsusiyyətləri, yəni, xarici dil qrammatikasını da əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırır. Şagirdlərin xarici dilin baza materialına yiyələnməsi və onlarda onun tanınması üçün avtomatlaşdırılmış bacarıqların yaradılmasında mühüm rol oynayır.

Oxumağı öyrənmək şagirdlərin reseptiv və reproduktiv fəaliyyətini əhatə etməlidir. Hərçənd oxumaq nitq fəaliyyətinin reseptiv növlərinə aiddir, və bunun üçün reproduktiv xarakterli bir sıra əməliyyatlar tələb olunur, oxunun normal fəaliyyəti bu proseslərin çox sürətli axmasını nəzərdə tutur. Bütün bunlar tədris üçün dil materialının təkrarlanması tapşırığında zəruri komponent hesab edilir, çünki yaddaşı əks etdirən bu strukturun reproduksiyasıdır, hansı ki, aktiv nitq zamanı aktivləşdirilir.

Nitq fəaliyyəti kimi oxunmanın fəaliyyəti onun həyata keçirilməsində üsulların avtomatlaşdırılmasını tələb edir. İstənilən fəaliyyətin uğurlu keçməsi onun prosessual tərəfini təmin edən əməliyyatların avtomatlaşdırılmasının yüksək dərəcəsini nəzərdə tutur.

Xarici təzahürləri zəruri avtomatlaşdırılmış olması yüksək sürətli oxu və müxtəlif sürətlə oxucunun oxumaq imkanı var. Bu oxu sürəti inkişafına xüsusi diqqət tələb edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, inkişaf— əsas məqsəd deyil, müəllimin əldə etdiyi üsul şagirdlərin texniki vərdişlərinin formalaşdırılmasını və oxunan semantika üsullarının öyrənilməsini idarə etməkdir. Oxu sahəsində son hədəflərə nail olunması tədricən həyata keçirilir və hər bir təhsil pilləsinin özünəməxsus vəzifələri vardır.

II FƏSİL

İNGİLİS DİLİNDƏ OXUMAĞIN TƏDRİSİ ÜÇÜN OYUN ÜSULLARI

2.1. Xarici dil dərslərində tədrisin oyun üsullarıyla həyata keçirilməsinin əsası

İngilis dilini bilmək hər bir sağlam düşüncəli, şəxsi inkişafa istiqamətlənmiş insan üçün mühüm vəzifələrdən biri olmağa başlayır. Bütün dövrlərdə təhsilin prioritet vəzifələrindən biri "öyrənməyi öyrətmək" vəzifəsidir. Lakin bu sahədə müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı prinsiplərə istinad etmək lazımdır:

1. Yeni materialın müəllim tərəfindən keyfiyyətli izahı və onun sonrakı təhkim edilməsi.
2. Dərsdə şagirdin aktiv iş prosesi.
3. Müəllim, şagird və şagirdin valideynləri arasında əməkdaşlıq.

Son illərin təcrübəsi göstərir ki, "uşaqlara öyrənməyi öyrətmək" heç asan vəzifə deyil, çünki müəllim çox vaxt şagirdlərdən fənni öyrənməyə həvəsi və motivasiyası olmaması ilə üzləşir, həmçinin, valideynlərin böyük məşğulluğu səbəbindən müəllim-valideyn arasında əməkdaşlıq pozulur, bundan başqa, internet və inkişaf etmiş İT-texnologiyalar dövründə şagirdlərin diqqətini öyrənilən mövzu çərçivəsində cəlb etmək və saxlamaq getdikcə daha çətindir. Hər bir müəllim öyrənmə səmərəliliyinin artırılması, zəmanə ilə ayaqlaşması, və özünü təkmilləşdirilməsi zərurəti ilə üzləşir. Müəllim mütləq məktəblilərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Təlimin daha səmərəli olması üçün hər bir şagirdə fərdi yanaşma tələb olunur ki, bu da onları daha çox sərbəstliyə və fəallığa sövq edir. Tədrisin səmərəliliyinin artırılması probleminin ən vacib həllərindən biri təlim-tərbiyə prosesində yeni oyun texnologiyalarının hazırlanması və tətbiqidir. Bildiyiniz kimi, uşaqlıq oyunundan ayrılmazdır. Oyun biz artıq uşaqlar üçün ən çox əldə edilmiş və maraqlı fəaliyyət növü demək kimi, ətraf aləmdən əldə edilmiş təəssüratları mənimsəmək üsuludur. Oyun uşağın həmyaşdqları ilə ünsiyyətdə çıxış etdiyi fəaliyyət sahəsidir.

Uşaqları ümumi məqsəd, nail olmaq üçün birgə səylər, ümumi təcrübə birləşdirir. Oyun dil materialının gözəgörünməz assimilyasiya etməyə imkan verir, bununla yanaşı məmnunluq hissi yaranır, özgüvən və motivasiya artır. Oyun dil baryerini aradan qaldırmağa kömək edir, bu da ilk növbədə psixoloji bir problemdir, sadəcə lüğət ehtiyatının olmaması və ya qrammatik materiala yiyələnməməsi deyil. Bir çox görkəmli müəllimlər haqlı olaraq tədris prosesində oyunlardan istifadənin səmərəliliyinə diqqət yetirdilər. Sırf oyun zamanı insanın və xüsusilə uşağın xüsusiyyətləri özünü göstərir. Pedaqoji təcrübə bizə göstərir ki, bütün tədris qrupları üçün universal oyun yoxdur. Eyni oyunu müxtəlif qruplarda müxtəlif yollarla uyğunlaşdırıb və sonra mənimsənilməsi üçün adaptasiya etmək lazımdır.

Oyun texnologiyaları konsepsiyası. Oyun texnologiyaları pedaqoji texnologiyaların tərkib hissəsidir. Pedaqogikada ilk dəfə olaraq, "texnologiya" konsepsiyası 1940-1950-ci illərdə ortaya çıxmışdır və texniki vasitələrin pedaqoji prosesində istifadə edilmişdir. Oyun nəzəriyyəsinin və onun metodoloji əsaslarının işlənilib hazırlanması ilə onun sosial təbiətinin aydınlaşdırılması ilə aşağıdakı alimlər məşğul olmuşdurlar: J. S. Haydarov, D. B. Elkonin, L. S. Vıqontyanski. (80)

"Oyun pedaqoji texnologiyaları" anlayışı pedaqoji prosesin müxtəlif pedaqoji oyunlar formasında təşkilinin metod və üsullarının kifayət qədər geniş qrupunu əhatə edir.

D. B. Elkonin oyunu insan üçün əhəmiyyətli dörd funksiyaya (81) bölür:

1. Motivasiya-tələb olunan sahənin inkişaf vasitəsi
2. İdrak vasitəsi
3. Zehni hərəkətlərin inkişafı vasitəsi
4. İxtiyari davranışın inkişaf vasitəsi

Pedaqoji oyun mühüm əlamətə malikdir-təlimin dəqiq məqsədi və ona uyğun pedaqoji nəticəsidir. Oyun da situativ-variantiv məşq kimi nəzərdən keçirilir. Burada nitq ünsiyyətinə xas əlamətlərlə —emosionallıq, qəflətlik, nitq təsirinin məqsədyönlü olması ilə maksimal dərəcədə real ünsiyyətə yaxın olan şəraitdə nitq nümunəsinin dəfələrlə təkrarlanmasına imkan yaradılır. Tədrisin oyun forması dərslərdə oyun üsulları və şagirdlərin tədris fəaliyyətinə həvəsləndirilməsi vasitəsi kimi çıxış edən vəziyyətlərin köməyi ilə yaradılır. Didaktik məqsəd şagirdlərin qarşısında oyun

vəzifəsi şəklində qoyulur. Tədris fəaliyyəti oyun qaydalarına tabedir və tədris materialı onun vasitəsi kimi istifadə olunur. Tədris fəaliyyətinə didaktik vəzifəni oyun vəzifəsini yerinə yetirən yarışın elementi daxil edilir.

Oyun texnologiyalarının təsnifatı.

Xarici dil dərslərində oyunun rolu böyükdür, çünki oyun öyrənmə prosesini hər bir uşaq üçün cəlbedici və maraqlı etməyə imkan verir. Oyunların texnologiyası tədris oyununun məqsəd və vəzifələrindən, keçirilmə formasından, təşkilatlanma üsullarından, mürəkkəblik dərəcəsindən, iştirakçıların say tərkibindən asılı olaraq qurulub. "Pedaqoji Psixologiya" dərslər vəsaitinin (43) müəllifi A. N. Zimnyayanın sözlərinə görə, oyunları fəaliyyət növü üzrə ilk növbədə fiziki, intellektual, sosial və psixoloji oyunlara ayırmaq lazımdır. Pedaqoji prosesin xarakterinə görə oyunlar aşağıdakı qruplara ayrılır:

tədrisi, təlimi, idrak, tərbiyə, inkişafetdirici, yaradıcı, kommunikativ, diaqnostik və s. Əşyalı yaxud əşyasız oyunlar, masaüstü oyunlar, otaq oyunları, çöl oyunları, kompüter oyunları olur.

Yerinə yetirilən fəaliyyətlərin mürəkkəbliyinə görə tədris oyunları sadə və mürəkkəb oyunlara bölünür, müddətinə görə onlar davamlı və qısa olur. Dil oyunları müvafiq olaraq fonetik, leksik, qrammatik, sintaktik, üslubi kimi növlərə bölünür. Oyun texnologiyalarından istifadə edərkən dərslərdə aşağıdakı şərtlərə riayət edilməlidir:

oyunun tədris və təlim məqsədləri dərslərə uyğunluğu. İstənilən yaşdakı şagirdlər üçün əlçatanlıq.

Oyunlar şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə uyğun olmalı və müəyyən qrammatik və ya leksik materialı keçmək üçün zəruri olmalıdır.

Oyunun köməyi ilə tələffüz yaxşı inkişaf etdirilir, leksik və qrammatik materiallar aktivləşdirilir, şifahi danışma bacarıqlarını inkişaf etdirir. Onun köməyi ilə psixoloji yorğunluğu aradan qaldırmaq olar, onu şagirdlərin əqli səylərinin səfərbər edilməsi üçün, onlarda təşkilati bacarıqlarını inkişaf etdirilməsi üçün, mütəşəkkillik vərdişlərinin təzahürü üçün, dərslərdə sevinc mühitinin yaradılması üçün istifadə edilir.

İngilis dili dərslərində oyun texnologiyalarının tətbiqinin məqsədi. Oyun metodunun bir xüsusiyyəti də odur ki, hər bir şagird, hətta kifayət qədər güclü bilik sahibi olmayan şagird oyunda iştirak edə bilər Zəif şagird asanlıqla oyun prosesində birinci ola bilər.

Dil materialı hiss olunmadan mənimsənilir, şagird bütün başqa tələbələrə bərabər danışa bilər. Oyun tədris metodundan istifadə mühüm metodik vəzifələrin yerinə yetirilməsinə kömək edir:

- Şagirdlərin danışma tədrisi üçün psixoloji hazırlığı
- Şagirdlərin dil materialını dəfələrlə təkrarlamasına təbii ehtiyacın təmin edilməsi
- Məktəblilərin oyun tədrisinin məqsədi xarici dil vasitələri ilə təfəkkürün inkişaf etdirilməsidir.
- Mövzu öyrənmək üçün motivasiya artırmaq və oyun iştirakçısının şəxsi inkişafının təmin edilməsi
- Bacarıqların təkmilləşdirilməsinə kömək etmək, bir-biri ilə fəal qarşılıqlı əlaqə yaratmaq.

Təlimin ilkin mərhələsində oyunların və oyun situasiyalarının tətbiqi yalnız təhsilçilərə dilə marağı aşılamaq deyil, həm də tədrisə fərdi yanaşmanı daha məqsədyönlü şəkildə həyata keçirmək imkanı verir ki, bu da xarici dil öyrənilməsinə müsbət münasibət yaradır. Oyun formaları şagirdlərin idrak fəaliyyətini aktivləşdirir, xarici dil öyrənmək motivasiyasını artırır. Yeniyetmələrin fəaliyyətinin aparıcı növü insanarası ünsiyyət olur. Oyunda fikir prosesləri aktivləşdirilir və xarici dil öyrənmək üçün motivasiya artır.

Şagirdlərin motivasiyası və onların xarici dilin öyrənilməsində marağı əsas amillərdəndir. Tədris oyun metodu böyük bir psixoterapevtik potensiala malikdir, çünki oyun prosesi zəhdə gərginlik yaradır, bu olmadan yuxarı məktəbdə fəal öyrənmə prosesi mümkün deyil. Təhsilin oyun formaları transformasiya əsas məqsəd— yaradıcılıq—axtarış fəaliyyəti vasitəsilə biliklərin mənimsənilməsinin bütün səviyyələrindən istifadə etməyə imkan verir. Yaradıcılıq-axtarış fəaliyyəti daha effektiv olur, əgər əlbəttə, o, təkrar ifa edən fəaliyyətdən qabaq olur, bu zaman şagirdlər təlim üsullarını mənimsəyirlər.

Tədrisin müxtəlif mərhələlərində (ilkin, orta, böyük) oyun fəaliyyətinin daxil edilməsi ilə tədris prosesinin təşkilinin spesifikliyi problemi hələ kifayət qədər öyrənilməmişdir. Tədris Oyunlarının effektivliyinin ən mühüm şərti şagirdlərin yaş, psixoloji-pedaqoji xüsusiyyətlərinin ciddi şəkildə qeydə alınmasıdır. Oyunlar leksika və xarici dil modellərini dərstdə tətbiq etmək üçün istifadə edilə bilər. Təlimin ilkin mərhələsində bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün kiçik və orta yaşlı məktəb uşaqlarının psixoloji—pedaqoji fərqlərinin nəzərə alınması vacibdir.

Kiçik yaşlı məktəb uşaqları üçün qavrayış parlaqlığı və dinamikası, oyundakı rolları qəbul edib oynamaq asanlıığı ilə xarakterizə olunur. Uşaqlar tez bir zamanda oyun fəaliyyətinə cəlb olunur və qaydalara uyğun olaraq oyunu qrup şəklində təşkil edirlər. Vəziyyət dərhal təşkilatçı və ümumi hərəkət köməkçisi rolu arasında tarazlıq yaradan müəllimin mövqeyini dəyişir. Oyun fəaliyyəti obyektlərin əsas əlamətlərini vurğulamaq və onları müqayisə etmək imkanı təmin edir:

Kiçik yaşlı məktəb uşaqları üçün qavrayış parlaqlığı və dinamikası, oyundakı rolları qəbul edib oynamaq asanlıığı ilə xarakterizə olunur. Uşaqlar tez bir zamanda oyun fəaliyyətinə cəlb olunur və qaydalara uyğun olaraq oyunu qrup şəklində təşkil edirlər. Vəziyyət dərhal təşkilatçı və ümumi hərəkət köməkçisi rolu arasında tarazlıq yaradan müəllimin mövqeyini dəyişir. Oyun fəaliyyəti obyektlərin əsas əlamətlərini vurğulamaq və onları müqayisə etmək imkanı təmin edir:

müəyyən əlamətlərə görə vahidlərin ümumiləşdirilməsi üçün oyun qrupları, kiçik yaşlı məktəblilərin özlərini idarəetmə qabiliyyəti, sözlərə sürətli reaksiya, yəni, fonematik eşitmə qabiliyyətini inkişaf etdirən bir qrup oyunu.

Oyun məlumatın yadda qalmasına kömək edir və bu, xarici dil öyrənilməsinin ilkin mərhələsində üstünlük təşkil edir. Tədqiqatlar göstərir ki, motivasiya strukturunda xarici amillər və şəxsi motivlər müəyyən edilə bilər. (qiymətləndirmə və ya digər şəxsi səbəblər) Mənfi motivlər isə məktəblilərin təlim vəzifələrini lazımi səviyyədə yerinə yetirməməsi təqdirdə onu gözləyən çətinliklərdən xəbərdar olması ilə bağlıdır.

Marağın əsas məqsədi daxili motivlərdir (xarici dillərin mənimsənilməsi üzrə fəaliyyətin özündən irəli gələn kommunikativ— idrak motivləridir). Bu isə o

deməkdir ki, yalnız xarici dil öyrənmək arzusu özlüyündə müsbət motivasiyanı təmin etmir. Motivasiya tələbələrin tədris fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə olan marağı ilə dəstəklənməlidir. Xarici dil tədrisinin ən başlıca vəzifəsi şagirdlərin mövzuya olan marağını qorumaqdır. Müəyyən yaşlı məktəblilərin psixoloji-pedaqoji xüsusiyyətlərinə fikir vermək lazımdır. Oyun "ünsiyyət vəziyyəti" yaratmaq üçün bir vasitədir. Təlim-nitq, oyun vəziyyətlərindən istifadə uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə tam cavab verir və onların təbii təhsili üçün şərait yaradır. İstifadə olunan tədris-nitq oyunları əyləncə oyunlarından onunla fərqlənir ki, tədris-nitq vəziyyəti şagirdləri tədris-metodiki məqsədlər üçün oyun qaydalarına uyğun olaraq danışmağa və hərəkət etməyə sövq edir. Oyun öyrənməyə marağı dəstəkləyir və artırır. Tədris-nitq Oyunlarının aşağıdakı növləri qeyd edilə bilər:

1. Fonetik
2. Əlifba ilə işləmək üçün
3. Leksik
4. Orfoqrafik
5. Qrammatik
6. Oxu öyrətmək üçün
7. Dinləmə öyrətmək üçün
8. Monoloji çıxış öyrətmək üçün
9. Dialoji çıxış öyrətmək üçün
10. Çevik oyunlar

Oyunların bütün bu növləri tədris prosesinin səmərəliliyinin artırılmasına kömək edir. Oyun uşaqlar və böyüklər müəllimlər arasında qarşılıqlı münasibətlərin üslubunu dəyişdirməlidir: müəllimlər uşaqları oyun üsulu ilə məşğul olmağa məcbur etməməlidirlər: uşaqla oyun yalnız o istəyəndə, o buna hazır olanda və nə zaman ki o buna maraq göstərəndə baş tutmalıdır. Müəllim yalnız oyunun təşkilatçısı olmamalıdır. Müəllim oyun prosesində fəal şəkildə cəlb edilməlidir və şagirdlərlə birlikdə oynamalıdır, çünki uşaqlar böyük məmnuniyyətlə böyüklərlə oynayır.

Fonetik oyunların əsas məqsədi tələffüzün düzəldilməsi, söz və ifadələrdə səslərin tələffüzündə təlim, intonasiyanın işlənməsidir. Bu oyunlar əsasən xarici dilin öyrənilməsinin ilkin mərhələsində müntəzəm istifadə olunur, səslərin tələffüzü üçün və intonasiyanın işlənilməsi üçün illüstrasiyalar və təlimlər şəklində keçirilir. Fonetik Oyunlar sözlər, cümlələr, qafiyələr, tapmacalar, şeirlər, mahnılar səviyyəsində həyata keçirilir.

Leksik oyunlar yalnız leksik material üzərində şagirdlərin diqqətini cəmləşdirir, lüğət öyrənmək və genişləndirmək üçün onlara kömək edir. Müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərində sözlərin istifadə edilməsinə kömək edir.

Qrammatik oyunlar qrammatik bilikləri praktiki tətbiq etmək, ünsiyyətin təbii vəziyyətlərində qrammatik konstruksiyaların istifadəsinə yönəlmiş onların zehni fəaliyyətini gücləndirmək üçün tələbələrin bacarıqlarına yönəlmişdir.

Stilistik oyunlar şagirdlərin rəsmi və qeyri-rəsmi ünsiyyət üslublarını fərqləndirməyi və hər birini müxtəlif vəziyyətlərdə düzgün şəkildə tətbiq etməyi öyrətmək məqsədi daşıyır.

Oxumağı öyrətmək üçün nitq oyunları nitq aktının yerinə yetirilməsi prosesində dil vasitələrindən istifadə etməyi öyrədir və nitq hərəkətlərinin həyata keçirildiyi konkret vəziyyətlərə uyğunlaşdırılır. Müəllimlər düzgün tədris, oxu və oxu təhlili metodikası üzrə təlim keçməlidirlər. Bu halda tədris praktik fəaliyyətə maksimum dərəcədə fokuslanmalıdır. Şagirdlərdən nəzəriyyənin dərin öyrənilməsinə tələb edilməməlidir. Tədris prosesi strategiya və praktika, və onların tətbiqi üsullarına əsaslanmalıdır.

Ətraflı işlənilib hazırlanmış oxu və yazı tədris proqramının istifadəsinə ilkin hazırlıqdan sonra müəllimlər öz siniflərində bu metodikanın səmərəli istifadəsi üzrə təlim keçməlidirlər. Tədqiqat layihələri şagirdlərə ingilis dilinin öyrənilməsinin hər hansı bir konsepsiyası üzrə suallar formalaşdırmağa və həmin sualları təhlil etməyə, internetdə, yaxud dərs vəsaitlərində tapılan məlumatları qiymətləndirməyə kömək edir.

Şagirdlərdə nitq vərdişlərinin inkişafı zamanı hər bir müəllim özünə sual verir: birinci dərsdən sonuncu dərsə qədər təhsilalanların marağını necə qoruyub saxlamaq olar? Hər gün və hər dərsdə axtarış, yaradıcılıq və kəşf atmosferini necə yaratmaq

olar? Xarici dil dərslərində nəyi və necə öyrətmək lazımdır? Xarici Dillər sahəsində tanınmış mütəxəssis B. M. Blinov bu suallara belə cavab verir:

Xarici dil tədrisinin mahiyyəti - "doğma və qeyri-doğma nitq" sistemi üzrə sosial şərtləşdirilmiş nitq təcrübəsinin reproduksiyasıdır. Tədrisin son məqsədi kimi kommunikativ səriştənin qarşılıqlı anlaşılmasına nail olmaq üçün xarici dildən real ünsiyyət vəziyyətində istifadə etmək bacarığı nəzərdən keçirilir. Hər bir müəllim razılaşmalıdır ki, məktəbdə xarici dil üzərində iş prosesində vaxt çatışmazlığı kəskin şəkildə hiss olunur, buna baxmayaraq, dil tədrisi məsələləri, heç olmasa, çox məhdud dil materialında həll oluna bilər və həll olunmalıdır. Buna görə də xarici dillərin tədrisinin müasir metodikasının aparıcı tendensiyalarından biri də qarşıya qoyulmuş məqsədlərə daha tam uyğun gələn tədris metodlarının axtarışıdır. Oyun metodu hər zaman tələbələrin tədris fəaliyyətinin təşkilində maraqlı və səmərəli olmuşdur. Bu üsul hər bir müəyyən yaş üçün xüsusi adaptasiya ilə hər hansı bir təlim mərhələsində istifadə edilə bilər.

Psixoloqların fikrincə, insanın artikulyasiya aparatı istənilən növ oxumada iştirak edəcək - səsli və ya səsiz. Öz-özünə oxuyarkən, gizli artikulyasiyanı müşahidə edə bilərsiniz. Tədris metodlarında tədqiqatçılar oxumağı öyrənmə məqsədi ilə ümumtəhsil məktəbində xarici dilin tədrisi vasitəsi kimi fərqləndirirlər. İlkin mərhələdə oxu texnikasını formalaşdırarkən biz əsasən tədris vasitəsi kimi oxumaqdan danışıq. Xarici dildə oxumağın öyrədilməsi prosesində ilk növbədə linqvistik səriştənin inkişafı üzərində işləmək lazımdır. Şagirdin mətn səviyyəsində məlumatı anlamaq bacarığı olmalıdır. Əgər xarici dildə oxumağı öyrətməyin ilkin mərhələsində ən çox tədrisin məqsədi kimi çıxış edərsə - tələbəyə dil normalarına əsaslanaraq mətndəki məlumatları tanımağı öyrədilməlidir, ondan sonrakı mərhələlərdə nitq fəaliyyətinin digər növlərini (yazı, danışıq) öyrətmək lazımdır. (Şukin, 2011) (87)

Təlimin müxtəlif mərhələlərində müəyyən, həmişə üst-üstə düşməyən bacarıq və bacarıqların inkişafı tələb olunur və xarici dildə oxumağın öyrədilməsi metodikası təlimin konkret məqsəd və vəzifələrindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişəcəkdir. Bu gün məktəb təhsili mərhələsində, xüsusən də ali təhsil pilləsində

xarici dil mətnlərinin oxunması informasiya əldə etmək vasitəsidir ki, gələcəkdə yeni yazılı və ya şifahi mətnlər yaratmaq üçün bu mətnlərə tənqidi şəkildə yenidən baxılmalıdır. Müasir məktəblilər və tələbələr həyatlarının əhəmiyyətli hissəsini virtual məkanda keçirirlər ki, bu da elektron formatlarda mətnləri qavramaq və yaratmaq üçün xüsusi bacarıq və bacarıqların formalaşdırılmasını, multimedia savadının inkişafını tələb edir. Hər gün dəyişən informasiya konteksti həm həyatımıza, həm də təlim prosesinə reallıqda baş verənləri əks etdirən yeni multimodal formalar gətirirdi. Dəyişən təkcə kontekstin formaları deyil, informasiyanın əlçatanlığı həm də tələbələr kontingentinin mədəni müxtəliflik dərəcəsini düzəldir.

Hər bir mütəxəssis ən azı ona lazım olan ədəbiyyatı xarici dildə seçməyi və onun üçün vacib olan informasiyanı dəqiq müəyyənləşdirməyi bacarmalı, habelə onu maraqlandıran sahədə əldə olunan nailiyyətlərdən xəbərdar olmalıdır. Kitab ilə iş bu xüsusi hallarda oxu növləri tələb edir. Belə oxu növlərinə aşağıdakılar aiddir: Mətni ilkin nəzərdən keçirmə, mətni detallı nəzərdən keçirmə, və mətnlə ümumi tanış olma. Göstərilən oxu növləri müxtəlif nəticələr əldə etmək məqsədi daşıyır. Belə ki, onlardan biri məqalənin və ya kitabın mövzusu haqqında bir fikir yaratmaq məqsədi daşıyır.

Xarici dillərin tədrisi metodikasının inkişafının müasir mərhələsində aşağıdakı üsullar müəyyən edilir:

- Əlifba üsulu
- Heca üsulu
- Bütöv sözlər metodu: səsli analitik-sintetik üsulu
- Fonetik-qrafik üsulu

Əlifba üsulu fərdi hərflər və onların birləşmələrini oxumağı təkmilləşdirmək üçündür.

Heca üsulu xarici dil səslərinin öyrənilməsidir və bu səsləri sözlərə birləşdirilməsidir. Bütöv sözlər, ifadələr, cümlələr üsulları 19 əsrdə mövcud olan birbaşa üsulun əks olunmasıdır.

Şagirdlər sözləri öyrənirlər. Ucadan oxumaq sözün düzgün oxunmasını təxmin edir.

Dil fərziyyələrinin inkişafı və onların yerinə yetirilməsi qaydası üçün tam oxumaq bacarığı üçün tətbiq olunan bir sıra təlimlər var. Dil təxmininin yüksək səviyyədə, proqnozlaşdırılma bacarığı oxu üçün çox vacibdir. Bu məqsədlə oyun tapşırıqlarının aşağıdakı növləri effektivdir:

"Leapflog"

Müəllim tapşırıq verir: rəflərdən sözlər yerə düşdü və sözlərin hərfləri parçalandı. Gəlin bu sözləri bərpa edək. Fərdi, cüt və ya qrup şəklində təhsil alan şəxslər bu sözləri tərtib edir və sonra əldə olunan sözləri ucadan oxuyurlar.

Məsələn: Sserd = Dress

Zəruri hallarda, oyunu asanlaşdırın və ya onu mürəkkəbləşdirin bilərsiniz

Texniki oxu bacarıqlarının formalaşmasını həyata keçirmək üçün aşağıda göstərilən oyun üsulu da mövcuddur:

Müəllim bir mövzu deyir. Məsələn: Yeni il.

Bundan əlavə, yeni il üçün hansı hazırlıqlar lazım olduğunu təsvir edir: "bu gün mən kiçik bir yeni il ağacı gətirdim və onu bəzəmək lazımdır." Öyrənənlərə rəngli dairələr paylanır. Onların hər birində müvafiq rəngin adı yazılmışdır. Təhsil alanlar növbə ilə rəngin adını ucadan oxuyurlar, sonra yeni il ağacına bərkidirlər. Əlbəttə bu sadələşdirilmiş oyun versiyasıdır. İstəyə görə oyun daha mürəkkəb ola bilər.

"Alış-veriş üçün mağazaya getmək"

Sınıf 2 qrupa (komandaya) bölünür. Hər bir komanda üçün ayrı-ayrı masalarda yalnız müvafiq mağazalara aid olan məhsulların adı ilə kartlar qoyulur. Birinci işi başa çatdıracaq komanda qalib gəlir. Məhsulların adını göstərmək və düzgün oxumaq vacibdir.

Birinci komanda: pineapple, ice-cream, sweets, honey

İkinci komanda: cheese, apple, cake, ham

Tam dolğun oxumaq qabiliyyəti bizim məqsədimizdir. Formalardan, metodlardan və fəaliyyət növündən istifadə edərək xarici dilin bütün aspektlərinə yiyələnmiş olmuşuq. Oxu ilə mətndən istənilən məlumatı çıxarıyıq.

İngiltərədə "vahid dil" (whole-language approach) tədris dövrü olmuşdur. Bu tədris üsulu bütün sözlər və hətta ifadələr oxumağı öyrənməyə də yayıldı: dinləmək — yadda saxlamaq, potensialı öyrənmək. Məlum olduğu kimi, uzun illər davam edən eksperiment təhsil alanların və məzunların savad səviyyəsinin aşağı düşməsinə gətirib çıxarıb. Britaniya hökuməti "Foniks" ("Phonics") səs— hərflər uyğunluğunu öyrətmək qərarına gəlib. Səs analitikası, yəni sintetik bir üsul daha cəlbədicidir. Müəllim yalnız şagirdlərə səsləri düzgün tələffüz etməyi və onları öyrənməyi, həmçinin bu sözləri təhlil etməyi öyrətməklə yanaşı, bu prosesi daha çox istifadə olunan oxu qaydaları ilə də möhkəmləndirir. Beləliklə, öyrənənlər, tanımadığı bir sözlə qarşılaşdıqları zaman özləri oxuduqları biliklərə əsaslanaraq təxmin edə bilirlər. Şifahi təriflər metodu-tələbələr ilk növbədə xarici dilin əsas danışıq ifadələrini öyrənirlər, sonra isə hərflər və hırf birləşmələrinin oxunması və yazılması qaydalarının öyrənilməsinə keçirlər. Şatilov S. F. yazır, bu üsul üç çətinlikdən iki çətinliyi aradan qaldırır: sözün səs imicini və onun mənasını öyrənmək.

Hərflər-səs əlaqələrini düzəltmək və onların yerinə yetirilməsi qaydasını düzəltmək üçün müxtəlif forma və idarəetmə üsulları var.

1) "İmitasiya " - müəllim fil və arıların görünüşünü əks etdirən bir kart göstərir və onların hansı səsləri verə biləcəyini göstərir: öyrənənlər bu səsləri təqlid edirlər

2) " Kim daha sürətli?"- lövhədə buraxılmış hərflər və hərflər birləşmələri olan sözlər yazılmışdı.

Müəllim uşaqların sözləri yazacaq və hərflər və ya hərflər birləşməsi əlavə edəcək olan vərəqlər paylayır. Tapşırığı yerinə yetirən şagird müəllimə yaxınlaşır, vərəqi göstərir və diqqətlə yazılmış sözləri oxuyur. Bundan sonra, öyrənənlər yazdığı sözləri yüksək səslə oxuyurlar və lövhədə hərflər və hərflər birləşmələrini tamamlayırlar.

2.2. Oxu tədrisində oyun üsullarından istifadə etmək üçün forma və üsullar

Məktəblilərin xarici dil öyrənilməsinə şüurlu daxili ehtiyacları yoxdur, lakin yeni və tanımadıqları hər şeyə maraqları var. Məktəbdə xarici dil tədrisinin məqsədi yalnız bu marağı qoruyub saxlamaq deyil, həm də uşaqların xarici dil öyrənmələrinə motivasiyasını daha da artırmaqdır. Məktəblilər çox güclü və uzunmüddətli bir yaddaşa sahibdirlər, buna görə insanlar bir zamanlar erkən yaşda öyrəndiklərini, xüsusilə də material emosional və rəngarəng şəkildə öyrədilibsə xatırlayırlar.

Məktəblilər 3— 5 dəqiqədən artıq, xüsusilə də kiçik məktəblilər ixtiyari diqqəti saxlamaq iqtidarında deyillər. Uşaqlar saatlarla onlara maraqlı olan şeylərlə məşğul ola bilirlər, çünki oyun onların həyatının ayrılmaz hissəsidir.

Xarici dil tədrisinin pedaqoji psixologiyasını seçərkən aşağıdakıları bilmək lazımdır:

- Seçilmiş texnologiyalar uşaq üçün rahat atmosferin yaradılmasına kömək etməli, yeni tədris dilinin mənimsənilməsi motivasiyasını stimullaşdırmalıdır.
- Tədris texnologiyalarının seçimi şagirdlərin psixoloji və yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir: monotonluqdan yorğunluq, yüksək emosionallıq, hərəkətlilik, həssaslıq, bu isə tədris metodlarının və üsullarının formasının tez-tez dəyişdirilməsini tələb edir.
- Dərs oyun əsasında qurulursa, məktəbdə xarici dil dərsi təhsil, inkişaf və təhsil dəyərinə malik ola bilər. Oyun uşağın emosional tərəfini inkişaf edir, epitet elementləri, öyrənmə mədəniyyəti güclənir, tolerantlıq, digər mədəniyyətə hörmət qabiliyyəti tərbiyə olunur.

Mahnıların, şerlərin, nağılların səhnələşdirilməsi, tapmacalar, krossvordlar daxil olmaqla müxtəlif oyunlardan istifadə edilməsi uşaqların xarici dil danışmaq fəaliyyətinə daim maraqlı göstərməsini təmin edir. Eyni zamanda, tələbənin yalnız xarici dildə danışdığı kimi deyil, həm də danışdığı da vacibdir.

Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, əyləncə istirahətlə yanaşı təhsilə və yaradıcılığa çevrilməyə qadirdir.

Q. K. Selevkonun tərifinə görə, oyun—davranışının formalaşdığı və təkmilləşdiyi ictimai təcrübənin yaradılmasına və mənimsənilməsinə yönəlmiş hallar şəraitində fəaliyyət növüdür. (40)

Oyunların əksəriyyəti 4 əsas xüsusiyyətlərə malikdir (S. A. Şmakova görə)

Sərbəst inkişafda olan fəaliyyət yalnız öz nəticəsindən deyil, fəaliyyət prosesindən həzz almaq üçün istənilən halda həyata keçirilir.

Aşağıdakı dörd əsas oyun xüsusiyyətləri ilə tanış ola bilərsiniz:

- Yaradıcılıq, olduqca dərəcədə improvizə, bu fəaliyyətin çox fəal xarakteri ("yaradıcılıq meydanı")
- Fəaliyyətin emosional şəkildə artırılması, rəqabət və s.
- Oyunun məzmununu, onun inkişafının məntiqi və müvəqqəti ardıcılığını əks etdirən birbaşa və ya dolaylı qaydaların olması.

Tədqiqatçılar rol oyunlarının müəyyən qaydalarını inkişaf etdirmişlər:

- şagirdlər real həyatda yarana biləcək vəziyyətə özlərini qoymağı bacarmalıdırlar
- şagird təklif olunan vəziyyətdə öz roluna uyğunlaşmalıdır, bu zaman o, bəzi hallarda özünü oynaya, digər hallarda isə başqa rollar oynaya bilər
- Rol oyunlarının iştirakçıları özlərini belə aparmalıdırlar ki, əgər hər şey real həyatda baş verərdisə, onların oynadığı rola uyğun olmalıdır
- oyun iştirakçıları diqqətini xarici dildən ünsiyyət məqsədiylə istifadəsinə cəmləməlidirlər, xarici dildə söz birləşmələrinin əzbərinə deyil.

Rol oyunu - bu özünəməxsus təlim üsuludur, burada şagird müəyyən öhdəliklər çərçivəsində danışmalı, ünsiyyət iştirakçılarından biri kimi çıxış etməlidir. Oyunların əsas elementi problemlə vəziyyətin həllini tapmaqdır, elə bu zaman ifadələrin motivasiyası yüksəlir, onları daha arqumentli və emosional edir. Bu və ya digər problemin həllinə əsaslanan rol oyunu tələbələrin ünsiyyət fəaliyyətinin maksimum aktivləşdirilməsini təmin edir. Qarşıya qoyulmuş məsələlərin həllinin tapılması ünsiyyətin təbiiliyini şərtləndirir. Problemin ifadəsi və həlli zərurəti şagirdlərin tənqidi təfəkkürünün inkişafına da xidmət edir. Vəziyyəti diqqətlə düşünmək və düzgün qərar axtarmaq zərurəti məntiqi təfəkkürü, arqumentləşdirməni, inandırma bacarığını inkişaf etdirir. Dərslərin oyun forması, dərslərdə oyun üsulları və həvəsləndirmə, şagirdlərin tədris fəaliyyətinə həvəsləndirilməsi vasitəsi kimi çıxış edən vəziyyətlərin köməyi ilə yaradılır. Dərsdəki vəziyyətdən oyun üsullarının həyata keçirilməsi dörd əsas istiqamətdə baş verir:

- Didaktik məqsəd: şagirdlərin qarşısında bir oyun vəzifəsi şəklində qoyulur.
- Tədris fəaliyyəti: oyun qaydalarına tabe.
- Tədris materialı: tədris vasitəsi kimi istifadə olunur, tədris fəaliyyətinə didaktik vəzifəni oyun fəaliyyətinə çevirən rəqabət elementi daxil edilir.
- Didaktik tapşırığın uğurla yerinə yetirilməsi oyun nəticəsi ilə əlaqələndirilir.

Pedaqoji oyunların tipologiyası genişdir:

Fənn, süjet, rol, işgüzar, imitasiya, oyunlar-dramatizasiya, təşkilati-fəal oyun. Sadalananlar təhsilə yönəlmiş hədəf istiqamətləri genişdir, təhsil, və tələbələrin inkişafı.

Xarici dil tədrisində ən vacib spektr xarici dil öyrənmək arzusu, xarici dilə maraqdır. Məktəblilər ibtidai məktəbdə xarici dil öyrənməyə başladıkları zaman bunu böyük maraqla və böyük həvəslə edirlər, heç bir müəllim mövzuya şagirdlərin marağının olmamasından şikayət edə bilməz, lakin tədrisçən dil öyrənərkən marağ zəifləyir. Şübhəsiz ki, ingilis dili çətin bir dildir və dil biliyini professionallaşdırmaq üçün müəyyən səylər tətbiq etməyi tələb edir. Nəticədə xarici dil öyrənmək motivasiyasının azalması baş verir. Motivasiya insan fəaliyyətinin nə üçün həyata keçirilməsindən ibarətdir. İnsanın fəaliyyəti bir və ya bir neçə motivlə eyni zamanda aparıcı və digər motivlərdən biri— yan motivlərlə əsaslandırılıla bilər. Pedaqogikada motivlərin təsnifatının bir neçə növü mövcuddur. L. M. Fridman (41) motivlərin iki əsas qrupunu qeyd edib:

1. tədris fəaliyyətinin özündə əks olunan motivlər.
2. təlimin məzmunu ilə bağlı motivlər, şagird yeni faktları öyrənmək, biliklərə, hərəkət üsullarına yiyələnmək, hadisələrin mahiyyətinə daxil olmaq və s. öyrənməyə həvəsləndirir.

Prosesin özü ilə bağlı olan təlimin motivləri: şagirdi intellektual fəaliyyət göstərmək, mülahizə yürütmək, prosesdə maneələri dəf etmək, əldə olunan nəticələri deyil, həm də həll yollarını öyrənməyə həvəsləndirir. Motivasiya xarici və daxili motivasiyaya bölünə bilər. Xarici motivasiya üçün şagirdlərin təlimin hər bir mərhələsində qarşıya qoyulmuş məqsədə doğru irəliləyişləri hiss etmələri stimulaşdırıcıdır. Daxili motivasiya əslində kommunikativ motivasiyadır. Onlar əcnəbilərlə

ünsiyyət qurmaq, onlara məktub yazmaq, böyüklər ilə xarici dildə danışmaq, dünyagörüşünü genişləndirmək üçün kitablar oxumaq və s. istəyirlər. Xarici dildə fəal ünsiyyət kimi motivasiya saxlamaq çətinlikdir. Xarici dil doğma dil mühitində ünsiyyət qurmaq üçün süni vasitə kimi görünür, onun öyrənilməsi ilə bağlı problemlər başlayır. Eyni hərflər müxtəlif yollarla oxunduqda və ya heç oxunmadıqda müəllimlər oxu prosesini öyrənməkdə çətinlik çəkirlər. Dərslərdə oyunlardan istifadə zamanı biz qeyd etdik ki, bütün uşaqlar oynamaq üçün maraqlıdır və ən əsası dərs forması zamanı prosesə yaxşı biliklərə malik və zəif olan şagirdlər də cəlb edilir.

Yalnız oyun metodundan istifadə etməklə tədris qeyri-realdır, çünki o zaman təlim əsas mənasını itirəcək. Oyun metodu digər təlim metodları ilə birlikdə tətbiq edilməlidir və buna görə də yalnız xarici dil dərslərində müəyyən oyun hallarından istifadə haqqında danışmaq istərdik. Məsələn, danışma bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün hazırlıq oyunları, qrammatik oyunları və s. Danışma bacarıqlarını formalaşdırmaq üçün hazırlıq oyunları tələbələrə müəyyən qrammatik çətinliklərlə olan danışma bacarıqlarını öyrədir. Bunu etmək üçün, danışma nümunəsini istifadə etmək üçün təbii bir situasiya yaratmaq və tələbələrin nitq fəaliyyətini və müstəqilliyini inkişaf etdirmək lazımdır.

"Guess it" oyunu

Oyunun aparıcısı ümumi sualların təhkiminə sinifdə olan hər hansı obyekt nəzərdə tutur. Obyekti müəyyən etməyə çalışarkən, şagirdlər yalnız aparıcının "bəli" və ya "yox" cavab verəcəyi ümumi suallar soruşurlar, sualların sayı məhduddur. Daha az sual verərək obyektə təxmin edən komanda qazanır.

Məsələn: *Is it a thing? Is it on the wall?*

Can I see it? Can I eat it? Is it white or blue?

"Dünya səyahəti" oyunu.

There is/There are konstruksiyası istifadə edilir və artikkelərin istifadəsi bacarığı işlənib hazırlanır. "Səyahət" sinifdə və ya tematik şəkildə baş verə bilər. Müəllim

oyuna başlayır: *"There is a blackboard on the wall in front of the students"* bundan sonra təsviri şagirdlər davam etdirir:

"Near the blackboard there is a door..."

Səhv edən şagird "gəmini" tərək edir.

"Mistakes" oyunu

Şagirdlər kiminsə səhvini düzəltməyi xoşlayırlar, bu fürsətdən müəllim istifadə edib oyun forması tətbiq edə bilər

Məsələn: *"Oh, something wrong with my foot"*, -müəllim deyir və əlinə işarə edir.

"With your hand, I think" - şagird müəllimin səhvini düzəldir.

Cavab əvəzinə müəllim davam edir: *"I don't hear something wrong with my nose"* və qulağına işarə edir. Şagird yenidən müəllimin səhvini düzəldir. Eyni prinsip ilə, siz hər hansı bir obyektlərlə oyun təşkil edə bilərsiniz.

Leksik oyunlar üçün tapmacalar istifadə edilə bilər, onların köməyi ilə siz leksikani təkmilləşdirə bilərsiniz:

1. *I have four legs ,but I can't walk (a chair).*
2. *I'm tall and green and I'm in the garden (a tree).*
3. *Name two animals which together have four legs (two hands).*
4. *It does not have legs , but it goes (a'clock).*

Say oyunları

İki komanda formalaşır. Müəllim ardıcıl və say rəqəmləri adlandırır. Birinci komanda əvvəlki ədədi və sonrakı iki ardıcıl yaxud say ədədi adlandırmalıdır. Hər səhvə görə komanda cərimə balını alır. Az miqdarda cərimə balına sahib olan komanda qalib gəlir.

Fonetik oyunlar.

Fonetik oyunlardan istifadə edərək, biz aşağıdakı məqsədləri yerinə yetiririk: şagirdlərə ucadan və aydın şəkildə şeir oxumağı öyrətmək. Belə oyunlar xüsusi seçilmiş uşaq mahnılarına, teatralizasiyaya əsaslanır. İş iki mərhələyə bölünür: 1. Şeirləri öyrənmək. 2. Teatralizasiya. Bu oyunlarda müəllimin rolu böyükdür: onun fantaziya və yaradıcılığı mühüm rol oynayır. Fonetik Oyunlar komandalar üzrə və ya fərdi qaydada keçirilə bilər.

Orfoqrafik oyunlar.

Bu tip oyunlar xarici sözləri yazmaq üçün keçirilir. Oyunların bir hissəsi tələbələrin yaddaş təliminə, digər hissəsi sözlərin yazılma qaydalarına əsaslanır. Oyunların əksəriyyəti ev tapşırığını yoxlamaq kimi istifadə edilə bilər. Müəllim tapşırığı şagirdlərin kartlarında əlifbanın bütün hərfləri ilə hazırlayır. Sonra hər hansı bir söz, məsələn, "Walk" sözü söylənilir - və şagird hərflərlə kartlarından istifadə edib lövhəyə çıxmalı və hərfləri elə yapışdırmalıdır ki, söz alınsın.

Oyun şifahi və yazılı oxu növlərini öyrətməyə kömək edir. Kommunikativ oyunlar kooperativ oyunların bu növüdür, burada tez bir zamanda həyata keçirilməyə və dilin düzgün istifadəsinə diqqət yetirilir. Kommunikativ oyunlar linqvistik oyunlardan fərqlənir. Kommunikativ oyunların məqsədi dilçilik məsələlərinin həllində deyil, hazırlıqsız kommunikasiyanın təşkilində olmalıdır. Kommunikativ oyunda vurğu düzgün danışmağa deyil, uğurlu kommunikasiyaya əsaslanır. Oyunların əsasında müxtəlif texnologiyalar dayanır, məsələn: boşluqların doldurulması, tapmacalar, eyni cüt sözlərin seçilməsi, söz mübadiləsi, rol oyunları, kart oyunları.

Layihələr daha çox populyarlıq qazanır. Layihələr, təşkilati oyunların xüsusi növüdür. Məktəblilər vərdişləri, sevimli əşyaları və s. haqqında danışmaq imkanı əldə edirlər. Layihələr dil və mədəniyyət öyrənilməsinin motivini yaradır. Burada şagirdlərin əsas xüsusiyyətləri nəzərə alınır, məlumat toplamaq, mətni təşkil etmək, müsahibə almaq öyrədilir. Şagirdlər yeni texnologiyalardan istifadə edərək müstəqil işləməyi öyrənirlər.

Texnologiyanın növlərindən biri "web guest" adlanır - bu, rol oyununun elementləri ilə bir vəzifədir. Tapşırığı yerinə yetirmək üçün informasiya resurslarından, yəni İnternetdən istifadə olunur. Hazırda kompüter oyunlarından dərstdə geniş istifadə edilməsi xarici dil şagirdlərinin mənimsənilməsində güclü motivlərdən biridir. Rol və kommunikasiya oyununun elementləri sosiallaşma prosesini asanlaşdırır. Dərstdə oyun yeri və oyun üçün vaxt bəzi amillərdən asılıdır, məsələn, öyrənilən materialın hazırlanması konkret məqsəd və dərs şəraitidir. Əvvəllər yazdığımız kimi, eyni oyun tədrisin müxtəlif mərhələlərində istifadə edilə

bilər, lakin uşaqlar eyni oyun üsulları istifadə edərkən xarici dil dərindən tez yorulurlar Eyni oyun uşaqların oyundan yorulmasına səbəb olur və dərsə maraq itir, çünki oyun texnologiyaları mütəmadi dəyişdirilməlidir.

Fərdi və sakit oyunlar dərindən hər hansı bir anında həyata keçirilə bilər, lakin kollektiv oyunlar dərindən sonunda həyata keçirilməlidir. Uşaqlar hamısı fərqlidir, hər gün müəllimə baxdıqda dərs prosesinə qoşulmaq üçün müəllimdən hər hansı bir hərəkət gözləyir. Dərs prosesində bir çox oyun ideyaları doğulur, çünki oyun ideyalarını dərs prosesində şagirdlər özləri təklif edə bilərlər, oyun ideyaları şagirdlərin maraqları əsasında formalaşır. Oyunlar, səmərəli tədris, əsas və ikinci dərəcəli məlumatın seçimi və emalı, məsələləri müstəqil həll etməyə kömək edir.

Beləliklə, biz belə nəticəyə gələ bilərik ki, bütün beş kompetensiya oyun prosesi zamanı formalaşır. Xarici dil dərslərində oyunlar mütəmadi olaraq aparılmalıdır. Müəllimin şagirdlərlə ünsiyyəti etibarlı və sərbəst olmalıdır. Oyun xarici dil öyrənərkən tələbələrin bilinçaltı fəaliyyətini inkişaf etdirir.

Leksik oyunlar

Leksik oyunların məqsədləri: leksika istifadə etməsində şagirdləri məşq etdirmək, tələbələrin nitq-düşüncə fəaliyyətini aktivləşdirmək, tələbələrin nitq reaksiyasını inkişaf etdirmək.

Müəllim və şagird.

Məktəblilər öyrənmə zamanı çox sayda leksik vahidlər ilə tanış olurlar. Şagird müəllim rolunda başqa bir şagirdə suallar verir, məsələn, cavab verdiyi müəyyən bir mövzunun təsvirini göstərir, sonra oyunda iştirak edənlər, yerləri dəyişir.

Tədris mətnlərinə hansı tələblər qoyulur:

1. Oxumağı öyrənməyin kommunikativ məqsədləri tədris prosesində müxtəlif növ mətnlərdən istifadə etməyi nəzərdə tutur.
2. Oxuyarkən sual dairəsi xarici dil tədrisinin orta mərhələsində daha geniş olur. Ölkənin elmi-populyar, siyasi və bədii ədəbiyyatından götürülmüş mətnlərin yazılması üçün öyrənilən ölkənin tarixini əks etdirən mətnlərə müraciət səciyyəvidir.

3. Bir çox tədqiqatçıların fikrincə, xarici dildə oxu bir nitq fəaliyyəti kimi və ünsiyyət forması kimi insanların əksəriyyəti üçün ən zəruridir. Mətnin başa düşülməsi əsasında onların mənası ilə dil hadisələrinin vizual, nitq, eşitmə əlaqələri olan bacarıqlara dair oxu prosesinin özüdür.

Oyunlar haqqında çox sayda material yazılmışdır və oyun nəzəriyyəsi heç də asan deyil. Oyunların vahid təsnifatı yoxdur. Oyun uşaqlar və müəllim arasında qarşılıqlı əlaqə tərzini dəyişir. Müəllim uşağa heçnə məcbur etmir və uşağın istədiyi zaman və maraqlı olduğu və ona maraqlı olanlarla oynadığı zaman oynayır. Leksik oyunlar lüğət genişləndirmək və ünsiyyətdə müxtəlif hallarda söz istifadəsi işləmək üçün leksik material əsaslanır. Bu oyun Tez-tez xarici dil dərslərində istifadə olunur. Məqsəd—düzgün hərfi tanımaq və düzgün tələffüz edə bilməkdir.

"Hərfi tapın" / "find the letter" oyunu

İştirakçıların sayına görə oyun fərdi, xarakterinə görə rəqabət forması, mürəkkəblik dərəcəsinə görə sadə, müddətinə görə qısa müddətlidir

İngilis dili hərflərin şəkillər kartlar üzərində təsvir edilmişdir. İştirakçı bu zaman kartlara yaxınlaşır, müəllim şagirdin tapdığı hərfi səsləndirir, şagird düzgün hərfi tapır və sinifə göstərir və bu hərflər əvəzinə sözlər olan kartları əvəz edə bilər və s. oyun ən yaxşı bu oyun öyrənənlər oxu texnika çətinliklər aradan qaldırılması məqsədi daşıyır. Bu oyunun məqsədi də düzgün hərfin tanınması və düzgün yazılmasıdır, həmçinin eşitmə məlumatın qəbul dərəcəsi var.

Oyun şagirdlərdən oxu texnikasının çətinliklərini aradan qaldırmağa yönəlmişdir. Bu oyun məqsədi də düzgün hərflər tanınması və düzgün yazılış formalaşması, həmçinin məlumat eşitmə qabiliyyətinin qəbul sürəti. Müəllim sinifi bir neçə komandaya ayırır, onları sütunlarda qurur və oyun başladığında hərfləri diktə etməyə başlayır. Hər bir şagird lövhəyə yaxınlaşır və eşitdiyi hərfi markerlə yazır, bu oyunu növbəti uşağa ötürür. Tədricən müəllim oyunu uşaqlar üçün daha da maraqlı etməyə məcburdur, şagirdlər mətnlərin doğma növləri ilə tanış olmalıdırlar: şerlər, nağıllar, hekayələr, oxu öyrənənlər tərəfindən tədris vəzifəsi kimi nəzərdən keçirilir. Oyun üsulu ilə oxu öyrətmək şagirdlər üçün motivasiya vasitəsidir. Buna görə də müəllim oyunları öyrənərkən şagirdləri maraqlandırmaq üçün əlindən gələni edir.

Əlbəttə ki, təlim oyunların sistemli öyrənilməsi və intensiv təlimi əvəz edə bilməməsini yaxşı başa düşürük. Oyun metodu zəngin bir təlim potensialına malikdir. Oyun vəzifələri dil öyrənmək üçün motivasiyanı artırır. Əvvəldə bu barədə yazdığımız kimi, şagird utancaqlığını, qapalılığını aradan qaldırır və nitqdə xarici dildə sözləri istifadə etməyi öyrənir, bu halda isə bərabərlik və özgüvən hissini artırmaqda olur.

Danışma bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün yaradıcı oyunlar.

Danışma bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün, oyun məlumatları aşağıdakı dinləmə məqsədlərinə nail olmaq üçün kömək edə bilər: şagirdlərə məlumat axınında əsas məlumatı necə seçməyi, eşitmə yaddaşını inkişaf etdirməyi və eşitmə reaksiyasını necə inkişaf etdirməyi öyrətmək olar. Şagirdlər sözləri dinləmək və müvafiq ssenari seçmək imkanları var. Bu cür tədris proqramlarında uşaqlara məsləhət verən "yardım" funksiyası var ki, bu da söz ehtiyatının artırılmasına imkan verir. Bundan əlavə, uşaqlar bu cür təlimləri özləri və evdə yerinə yetirə bilərlər. Təlimin əsas stimullarından biri rol oyunlarıdır. Çünki diskussiyalar və debatlar ilə birlikdə ingilis dili dərslərində oyunlar qavrayış baxımından təlimin ən informativ və səmərəli üsullarındandır. Oyun zamanı şagird utanclığını və narahatlığını aradan qaldırmağa davam edir. İngilis dili dərslərində müxtəlif oyunlardan istifadə edərək, yaddaş, diqqət, əqli inkişaf etdirmək, ingilis dilinə ən əlverişli şəkildə sahiblənməyə kömək edir. İngilis dili dərslərində rol oyunlarında şagirdlər özlərini konkret vəziyyətdə kiminsə rolunda təqdim edirlər, həmin oyunun qaydalarına uyğun davranırlar. Sosial(həkim, satıcı, alıcı,) kişisel (sınıf yoldaşları, dostları) psixoloji - mənfi, neytral, müsbət personajlar daxildir. Şagirdlərin oynadıqları rollar ünsiyyət qurmaq və məsələləri müzakirə etmək, digər insanların duyğularını anlamaq və qiymətləndirmək, problemləri həll etmək üçün öyrənmələrinə kömək edir. İngilis dili dərslərində istənilən oyunun məqsədi yeni biliklər əldə etməkdir. Rol oyunları oynamaq üçün şagirdlə ünsiyyət qurmaq və ingilis dilində dialoq çıxışı ilə tanış olmaq üçün lazımi bacarıqları formalaşdırmalıdır. Bu, etiket ifadələrinin təliminə, telefonla söhbət bacarıqlarının inkişafına, bir neçə replikadan ibarət olan bu mövzuda mikro dialoqlara kömək edir.

Nitq oyunları.

Nitq oyunları uşaqlara düşüncələrini, onları məntiqi ardıcılıqla ifadə etmək qabiliyyətini öyrədir. Nitq oyunları ünsiyyət prosesində şagirdlərə nitq reaksiyasını öyrədir. Müəllim bir hekayənin başlanğıcı və ya sonu ola biləcək bir cümlə deyir. Öyrənilən söz və qrammatikadan istifadə edərək hekayəni düzgün ardıcılıqla tərtib edən şagird oyunu qazanır. İki nəfər söhbət edərkən bu oyunun variantından çox səmərəli istifadə etmək və onların söhbətində müəyyən sözlər istifadə etmək olmaz, məsələn: "yox", "ağ", "qırmızı", " bəli" və s. sözlər oyunda iştirak edən şagird cavabdan yayınmamalıdır və həmin sözləri istifadə etmədən düzgün cavab tapmalıdır. Dərslərdə atalar sözlərindən istifadə etmək çox effektivdir. Siz şagirdlərə xarici dildə atalar sözləri misal çəkə bilərsiniz və ana dilində onların ekvivalentlərini tapmağı təklif edə bilərsiniz.

Dil tədrisinin müəllif üsulları.

İnsanlar müxtəlif dillərdə danışmağa başladığında cəmiyyət tərcüməçilərə ehtiyac duymağa başladı. Xarici dili bilmək estet olmaq, insanların müəyyən dairəsinə mənsub olmaq demək idi. Lakin xarici dil yaxşı səviyyədə bilmək üçün xarici dillərin müasir metodikası üzrə biliklər öyrənmək və əldə etmək lazımdır. XX əsrin sonlarında Rusiyada və digər ölkələrdə ingilis dilinin tədrisi metodlarında "inqilab" baş verdi. Əvvəlcə bütün prioritetlər qrammatikaya, vaukabulyarın mexaniki mənimsənilməsinə, oxumasına və ədəbi tərcüməyə daha çox verilirdi. Dilin mənimsənilməsi isə uzun bir gündəlik əmək vasitəsilə həyata keçirilirdi. Xarici dili yalnız az sayda insan yaxşı bilirdi: yalnız məqsədyönlü və zəhmətkeş insanlar bu dili yüksək səviyyədə mənimsəyə bilirdilər. Daha sonra dil bu və ya digər formada əksəriyyət üçün əlçatan oldu və dilin tədrisi tətbiqi xarakter aldı. Aristotel müəllim etikasının məşhur triadasını ortaya çıxararaq, müasir tələblərə tam uyğun gətirdi: "Loqos —təqdimatın keyfiyyəti," Pafos "—auditoriya ilə əlaqə," etos " — ətrafdakılara münasibət. Həm xarici dil müəllimi üçün, həm aktyor üçün həm də jurnalist üçün bu qayda ədalətlidir. Müəllimin funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi. Müəllim— mentorlar, müəllim-diktatorlar, müəllim-müşahidəçilər, müəllim-

vasitəçilər, müəllim-fasilitatorlar, müəllim-rəhbərlər formalaşdı. Bu halda müəllimin şəxsiyyəti 2 plana keçir, auditoriyaya təsir isə azalmır, əksinə artır.

Xarici dillərin tədrisi metodikası tarixinin əhəmiyyəti yeni başlayan müəllimə tədrisin prinsipləri seçimində daha sərbəst istiqamətlənməyə, onları öz işlərində səmərəli birləşdirməyə, bu dərs vəsaitinin tövsiyyələrini şüurlu və yaradıcı şəkildə tətbiq etməyə kömək edir.

Xarici ölkələrin alimləri tərəfindən xarici dillərin tədrisinin bəzi metodları ilə tanış olaq:

İngilis müəllimi və metodisti Harold Palmer (Harold Palmer, 1877-1950) (119) əllidən çox nəzəri işin, dərslik və dərs vəsaitinin müəllifidir. Onun üsulu şifahi üsuldur.

Bu növlərə bölünən düzgün şifahi danışma bacarıqlarını yaratmaq üçün nəzarət sistemidir:

- Reseptiv iş, yəni şüurlu şifahi assimilyasiya, bilinçaltı anlaşılma, əmrlərin yerinə yetirilməsinin məşqləri, ümumi suallara birtərəfli cavablar.
- Reseptiv-təşəbbüs işi, yəni müəllimin səslərin, sözlərin və cümlələrin təkrarlanması.
- Şərti söhbət-suallar və cavablar, əmr və cavablar, cümlələrin bitməsi.
- Təbii danışmaq

İngilis müəllimi və metodisti Maykl Uest (Michael West – 1886) (120) yüzə yaxın əsərin müəllifidir. Onun əsərləri oxu, şifahi nitqin öyrədilməsinə həsr edilmiş, həmçinin tədris lüğətlərinə riayət edilməsinə həsr olunmuşdur.

Uest metodu üzrə tədris yalnız bir məqsəd deyil, həm də ilkin mərhələdə bir öyrənmə vasitəsidir: bu lüğət toplamağa və beləliklə, şifahi nitq oxu vərdişlərinin inkişafı üçün baza yaratmağa imkan verir. Uestin ləyaqəti ondan ibarətdir ki, o, əvvəllər seçilmiş leksik vahidlərdə yeni sözlərin tətbiqi və onların təkrarlanmasının xüsusiyyətləri nəzərə almaqla tərtib edilmiş mətnləri əks etdirən bir sıra tədris vəsaitləri yaratmışdır. Birbaşa metodun müasir variantlarından biri Blumfield üsuludur. L. Blumfield (1887-1949) məşhur Amerika dilçisidir. Blumfield konsepsiyası aşağıdakılardan ibarətdir: xarici dil təhsili praktiki məqsədlər güdür— nitq söyləmək və anlamaq bacarığı: təlim şifahi əsasda və şifahi qabaqlama əsasında baş verir, imitasiya və əzbərçilik böyük

əhəmiyyət kəsb edir. Eşitmə qavrayışının və eşitmə yaddaşının inkişafı istiqamətində məqsədyönlü işlər aparılır.

Amerikalı dilçi – strukturalist Çarlz Frayz (1887-1967) və metodist Robert Lado —əcnəbilər üçün İngilis dili dərsliklərinin və nəzəri işlərin müəllifləridir. Onların konsepsiyası məktəb metodikasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Frayz-Lado metodunun əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir: xarici dilin öyrənilməsi onun xalqının mədəniyyətini daha detallı tanış olmaqdadır, çünki dil və xalqın mədəniyyəti birmənalı bir birinə bağlıdır, ayrılmazdır.

Təlimin əsası şifahi nitqdır. Dilin ilkin şifahi mənimsənilməsi gələcəkdə öyrənilmiş şifahi materialın qrafik təsvirində tanınma və ötürülmə prosesi kimi nəzərdən keçirilən oxu və yazı üzrə tədrisin aparılmasını təmin edir. Oxu və yazmağı öyrənmək şifahi danışmanın öyrənilməsindən fərqli olduğundan qarışıq olmamalıdır. Bu üsulları təhlil edərək, Ç.Frayz və R. Lado metodunun yalnız bir aspektlə— şifahi nitqlə məhdudlaşdığı qənaətinə gəlmək olar. Sadalanan bütün müəllimlər, metodistlər, linqvistlər birbaşa metodun nümayəndələridir. Onun tərəfdarları xarici dil sözləri və onun qrammatik formaları öyrənilmənin ana dilindəki qrammatik formaları ilə birbaşa əlaqələndirmək istədi, buna görə də bu metod birbaşa metod adlandırıldı. Birbaşa metod tədris materialının rasionallaşdırılması, intensiv tədris prosesi sayəsində əyani vəsaitlərin və aktiv tədris metodlarının tətbiqi müsbət nəticələr vermişdir.

2.3. Oyun tədris üsullarıyla eksperimental dərslərin təşkili və nəticələrinin təhlili

Dissertasiya işində oyun texnologiyalarının həm yeni materialın mənimsənilməsi prosesində, həm də əvvəllər öyrənilmiş materialın qavranılması üçün aşağı və yuxarı məktəb şagirdlərinə eyni dərəcədə faydalı təsir göstərdiyinin fərziyyəsi irəli sürülmüşdür. Praktiki hissədə bir sıra eksperimentlər aparılmışdır ki, onların məqsədi bu fərziyyəni təcrübəli yolla sübut etmək idi.

Eksperimental tədris Xırdalan şəhərinin, 1 saylı ümumtəhsil orta məktəbində, 2021 – ci ilin Aprel - May aylarında keçirilmişdir.

Təcrübə təliminin əsas məqsədi xarici dil öyrənilməsinə marağın artırılması üçün ingilis dilinin tədrisi prosesində oyun fəaliyyətinin tətbiqinin effektivliyinin əsaslandırılması idi. Eksperimental təlim aşağıdakı mərhələləri əhatə edir: hazırlıq, təşkilatı, və yekun. Hazırlıq mərhələsi oyun formasını möhkəmləndirilməsini təmin etmək məqsədilə məktəblilərin biliklərinin yoxlanılmasına əsaslanıb. Bilik və bacarıqların diaqnostikası bizə şagirdlərin hər birinin güclü və zəif tərəflərini aşkar etməyə imkan verdi. Adətən dərslərdə ənənəvi tədris üsulu və tədris prosesi yalnız şagirdlə işə əsaslanır, bu metod isə şagirdin öz fikirlərini ifadə etmək, kreativliyini göstərmək imkanlarını məhdudlaşdırır, xarici dil öyrənilməsinə və tədris prosesinə cəlb olunmasına motivasiyasını azaldır. Şagirdlərin motivasiya səviyyəsi onların ümumi dərslərinə cəlb edilməsində və tədris prosesinə töhfəsində əks olunur. Şagirdlərin məqsəd və nailiyyətlərinin hər hansı təhlili akademik prosesin təkmilləşdirilməsi üçün düzgün strategiyanın müəyyən edilməsi məqsədi ilə onların motivasiyasını, onların davranışını idarə edən amilləri aydın dərk etməkdədir. Motivasiya davamlı əmək və davamlı tədris üçün əsasdır. Əsas məqsəd bütün şagirdlərə əsas məqsədlərini müəyyənləşdirməyə kömək etmək, bundan sonra istənilən nəticələrə gətirib çıxaran təhsil proqramlarının kombinasiyasını təşkil etməkdən ibarətdir. (49, p1) – Arthur W, Kuh, George D Chickering, Indiana University Center for Postsecondary Research, 2005, 20 p. (85)

Məqsəd: Oyun fəaliyyətinin istifadəsində oxu tədrisinin effektivliyi.

Vəzifələr: Şagirdlərin oxu qabiliyyətini aşkarlamaq, alınan nəticələri təhlil etmək

Keçirilmə yeri: Xırdalan şəhəri, 1 saylı orta məktəbinin 5-ci sinifləri

Ekspəriməntin keçirilmə tarixi: Aprel – May, 2021-ci il.

Ekspərimənt iştirakçıları:

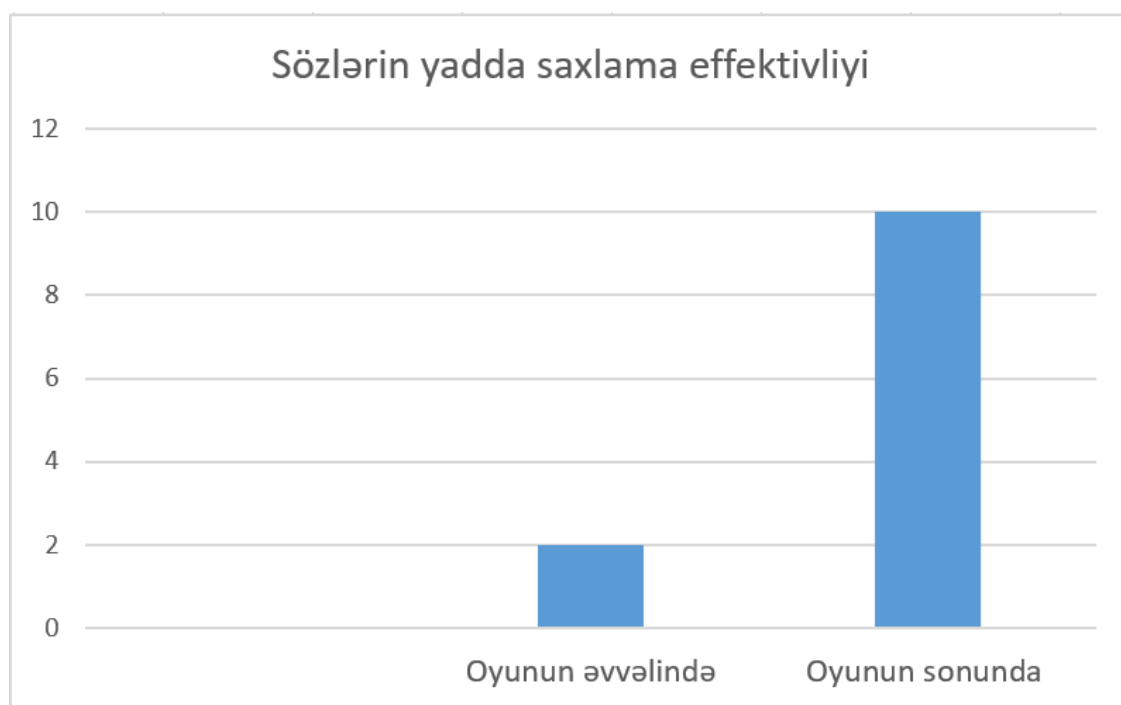
	5 "A" sinfi	5 "B" sinfi
1	Abbaszadə Xədicə	Əkbərova Aylin
2	Babazadə Dəniz	Əzizli Etibar
3	Məmmədli Faiq	Əliyeva Nigar
4	Eyyublu Gülpəri	Hüseynova İlahə
5	Əhədzadə Büsat	Quluzadə Əli
6	Cavadova Dəniz	Hüseynova Zeynəb
7	Səfərli Murad	Qarayeva Zəhra
8	Yusifov Əli	Quliyeva Selcan
9	Musalı Əminə	Quluzadə Ayxan
10	Musalı Mədinə	Kazımlı Elnur
11	Abdullayeva Fərayə	Məmmədov Orxan
12	İbadzadə Zəhra	Sübhanlı Nazlı
13	Əzizli Münəvvər	Xanməmmədov Kənan
14		İsmaylova Fəridə

"Merry go round", "Karusel" oyununun keçirilməsi üsulu

Təcrübə proqramı: şagirdlərə "Milad" mövzusunda kartlar təqdim edildi.

Şagirdlərin sözlərin yaddaşının effektivliyi ilk oyundan "Merry go round" - bu oyunun əvvəlində "Karusel" - dən aydın oldu tələbələr sözlərin oxunmasında və səslənməsində əhəmiyyətli çətinliklər yaşadılar, lakin oyunun ortasında öyrənənlər daha yaxşı sözlər oxumağa və çağırmağa başladılar və oyunun sonunda dərs başında yazılmış demək olar ki, bütün sözləri bilirdilər. Hər kəs bu oyun oynamaq istəyirdi, hətta zəif öyrənənlər, sözləri yadda sözləri yaxşı bilik göstərdi - nə əhəmiyyətli idi, belə ki, bütün 100% oyun daxil edir.

Oyunlar monoloji danışmanın inkişafı üçün istifadə edilmişdir. Başlanğıcda danışma bacarıqlarının inkişafı üçün oyunlar ifadələr qurmaq, sonra cümlələr qurmaq, və sonra "məktəbdən sonra" mövzusunda cümlələrdən bir hekayə qurmaq bacarığını formalaşdırırdı.

Eksperiment aparmaq üçün biz qrup formalarından və yarış üsulundan istifadə etdik.

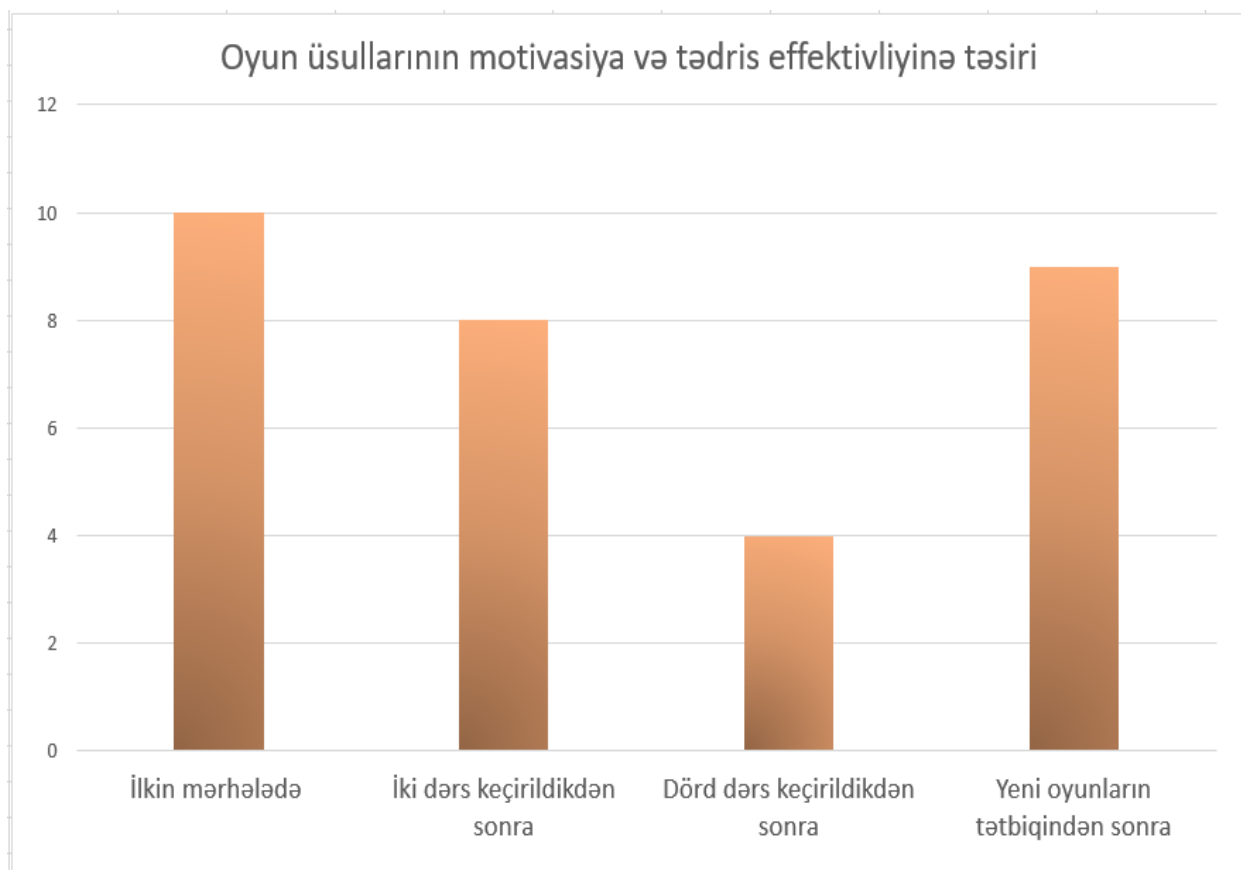
Şagirdlərə ayrı-ayrı sözlər olan kartlar təqdim olundu, sonra bu sözlərdən ifadələrin tərtib edilməsi nümunəsi verildi, əsas tapşırıq daha sonra verilmişdir: bu sözlərdən

cümlələr tərtib etmək. Yarış mühiti yaratdıq-kimin daha çox və daha sürətli cümlə qurarsa qalib gələcək. Oyunun sonunda ifadələr 63,5% şagird qurdu. Cümlələr tərtib etmək isə daha çətin idi - on üç şagirddən üçü cümlələr tərtib edə bildi, bu da 19,3% təşkil etdi.

1. D. B. Belyayev, B. V. Qalskova , M. L. Vaysburq, O. V. Kalimulina, T. V. Danilova kimi müəlliflər təhsildə oyun formalarından istifadənin səmərəliliyinin öyrənilməsi ilə məşğul olublar.

2. Oyunların tətbiqi metodikasının öyrənilməsi ilə bağlı biz aşağıdakıları aydınlaşdırdıq: birincisi, oyunlar dəyişdirilməlidir, ən azı hər iki dərstdən bir yeni oyunlar təklif etmək lazımdır, hər yeni dərstdə yeni oyunlar oynamaq daha yaxşı effekt verir, bu halda şagirdlərin marağı davamlı şəkildə özünü göstərir. İkincisi, hər bir oyunda qaydalar olmalıdır. Şagirdlər onları bilməli və yerinə yetirməlidirlər. Üçüncüsü, bu oyundan ən yüksək effekt almaq üçün, oyuna rəqabət üsulu tətbiq etmək daha yaxşıdır.

Biz oyunları orta və kiçik tədris pillələrində sınaqdan keçirdik və oyun üsullarının motivasiyaya və təlimin nəticəsinə təsirini müəyyən etdik:

Oyunlar effektiv şəkildə xarici dili səmərəli öyrənmək üçün maraq yaradır, motivasiyanı uğurla inkişaf etdirir.

Tədqiqatın ilkin mərhələsində oyuna olan maraq sinifdəki bütün şagirdlərdə müşaidə edilirdi. Motivasiya dərəcəsi yüz faiz idi. Lakin 3-4 dərindən sonra oyuna maraq azaldı, amma yeni oyunlara başladığımız zaman dil öyrənilməsinə maraq yenidən artdı. Biz maraq saxlamaq üçün vaxtaşırı oyun dəyişdirmək qərarına gəlmişdik.

Dərslərdə oyunlardan istifadə bilik səviyyəsini artırır. Oyun üsullarından istifadə edilməzdən əvvəl şagirdlərin biliklərinin keyfiyyətinin 35,7% təşkil edirdi, oyun üsullarının tətbiqindən sonra biliklərin keyfiyyət artıb və 75% təşkil edib.

- Oyun üsulları hər xarici dil dərsinə daxil olmalıdır.
- Tədris prosesinin səmərəliliyi üçün ünsiyyət vəziyyəti yaratmaq mütləq vasitədir
- Oyunun effektivliyi onun düzgün təşkilindən asılıdır

Araşdırmada biz anketləşdirmə üsulundan istifadə etdik. Anketləşdirmə prosesinin nəticələrinə görə, şagirdlərdə ən böyük çətinlik sözləri yadda saxlamaq yaradır. Dərslərdə sözləri yadda saxlamağa kömək edən oyunlardan istifadə etdik: «what's english for?» , "sözü adlandır", «word's square» - «söz dördbucağı», «guess the word» - «sözü tap», «word-box» - «söz qutusu», «word - domino» - «söz dominosu».

Şagirdlər "Merry go round", yəni "Karusel" oyununda sözlərin əzbərləmə prosesinin səmərəli olduğunu göstərdilər. Bu oyunun əvvəlində şagirdlər sözlərin oxunmasında və səslənməsində böyük çətinliklər yaşadılar, lakin oyunun ortasında şagirdlər sözləri daha yaxşı oxumağa və səsləndirməyə başladılar. Şagirdlər dərsin başlanğıcında qeyd olunan bütün sözləri oyunun sonunda demək olar ki bilirdilər. Eksperimentin əhəmiyyəti tələbələrin oyun prosesinə 100% cəlb edilməsində idi. Hətta zəif şagirdlər də iştirak etmək istəyirdi, yəni bütün sinif dərs prosesinə cəlb edilmişdir. Oyunlar sözləri öyrənmək istəyini, yəni leksika öyrənmək üçün motivasiya formalaşdırır. Bütün şagirdlər tədris prosesində maraqlıdırlar. Leksika biliyi yaxşı səviyyədə olan öyrəncilər oyun zamanı yüksək söz biliyi nümayiş etdiriblər və daha yaxşı söz əzbərləməyə qadirdilər. Sonda biz nəticəyə gəldik ki:

1. Oyun və oyun üsullarından istifadə tədrisin nəticəsinə effektiv təsir göstərir.
2. Oyun texnikaları motivasiyanın formalaşmasına böyük təsir göstərmişdir və nəticədə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.
3. Oyunun zəif biliklərə malik şagirdlərə çox mühüm təsiri olub: onlar fəallıq, ən əsası isə yaxşı göstəricilər nümayiş etdiriblər.
4. Oyunda həmçinin təvazökar, qeyri-kommunikativ və həmyaşdqları ilə ünsiyyətdə çətinliklər çəkən uşaqlar da iştirak ediblər .
5. Oyunun motivasiyanın mühüm stimulyatoru olması, tələbələrin xarici dil öyrənilməsinə marağını artırması vacibdir, bu, şagirdlərin dərstdə fəal işləmələri üçün motivasiya etmək üçün əla üsuldur.
6. Oyun istirahət etmək üçün gözəl bir fürsətdir, amma eyni zamanda çətin bir məşqələdən sonra yorğunluğu almaq üçün gözəl bir üsuldur.
7. Oyunlar utancaqlıq kimi hissləri aradan qaldırmağa kömək edir.
8. Oyun canlandırır və dərin maraq doğurur.
9. Oyun müəllimə şagirdin səhvlərini düzəltməyə imkan verir.
- 10.Oyun dərin və uzun müddətli məlumatları yadda saxlamağa kömək edir.
- 11.Oyunların dərslərdə tətbiqi, onların digər metodik üsullarla birləşməsi materialın keyfiyyətli mənimsənilməsinə kömək edir.

Eksperimental işin nəticələri. Bu fəsildə biz eksperiment zamanı hazırlanmış təlimlər sisteminin effektivliyini nəzərdən keçirəcəyik və müəyyən edəcəyik.

Eksperimentdə 27 şagird iştirak edib.

Hər iki qrupun akademik göstəriciləri qiymətləndirilmiş və aşağıdakı cədvəllərdə təsvir edilmişdir:

	Kontrol sinif (5 "A")	Kafi	Yaxşı	Əla
1	Abbaszadə Xədicə	+		
2	Babazadə Dəniz		+	
3	Məmmədli Faiq			+
4	Eyyublu Gülpəri	+		
5	Əhədzadə Büsat			+
6	Cavadova Dəniz		+	
7	Səfərli Murad		+	
8	Yusifov Əli	+		
9	Musalı Əminə	+		
10	Musalı Mədinə	+		
11	Abdullayeva Fərayə	+		
12	İbadzadə Zəhra		+	
13	Əzizli Münəvvar			+

	Eksperimental sinif (5"B")	Kafi	Yaxşı	Əla
1	Əkbərova Aylın			+
2	Əzizli Etibar		+	
3	Əliyeva Nigar		+	
4	Hüseynova İlahə	+		
5	Quluzadə Əli		+	
6	Hüseynova Zeynəb			+
7	Qarayeva Zəhra			+
8	Quliyeva Selcan			+
9	Quluzadə Ayxan	+		
10	Kazımlı Elnur		+	
11	Məmmədov Orxan	+		
12	Sübhanlı Nazlı		+	
13	Xanməmmədov Kənan			+
14	İsmaylova Fəridə			+

Eksperiment qabağı test keçirilmiş, testin mahiyyəti şagirdlərdə oxunan mətnin məzmununun nə qədər yüksək səviyyədə başa düşülməsinin müəyyənləşdirilməsində öz əksini tapmışdır.

Oxu texnologiyasının mənimsənilməsi mətn əvvəli, mətn və mətn sonrası tapşırıqların yerinə yetirilməsi nəticəsində həyata keçirilir.

Mətnqabağı tapşırıqlar konkret mətn üçün zəruri və kifayət edən fon biliklərin modelləşdirilməsinə, məna və dil çətinliklərinin aradan qaldırılmasına, onun başa düşülməsinə və oxu vərdişlərinin və bacarıqlarının formalaşdırılmasına, "anlaşılma strategiyasının" işlənilməsinə yönəlmişdir. Burada oxunmalı mətnin leksik-qrammatik, struktur-semantik, linqvistik xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Mətn tapşırıqlarında oxu sürəti, oxu prosesində müəyyən idrak-kommunikativ məsələlərin həlli növü və zəruriliyi barədə təlimat verilən kommunikativ qurğular tədris olunur.

İşimizi yekunlaşdıraraq, aşağıda qeyd olunan nəticəyə gəldik:

1. Dil ünsiyyəti vasitələri arasında (danışma, dinləmə, yazı), oxu xüsusi yer tutur.
2. Oxu reseptiv nitq fəaliyyətinin ən mühüm növüdür.
3. Oxu motivasiyasını inkişaf etdirmək üçün mətnin məzmununun keyfiyyəti müstəsna rol oynayır.
4. Xarici dil öyrənmək üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış və səmərəli təlimlər sisteminin yaradılması problemi praktiki cəhətdən ən aktual və nəzəri cəhətdən ən mürəkkəb məsələlərdəndir.
5. Oxu tədris problemi tam öyrənilməmişdir.

İşdə effektiv məşq sisteminin xarici dil tədrisinin bütün prosesinin effektivliyini artırdığını göstərmək cəhdi edilir. Tədrisin orta mərhələsi üçün mətnlərin məzmunu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Görülən işlər nəticəsində biz oxu dil fəaliyyətinin ən mühüm tərəflərindən biri olduğunu və düşüncə inkişafı üçün mühüm rol oynadığını aşkarladıq. Oxu fəaliyyətinin mənimsənilməsi şagirdlərə zəruri məlumatları əldə etməyə imkan verir, həmçinin ona nitq fəaliyyətinin digər növlərini mənimsəmək üçün vasitə verir.

Nəticə

Oxu yazılı mətndən informasiyanın çıxarılmasına yönəldilmiş kommunikativ-idrak fəaliyyətinin ən mühüm növlərindən biridir. Çünki oxu yazılı-təsbit olunmuş mətndə həyata keçirilir, bu, başa düşülməyən təqdirdə geri qayıtmaq imkanı verir və məzmunun açıqlanmasına daha çox diqqət yetirməyə imkan verir. Nitq fəaliyyətinin bu növünün reseptiv xarakteri, məsələn, danışma ilə müqayisədə daha əlverişli və daha asan olmasını təmin edir.

Oxu məktəb metodikasında məqsəd kimi və xarici dil öyrənmək vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir. Oxumağı öyrənməyin məqsədi oxuduğundan məlumat çıxarmağı öyrətməkdir.

Oxu texnikasının öyrənilməsinə müxtəlif yanaşmalar aşkar edilir. Məlumatın alınması ilə oxu təsnifatının təsnifatı üçün yanaşmalar da mövcuddur. Məzmunu nüfuz etmə dərəcəsi ilə oxumağın əsas növlərini fərqləndirən S. K. Folomkinanın (49) konsepsiyasına əsasən, əsas məlumatın alınması ilə oxumaq var və əsas məzmunu anlamaq üçün bir oxu var: bütün məlumatların alınması ilə oxumaq (tam və ətraflı),

beləliklə, kommunikativ fəaliyyətin bir növü kimi oxumağın mahiyyəti mətndə zəruri həcmdə olan informasiyanın əldə edilməsindən ibarətdir. Oxu mexanizmləri şifahi şəkildə öyrənilmiş dil materialı üzərində həyata keçirilir, buna görə də əvvəlcə sözlərin, məqalələrin oxunması, strukturların oxunması, tədricən genişlənməsi öyrənilir. Bundan sonra, müxtəlif növ strukturların məzmunu və nəhayət, onların həcmələrinin tədricən artması və məzmununun mürəkkəbləşməsi ilə kiçik mətnləri oxumaq. Toplu oxuduğunda, zəruri leksikanın yığılması baş verir ki, bu da öyrənilir və oxunarkən istifadə olunur.

Dərsdə müxtəlif oyunlardan istifadə yaxşı nəticələr verir, uşaqların dərsə marağını artırır, onların diqqətini əsas amillərə cəmləşdirməyə imkan verir — ünsiyyətin təbii vəziyyət prosesində və ya oyun zamanı nitq bacarığının mənimsənilməsi deməkdir. Oyunlar uşaqlara yaradıcı şəxsiyyətlərə çevrilməyə kömək edir, oyunlar hər hansı bir işə yaradıcı yanaşmağı öyrədir. Yaradıcılıq oyunları həm böyükləri, həm də uşaqları bir birinə yaxınlaşdırır. Xarici dil dərslərində tədris

prosesinə daxil edilmiş oyun, tədris üsullarından biri kimi maraqlı, sadə və canlı olmalıdır, yeni dil materialının doldurulmasına və əvvəllər əldə edilmiş biliklərin möhkəmləndirilməsinə kömək etməlidir, bu halda uşaqların oyun və tədris məşğələlərini bir-birindən ayırmağa öyrədilməsi vacibdir. Oyun öyrənmə üsulları müxtəlif xüsusiyyətlərə malikdir-bu, həm təhsil, həm tərbiyyə və bir çox digər xüsusiyyətlərə malikdir. Ünsiyyət prinsipinə əsaslanan şifahi nitq ünsiyyəti üçün xüsusi təşkilati tədris forması olan rol oyunları dərslərə asanlıqla daxil olur və bundan başqa, şagirdlərə əsl zövq verir. Oyunlar, yaradıcı qabiliyyətlərin möhkəmləndirilməsi və inkişafı üçün, yeni materialın mənimsənilməsi üçün, kompleks problemlərin həlli üçün, eləcə də ümumi təlim bacarıqlarının formalaşdırılması üçün istifadə olunur. Dərslərdə müxtəlif oyun üsullarından istifadə sinifdə mehriban kollektivin formalaşmasına kömək edir, həmçinin oyunda hər bir şagird özünə və yoldaşlarına kənardan baxmaq imkanına malikdir.

Oyun üsulu istənilən yaşda olan şagirdlərin xarici dil öyrənilməsində istifadə oluna bilər və oyun hələ uşaq üçün ən aparıcı fəaliyyət forması olaraq qalır, onun köməyi ilə uşaqlara xarici dil öyrədilməlidir. Oyun üsullarının tətbiqiylə məktəblilərin xarici dil öyrənmək motivasiyası artır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Zeynalova S.S. Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach. “Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda III Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2018, pp. 170-171.
2. Ağazadə N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. Bakı: 1974, 214 s.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün xarici dil fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər). Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu. Bakı -2013, 106 s.
4. Barsuk R.Y. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri. Bakı: Maarif, 1967, 115 s.
5. Əliyev B., Əliyeva K., Cabbarov R. Pedaqoji Psixologiya. Bakı Təhsil, 2011, 256 s.
6. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya (pedaqoji institut tələbələri üçün). Bakı: Maarif, 1991, 296 s.
7. Hüseynzadə G.C. Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiqi: Müəllimyönlü tədrisdən tələbəyönlü tədrisə keçid / “Elm” ilinə həsr olunmuş Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri II Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2009, ss. 220–226.
8. İmamquliyeva G.V. Ümumtəhsil məktəblərinin ingilis dili dərslərində yeni təlim texnologiyalarının istifadə imkanı və yolları. Dis. pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru. Bakı, 2009, 144 s.
9. Məmmədov A.Y. Nitqə yiyələnmədə situasiyaların rolu // ADU-nun Elmi xəbərləri, 2006, №. 1, ss. 217–224.
10. Qazıyeva M.Y. İngilis dilinin xarici dili kimi öyrənilməsinin əhəmiyyəti / Ali məktəblərdə dillərin öyrədilməsinin müasir problemləri. Ali məktəblərarası X elmi-praktik konfrans. Bakı: Poiliqrafiya Mərkəzi, 2014, ss.138-141.
11. Qədimova X.H. İnteraktiv təlim metodları və onların tətbiqi yolları. Metodik tövsiyə. Bakı, 2003, 145 s.

- 12.Rzayeva F.Ə. Motivasiya tələbələrdə ingilis dilinə marağın yaradılmasının vasitəsi kimi (dil fakültələrinin I-II kurslarının materialları əsasında). Ped. üzrə fəls. dok. dis. avtoreferatı. Bakı,2013, 24 s.
- 13.Seyidov S.İ., Həməzəyev M.Ə. Psixologiya. Bakı: Nurlan, 2007, 692 s.
- 14.Şirəliyev Ə.Ş., Nuriyev Y.A. Xarici dillərin tədrisində innovativ vasitələrin rolu. “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2018, ss. 105-106.
15. Veysəlli F.Y. Dilin mənimsənilməsinin yeni metodları. “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri” Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı: Mütərcim, 2016, ss. 254-257.
- 16.Yunusov D.N. Dil: Dünyanın linqvistik transformasiyası / XXI əsr mədəni paradiqması multimədəni aspektdə Respublika elmi-praktiki konfrans. Bakı: RS Poliqraf, 2014, ss. 91–94.

Rus dilinda

17. Элконин Д.Б. Психология игры.-М.Педагогика,1978г.
- 18.Стронин М.Ф.Обучающие игры на уроках английского языка М.1994.
- 19.Пассов Е.И.Урок иностранного языка в средней школе -М.Просвещение,1988.
- 20.Пассов Е.И.Кузовлев В.П. и др.-Мастерство и личность учителя(на примере деятельности учителя иностранного языка)-М.Флинта-«Наука»,2001.
- 21.Алесина Э.В. Учебные игры на уроках английского языка.Иностранные языки в школе.-1987.№4,с 66-67.
- 22.Азимов Э.Г. Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)-М.ИКАР 2009,-448с.
- 23.Маслыко Е.А.Настольная книга преподавателя иностранного языка (маслыко Е.А.Бабинская П.К. Будько А.Ф.Петрова С.И.3-е изд.Минск. Высшая школа.1997-522с.
- 24.Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе,учеб.метод.пособие С.К.Фоломкина,науч.ред.пд.п.н.проф.Н.И.Гезгуд 2-е,испр. -Москва:Высшая шк.2005-253.с
- 25.Колкова.М.К.Традиции и иновации в методике обучения иностранным языкам Под.ред.М.К.колковой СП.КАРО.2007-288с.
- 26.Амонашвили Ш.А Здравствуйте,дети!Пособие для учителя М.Просвещения.1983г.
- 27.Подласый И.Д.Педагогика начальной школы. Учебное пособие для студентов пед. колледжей.-М.Гуманитарный Издательский центр.ВЛАДОС.-2001.
- 28.Ушакова С.В Воспитание детей 6-го года жизни.Парамановой-М.Просвещение,1987.
- 29.Фрадкин Ф.А.Машнин Г.Н.Воспитательная система С.Г.Щацкого.
- 30.Английский язык 5-9 классы.Обучающие игры на уроках Авт.-сост.Г.В.Данилова-Волгоград.Учитель,2008г.
- 31.М.Л.Вайсбурд»Требования к текстам для самостоятельного чтения на английском языке в 7 классе»М.1955.

32. И. В. Карпов Психологическая характеристика процесса понимания и перевода учащихся иностранных тестов. Св»Теория и методика учебного перевода»под ред. К. А. Ганшиной и И. В. Карпова, М. 1950.
33. И. В. Карпов Анализ процесса понимания и перевода учащихся иностранных текстов,»Иностранные языки в школе»1949, №6.
34. Б. Р. Корндорф, методика преподавания английского языка, М. 1958, стр 249. Д. В. Иванов, об основах аналитического чтения»Ученые записки МОПЧ»том 19, вып, 4, 1959.
35. Щеляпина А. С.»Методика преподавания аналитического чтения на немецком языке в 7 классе школы. Кандидатская диссертация, М, 1954г.
36. А. Солеман. The teaching of Modern Foreign Languages in the United states №1929
37. И. В. Рахманов. Проблема рецептивного и репродуктивного овладения иностранным языком в средней школе. М. 1954. стр 21
38. Общая психология. Под. ред. А. В. Петровского М. 1974г.
39. Смирнов А. А. Проблемы психологии памяти М. 1966г.
40. Г. К. Селевко С. А. Шмаков
41. Л. М. Фридман. Педагогика.
42. Маслыко Е. А. 1997, (94-95).
43. Зимняя А. Н. Педагогическая психология (14, с 78)
44. Обухова Л. Ф. Детская возрастная психология учебник - М. Российское педагогическое агенство 1996. 374с.
45. Рогова Г. В. О методах и приемах обучения иностранным языкам.
46. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе. Проблемы и перспективы М. Просвещение, 2001. - 239с.
47. Зимняя И. А. психология обучения иностранным языкам в школе. - М. Просвещение, 1991. - 208с.
48. Вайсбурд М. Л. К вопросу о самостоятельном чтении учащихся Иностранные языки в школе. 2010. №4 с. 31-35.
49. Фоломкина С. К. Методика обучения иностранным языкам в средней школе М. высшая школа. 1982-293с.

50. Солонцова 2009, 170 Современная методика обучения иностранным языкам (общие-вопросы базовый курс Часть-1 М, Павлодар; ПГПМ, 2009, 238
51. Рогозникова Я.С. Обучение творческому монологическому высказыванию на основе текста английский язык в школе. - 2016 №2(54)
52. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М. 1996, 534 с.
53. Божович Л. И. О мотивации учения. Москва: Педагогика, 1972, 352 с.
54. Бондаренко С. М. Проблема формирования познавательного интереса при классно-групповом и программированном обучении: по материалам психолого-педагогической литературы // Вопросы алгоритмизации и программирования обучения / под ред. Л. Н. Ланды. М., 1973. Вып. 2, 261 с.
55. Бунятова Ф. Конструктивное обучение: сущность, принцип, цели и образцы уроков. Баку, 2008, 218 с.
56. В. В. Давыдов, А. К. Маркова, Концепция учебной деятельности школьников, М: Педагогика, 1983, 391 с.
57. Газман О.С. Неклассическое воспитание. От авторитарной педагогики к педагогике свободной. – М.: Издательский дом «Новый учебник», 2003, 296 с.
58. Гусейнзаде Г.Д. Обучение речевой коммуникации на иностранном языке. Баку, «Мутарджим», 2001, 314 с.
59. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997, 480 с.
60. Ильина Т. А. Педагогика: Курс лекций. – М.: Просвещение, 1984, 495 с.
61. Исмаилова Д. А. Компетентность преподавателя иностранного языка. Современные проблемы обучения языкам в высшей школе, X Межвузовская научно-практическая конференция. Баку, 2014, сс. 263-266.
62. Исмаилова Д. А. Общетеоретические аспекты культуроведческого общения иноязычной коммуникативной практики учащихся // Иностранные языки в Азербайджане, 2007, № 1, сс. 55–64.
63. Кабанова – Миллер Е. Н. Учебная деятельность и развивающее обучение. – М.: Знание, 1981, 159 с.

- 64.Казиева М. Ю. Психологические особенности речевого общения, необходимые для обучения иностранному языку. Журн.: Иностранные языки в Азербайджане, №1, 2007, сс. 65-66.
- 65.Крысько В. Г. Психология и педагогика в схемах и таблицах. – Минск, 1999, 384 с.
- 66.Кэрол Двек. Образ мышления. Новая психология успеха. Как научиться использовать свой потенциал? Smart Reading, USA, 2020, 18 с.
- 67.Лебедев О. Е., Неупокоева Н. И. Цели и результаты школьного образования: Методические рекомендации. – СПб.: СПГУПМ, 2001, 52 с.
- 68.Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Москва: Просвещение, 1983, 96 с.
- 69.Матюнин Б. Г. Нетрадиционная педагогика. – М., 1995, 95 с.
- 70.Мехрабов А. О. Современные проблемы образования в Азербайджане. Баку, 2007, 448 с.
- 71.Нэнси Клейнбаум. Общество мертвых поэтов: Like Book, 2019, 240 с.
- 72.Обухова Л. Ф. Детская психология: теория, факты, проблемы. – М: Тривола, 1995, 412 с.
- 73.Орлов Ю. М., Творогова Н. Д., Шкуркин В. И. Стимулирование побуждения к учению. М., 1988, 154 с.
- 74.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2002, 720 с.
- 75.Сергеев И. К. Как организовать проектную деятельность учащихся. М.: АРКТИ, 2005, 80 с.
- 76.Симонова Н. М. Опыт исследования характера мотивации (на материале студ. исследований: Иностранный язык в высшей школе. Вып. №15. М., 1980, сс. 81–87.
- 77.Смирнов С. А. Педагогические теории, системы, технологии. - М., 2000, 512 с.
- 78.Тихомиров В. П. Виртуальная образовательная среда. – М.: МЭСИ, 1999, 164 с.
- 79.Харламов И. Ф. Педагогика. - М.: Просвещение, 1997, 309 с.
- 80.Эльконин Д. Б. Детская психология. – М.: Академия, 2007, 384 с.

81. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989, 560с.
82. Пособие для учителя М. Просвещение, 1983 г.
83. С. Ф. Шатилов, 1986 г., 85, стр. 30
84. Г. Н. Соловова, Издательство «Просвещение»
85. О.А. Стиро, Роль чтения в обучении иностранному языку

İngilis dilində

86. Harmer J. 2010.: How to teach English person
87. Brown D. 2001: An interactive approach to language
88. Arthur W.; Kuh, George D. Chickering: Indiana University Center for Postsecondary Research, 2005, 20 p.
89. Avni Bavishi, Martin D. Slade, Becca R. Levy. A chapter a day: Association of book reading with longevity. Yale University School of Public Health, Laboratory of Epidemiology and Public Health, 60 College Street, New Haven, CT 06510, USA, 164 p.
90. Bandura, A. Social Cognitive Theory of Human Development. In T. Husen & T. N. Postlethwaite (Eds.), International Encyclopedia of Education, Oxford: Pergamon Press, 2nd ed, pp. 5513-5518.
91. Blumenfield PC, Soloway E, Marx RW, Krajcik JS, Guzdial M, Palincsar A. Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Doing. *Educ Psychol.* 1991; 26, 398 p.
92. Carol Ann Tomlinson. The Differentiated Classroom, Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, VA, USA – 1999, 140 p.
93. Daniel Pink. Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us. United States: Riverhead Hardcover, 2009, 256 p.
94. David Bruce. Visualizing Literacy: Building Bridges with Media. *Reading & Writing Quarterly*, 24 (3), 2008, pp.264–282.
95. Deci, E.L. Intrinsic motivation. New York: Plenum Publishing Co. Japanese Edition, Tokyo: Seishin Shobo, 1980, 324 p.
96. Dennissen, Zarret, & Eccles, 2007; Durik, Shechter, Noh, Rozek, & Harackiewicz, 2015; Wigfield & Eccles. Motivation Theories and Instructional Design, Krapp, 2000, 17 p.
97. Douglas Adams. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy. UK, Pan Books, 1979, 208 p.
98. Eleanor Duckworth. Inventing Density. United States: University of North Dakota Press, 1986, 43 p.

99. Flossie S. G. Chua, David N. Perkins, and Daniel G. Wilson. *Leading Learning That Matters*. USA, A Leadership Process to Rethink What's Taught and How for Today's World, 114 p.
100. Hunt, D. & Bronk, K. C. Classroom management as a moral enterprise. In W. G. Scarlett (Ed.). *Classroom management an A-Z guide*. Sage Publications, 2015, 853 p.
101. Ismailova D. *Teaching English as a Foreign Language*. Textbook, Baku: Mutarjim, 2011, 319 p.
102. Jackson, S. A., & Csikszentmihalyi, M. *Flow in Sports*. Champaign, IL: Human Kinetics. 1999, p.145.
103. John Dewey. *The School and Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1907, 164 p.
104. Karimov F., Safiyev A. *Methods of teaching English in Azerbaijan*. Baku: ADU, 2008, 115 p.
105. Kossak M., *Therapeutic Attunement: A Transpersonal View of Expressive Arts Therapy*. *The Arts in Psychotherapy* 2009, p. 16.
106. Lathram, Lenz, Vander Ark. *Preparing Students for a Project-Based World*. – 2016, 23 p.
107. Levin, H. M. *The Economic Implications of Mastery Learning*. In J. H. Block (ed.), *School's Society and Mastery Learning*. New York: Holt Rinehart & Winston, 1974, 47p.
108. Littlewood, W. *Autonomy: An Anatomy and Framework: System*, 1996, 435 p.
109. Lumsden, L. S. *Student Motivation to Learn: ERIC Digest*, 1994, 92 p.
110. Malone, T.W. *Making Learning Fun: A Taxonomy of Intrinsic Motivations for Learning* / T.W. Malone, M.R. Lepper // *Aptitude, Learning and Instruction. Conative and affective process analyses*. – Hillsdale: Erlbaum, 1987, pp. 223–253.
111. Marie Kondō. *The Life-Changing Magic of Tidying Up: The Japanese Art of Decluttering and Organizing*. October 14, 2014, 224 p.

112. Middleton & Midgley. Performance-Avoidance Goals, Chicago, IL, 1997, 30 p.
113. Midgley, C., Kaplan, A., & Middleton, M. Performance-approach goals: Good for what, for whom, under what circumstances, and at what cost? *Journal of Educational Psychology*, 93(1), 2001, pp.77–86.
114. Rob Plevin. Connect With Your Students: How to Build Positive Teacher-Student Relationships - The #1 Secret to Effective Classroom Management (Needs-Focused Teaching Resource Book 5), 2018, 95 p.
115. Sara Cotterall, David A. Crabbe. Learner Autonomy in Language Learning: Defining the Field and Effecting Change: Bayreuther Beiträge zur Glottodidaktik/ Bayreuth Contributions to Glottodidactics, 2012, 184 p.
116. Stephanie Bell. Project-Based Learning for the 21st Century; Skills for the Future. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues, and Ideas*. Volume 83, 2010, pp.39-43
117. Sylvia C. Chard. *The Project Approach: Managing Successful Projects*, Scholastic Teaching Resources (Teaching Strategies), 1998, 64 p.
118. Tom Vander Ark, Emily Liebttag, Nate McClennen. *The Power of Place: Authentic Learning Through Place-Based Education*. USA, 2020, 150 p.
119. Wolters, C. A. Advancing Achievement Goal Theory: Using Goal Structures and Goal Orientations to Predict Students' Motivation, Cognition, and Achievement. *Journal of Educational Psychology*, 96(2), 2004, pp.236–250.
120. Brown, 2001, p. 313
121. A. Coleman “The teaching of modern foreign Languages in The United States” N. 4, 1929
122. Harold Palmer (1877- 1950)
123. Michael West - 1886

Internet resurslar:

1. U.S. Department of Education. Office of Educational Research and Improvement, Archived Information. "Help Your Child Learn to Write Well." URL: <http://www.ed.gov/pubs/parents/Writing/index.html>.
Andrew Miller. Making the Most of Synchronous Sessions in PBL. October 22, 2020, Singapore American School, p.6.// URL: <https://www.edutopia.org/article/making-most-synchronous-sessions-pbl>